MÜÜRILEHT

NÜÜDISKULTUURI HÄÄLEKANDJA

10 AASTAT

KAHEKSAKÜMNES NUMBER : DETSEMBER 2018

HIND 2€

9 772346 662013

#80 : RIIK

JUHTKIRI

HÜVASTI, RIIK! TERE, LINN!

Foto: Patrik Tamm

Eesti Vabariigi sajandal juubeliaastal peaks rahvusriigist mõtlemine tekitama ülevust, tooma silma härduspisara ja täitma hinge soojusega. Kui mitte muidu, siis just tänavu oleks olnud põhjust kuulata isamaalisi laule, kanda rinnas rukkililleemärki või tutvustada välismaalastele uhkusenoodiga oma kodumaad. Paraku on isamaalisus kaaperdatud ning sinimustvalge trikoloor sümboolselt pruuniks tööbatud. Rahvuslusest on saanud vihkamise sünonüüm ning rahvusriigist räägitakse järjest enam kui mingist tarastatud vanglast või kinnisest klubist, kuhu pääsemiseks tuleb näidata ette oma vereproov. Nüüdseks jääb isegi tõupuhtusest väheks, kui parteipilet on vale, sest teatud ilmavaade on seostatud kodumaa reetmisega ning reetureid ootab võllapuu.

Sarnased arengud on praegu iseloomulikud paljudele riikidele. Me elame ajastul, kus riike tirivad lõhki sisemised vastuolud, mille tekkepõhjusi tuleb otsida muutunud välisest kontekstist. Heitke pilk viimastele valimistulemustele Ameerikas ning näete, et kõlakojad ei eksisteeri ainult virtuaalruumis, vaid ka füüsilisel mõõtkaval: metropolid on kujunenud järjest selgemalt demokraatide kantsiks, samas kui maapiirkondades ja väikelinnades sammuvad võidust võiduni vabariiklased. Brexiti hääletusel pooldati Euroopa Liitu jäämist nii Manchesteris, Liverpoolis, Glasgow's, Edinburghis, aga ennekõike Euroopa äripealinnaks kujunenud Londonis, samas kui pea kõigis ülejäänud piirkondades jäid ülekaalu Brexiti toetajad. Saksamaal on kõige suuremad meeleavaldused pagulaste vastu toimunud majanduslikult mahajäänud Ida-Saksamaa tühjenevates linnades. Üleilmastumise vastu tunnevad kõige suuremat hirmu need, kes osalevad selles protsessis peamiselt tühjenevate maapiirkondade ja tööstuslinnade elanikena. Need on inimesed, kellel puudub reeglina isiklik kokkupuude immigrantidega, küll aga ühendab neid arusaam, et immigratsioon on massiline, illegaalne ning kujutab rahvusriikide säilimisele tõsist ohtu. Ainuüksi sõna „ränne" – näiteks mõne rahvusvahelise dokumendi nimetuses – tekitab neis niivõrd valuliku refleksi, et konstruktiivne arutelu sel teemal muutub võimatuks.

Immigratsioonivastased seisavad riikliku suveräänsuse eest, mis nende jaoks tähendab ranget piiride kaitsmist, kultuurilise homogeensuse poole püüdlemist, rahvusvahelise koostöö asemel isepäise välispoliitika ajamist ja mitmepoolsetel kokkulepetel põhinevast maailmakorraldusest loobumist. Sellise märksõnapilve saab panna kokku EKRE ning tema rahvusvaheliste mõttekaaslaste seisukohti analüüsides. Kahjuks on selline lähenemine eluvõõras olukorras, kus rändest on saanud normaalsus. Majandusmigrantidele lisandub lähiaastatel järjest enam kliimapagulasi, samas kui globaalne soojenemine loob potentsiaali uute sõjakonfliktide ja ühes sellega ka sõjapõgenike tekkeks. Selliste globaalprobleemide haldamine on lähiajaloos toimunud rahvusriikide omavahelises koostöös, kuid üha enam on põhjust arvata, et rahvuspopulistide esiletõus on andnud senisele konsensusele surmahoobi. **Donald Trumpi** algatusel astus USA juba Pariisi kliimaleppest välja, nüüd on lubanud sama teha Brasiilia-Trump **Jair Bolsonaro**, kelle Amazonase vihmametsade langetamise plaan toob kliimakatastroofi kurjakuulutavalt lähedale. Eestis raiub EKRE nagu rauda, et põlevkivist elektri tootmist tuleb julgeoleku tagamiseks iga hinna eest jätkata.

Eksistentsiaalses kriisis vaevlevate rahvusriikide asemel on globaalsete väljakutsete lahendamises initsiatiivi haaramas needsamad linnad, kes Brexiti ja Trumpi vastu hääletasid. Suurlinnad on omandanud üleilmastumise käigus majandustegevuse tuiksoonena tähtsuse, mis paneb mitmed suurriigid nende kõrval kahvatuma: Kanada majandus on mahult võrreldav New Yorgiga, Lõuna-Korea SKT Tōkyō omaga, London möödub selle näitaja poolest varsti Hollandist. Majandusmusklit on paisutatud osalt mastaabiefekti tulemusena: linnades elab juba praegu üle poole maailma rahvastikust ning järgmiseks sajandivahetuseks ennustatakse, et see number küündib suisa 85 protsendini. Teisalt tuleneb linnade esiletõus teadmusmajanduse eripärast – teatavasti sünnib innovatsioon erinevate ideede ja talentide kokkutoomise käigus tekkivast sünergiast. Eesti idufirmaga Teleport seotud tuleviku mõtestaja **Parag Khanna** peab moodsa maailma kõige väärtuslikumaks valuutaks just ühenduvust. Seega töötab rahvuskonservatiivide valitud uus kurss vastu linnade arengule.

Nii on tekkinud situatsioon, kus mitmetele tagurlikele riiklikele poliitikatele otsitakse kohalikul tasandil vastukaalu. Näiteks on Trumpi administratsiooni asemel Ameerikas kliimaleppe täitmisel juhtrollis hoopis California osariik, võttes endale leppes sätestatust palju ambitsioonikamaid kohustusi. Samamoodi on terrorism ja immigratsioon linnade jaoks pakiline praktilist lahendust vajav probleem, mitte ideoloogiline tööriist valijate toetuse võitmiseks. Munitsipaaltasandil ei keskendu arutelu müüride rajamisele, vaid testitakse erinevaid deradikaliseerumise programme või toetatakse omaalgatuslikke initsiatiive saabunute lõimimiseks.

Eelnevaga ei taha ma öelda, et viimased paarsada aastat ühiselu korraldamisel kõige sobivamaks vormiks osutunud rahvusriigile tuleks hakata järelehüüet kirjutama, vaid osutada alternatiividele, kus progressiivne ja lahendustele orienteeritud poliitika on jätkuvalt võimalik ning oodatud. Just seetõttu, et riigid näikse olevat otsustanud planeedi päästmise asemel kramplikult oma rahvuskehandi külge klammerduda, on vajalik luua ja võimestada kogukondi ning koalitsioone, mis on võimelised ühendama lokaalse globaalsega, kuniks riigid suudavad ümber defineerida oma funktsiooni ühendustel põhinevas maailmas.

Henri Kõiv, tegev- ja sotsiaaliatoimetaja

Esikaanel Kersti Kaljulaid. Foto: Renee Altrov

TOIMETUS

Helen Tammemäe	peatoimetaja	helen@muurileht.ee
Henri Kõiv	tegev- ja sotsiaaliatoimetaja	henri@muurileht.ee
Mariliis Mõttus	elustiili- ja muusikatoimetaja	mariliis@muurileht.ee
Maia Tammjärv	kirjandus- ja uudistetoimetaja	maia@muurileht.ee
Aleksander Tsapov	kultuuritoimetaja	aleksander@muurileht.ee
Pille Sepp	keeletoimetaja	pille@muurileht.ee
Kertu Viira	müügi- ja reklaamijuht	kertu@muurileht.ee

Makett/kujundus Madis Katz
Illustraatorid Andrei Kedrin, Ann Pajuväli, Jaan Rõõmus, Liisa Kruusmägi, Lilian Hiob, Vahram Muradyan
Fotograafid Aleksander Kelpman, Janis Kokk, Priit Mürk, Renee Altrov, Tõnu Tunnel

KOLLEEGIUM: GUSTAV KALM, PIRET KARRO, MARGUS KIIS, KEITI KLJAVIN, AHTO KÜLVET, ELLEN MACKAY, SILLE PIHLAK, BERK VAHER, KEIU VIRRO

VÄLJAANDJA: SA KULTUURILEHT

TOETAJAD: KULTUURIMINISTEERIUM, TARTU LINN

TRÜKK: PRINTALL · TIRAAŽ: 4500

SAADA MEILE

Uudiseid ja pressiteateid: *uudised@muurileht.ee*

Kirju, heliplaate, raamatuid ja muid väljaandeid Müürilehe aadressile Voorimehe 9, 10146 Tallinn

Müürilehele pakke saates palume märkida adressaadiks kindlasti „Müürileht".

KAASAUTORLUSEST

Müürileht ootab kaastöid, milles on ajakohased ideed ja nende veenvad põhjendused; mis on kirjutatud loetavas eesti, vene või inglise keeles; milles ei leidu arutut idiootsust, vaid troonib silmapaistev mõtteselgus. Palavalt oodatud on artiklid ühiskonna, kultuuri, teaduse ja laiemalt elu kohta. Toimetus jätab endale – iseenesest mõista – õiguse valida, millised tekstid avaldatakse. Aga kuna määrav ei ole ainult tekst, on tervitatud ka illustratsioonid, fotod, koomiksid, plakatid ja muud ajaleheformaati sobivad väljendusvormid! Kaastööga seoses võta ühendust mõne meie toimetajaga.

TOETA MÜÜRILEHE VÄLJAANDMIST

Telli Müürileht püsilepinguga 1.80 € eest kuus: *tellimine.ee/muurileht*

Reklaami Müürilehes: *muurileht.ee/reklaam*

JÄLGI MEID

· · · @Muurileht

SISUKORD

RIIK

ARVAMUS
Inseneri pilk riigile – *Andres Kütt* [7]
Kestlikust kahanemisest – *Kristina Kallas* [12]

PERSOON
Intervjuu Kersti Kaljulaidiga – *Helen Tammemäe* [8–11]

SOTSIAALIA
Mõtteid Vabamu uuelt püsiekspositsioonilt – *Mikael Raihhelgauz* [13]
Ida-Euroopa zombisotsialism – *Piret Karro* [18–19]

POLIITIKA
Riigist hargmaise majanduse kontekstis – *Gustav Kalm* [14–15]
Kirik Eesti poliitikas – *Alar Kilp* [16–17]

KULTUUR
Natsiflirt popkultuuris – *Janar Ala* [20–21]
Riiklik kinkimismaraton – *Ott Karulin* [24]
Maarin Ektermanniga projektist „Kunstnikud kogudes" – *Triin Tulgiste* [26–27]
Riigist ja üksikisikust düstoopiate-utoopiate ainetel – *Ave Taavet* [28–30]

MAAILM
Brasiilia uus kurss – *Mele Pesti* [25]

MOOD
Rõivad ja rahvuslus – *Aleksander Tsapov* [22]
Intervjuu Annamari Vänskäga – *Aleksander Tsapov* [23]

ARVUSTUSED
Lühimängufilmide kassett „Värske veri" – *Aleksander Tsapov* [31]
Uued plaadid [34–35]

KIRJANDUS
Intervjuu Timo Maraniga – *Maarja Pärtna* [32–33]

SKEENE
DJ-ankeet: Pavliuk [34]
Uus eesti biit: IIRIS [34]
Uus Tartu kunst: Kadri Asmer [37]

ZEN
Mindfulness kui egoistlik praktika – *Kadi Viik* [38–39]

Laura Kell

Laura Kell on Harju keskmisest keskmisem Tartu esmakursuslane, kastab korralikult toataimi, käib valimas.

ei ole
glütsiiniaõisi ja sidrunioksi
ei ole kuumaveeallikaid ega vulkaane
ega päikesesse sulanud viinamarjaistandusi
kus villitakse verevärvi veinitünne
merd mille värvi end kastes hõljud ebamaiselt

aga on juba sada aastat (niivõrd-kuivõrd)
oma riiki
sada aastat talupoja-ajalugu
peaaegu kolmkümmend aastat
päris vabadust
oma tõekspidamisi
oma õigust raiuda metsa ja laulda hümni
ainult püsti seistes õigete nootidega
vahest tuleb siia vargamäele lõpuks armastus ka
käisin ka 24. veebruaril lippu heiskamas
ja r-kioski vihmakeebis lauluväljakul laulmas
tundub väga lihtne narratiiv
olen noor (linnuke)
usun oma riiki (linnuke)
austan paekallaste halli ja kalevipoja rammu (linnuke)
miks siis tunnen ikkagi et piinlik on nimetada ennast
isamaa-armastajaks?

vihakõne asemel ihakõne
iha vihapuudumise järele
tahaksin öelda ainult nii palju et

ärge te püüdkegi
minult ära võtta
maad kus ma sündisin
ärge katsugegi
rüütada oma vihkamisväärtuseid
õilsa „rahvusromantika" mundrisse
minu kõige suurem hirm
elab siinpool
sotsiaalselt konstrueeritud riigipiire
mu omal maal
avaldab artikleid
tohutust isamaa-armastusest
ja sellest võrsuvast
võõravihast, naistevihast, homovihast
tõelised eestlased!

teie kes te
poolpaatoslikult usute ülemrassi ideesse
(nägin ükspäev internetis et keegi
oli tänulik et hitleri kummardamine
pole enam jälle tabu)
tahate kinni panna kultuuriasutusi
otsustate kes keda tohib armastada
mässite ennast
vatikani pühasse vette immutatud
sinimustvalgesse
ainult et mitte võib-olla vatikani
sest paavst ütles ükskord et
kaks meest võivad üksteist armastada
ja sellist jumalateotust siin riigis
ei tolereerita

euroopa liit võib ka
omadega põrgu käia
elame ära oma
põlevkivist ja lehmapiimast
meie seisame eesti rahva püsimajäämise eest
me olemegi kristuse teine tulek
aga selles universumis
kus jeesus ei olnud
pruuninahaline juutide kuningas naatsaretist
vaid valge keskealine poliitik
keda kodus ootab
soe söök, lastekari ja
ideaalselt anakronistlik koduperenaine
iga väikese tüdruku unistus
ole mu prints valges volgas
suitsetame koos e-sigaretti ja joome valget viina
tee mulle onuheinolikke nalju
kui me päikeseloojangusse sõidame
vihasta kui mõni naine ei luba jälle endale ust lahti teha
kas sellist eestit me tahtsimegi
päästame eesti rahva
nende vasakliberaalide ja tolerastide käest

austatud neonatsid
võtaksin selle hetke
et öelda teile lihtsalt nii palju et
mina armastan oma riiki
armastan keelt ja raba ja arvo pärti ja musta leiba
(mitte kiluleiba sest ka siin
on taimetoitluse rüvedal näol
toimunud täielik autoripoolne möödapanek
tõelise sülti ülistava eestluse tabamisel)
ja halba ilma ja isegi seda
tobedat sinimustvalget
mille lörtsitud sisu ümbritseb
pseudo-pühadussära

aga teie eestit
ma ei armasta
ja minu suus
on sõna
„rahvuslane"
nagu roppus
mõtlen seda muidugi ainult lugupidamisega
tahaksin ainult et te teaks
kui vihaseks te olete teinud
ühe keskmise eesti noore
kes tahaks ka olla
patrioot

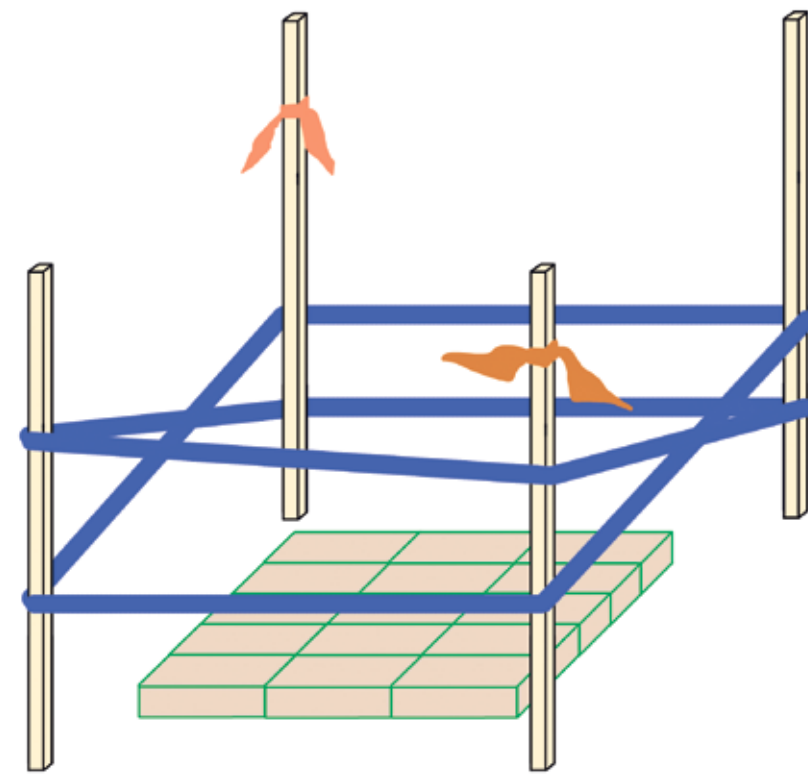

Illustratsioon: Ann Pajuväli

MINU EMA, MITTE SINU KASUKAS!

Aita Loomusel karusloomafarmid keelustada! www.loomus.ee

Foto: Henry Griin

Karl Ristikivi „Hingede öö" ainetel loodud ruumirännaklavastus stardib 27. detsembril Tartu Ülikooli muuseumis. Igal õhtul toimub 40 individuaalset etendust, mis algavad iga 6 minuti tagant, mängitakse kümnel õhtul.
Info: *labyrintg9.art*

06.12.

KÖLER JA WEIZENBERG KADRIORUS

Eesti Kunstimuuseumi 100. sünnipäevale pühendatud ürituste sari avatakse 6. detsembril kell 18.00 Kadrioru kunstimuuseumis näitusega „Alguses olid… Köler ja Weizenberg". Eesti rahvusliku professionaalse kunsti rajajate tööde väljapanek annab ülevaate mõlema meistri loomingust, tuues välja paralleele nende kunstis, esteetilistes tõekspidamistes ja elutee keerdkäikudes. Kuraator Mai Levin. Lisainfo: *kumu.ee*

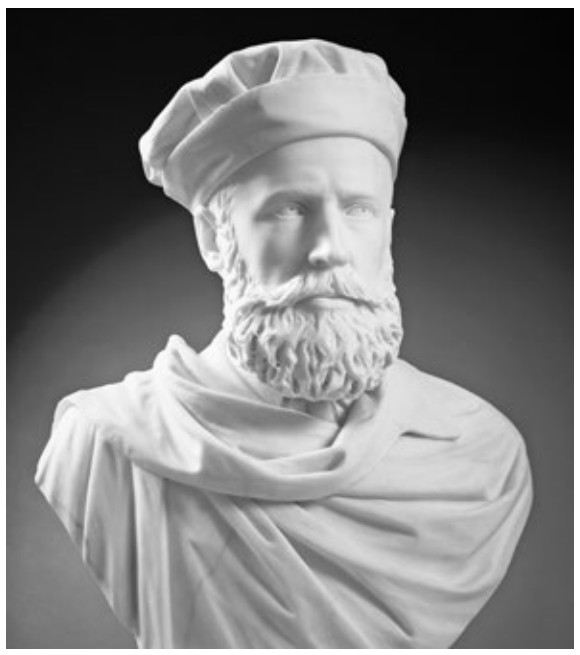

August Weizenbergi autoportree, marmor, 1880, EKM

06. ja 13.12.

FATAALSED DAAMID (JA HÄRRA) TOPSIS

Kalamaja baar TOPS (Soo 15) jätkab neljapäeviti toimuva üritusega Femme Fatale mõistagi ka jõulukuul. 6. detsembril astub DJ-pulti krimi- ja ajakirjanik Katrin Pauts ning 13. detsembril kohtume erandkorras ka ühe *homme fatale*'iga, sest muusikat mängivad üheskoos säutsupääsuke Keiti Vilms ning kultuuriajakirjanik Janar Ala. Vaata lähemalt: *kohviktops.ee*

08.12.

KIRJANDUSKRIITIKA AUHINDAMINE

8. detsembril kell 18 kuulutatakse Tartu Kirjanduse Majas välja 2018. aasta Ants Orase nimelise kirjanduskriitika auhinna laureaat. Viiest nomineeritud kriitikust (Doris Kareva, Piret Karro, Maarja Helena Meriste, Elle-Mari Talivee ning Märt Väljataga) tervelt neli on sel aastal naised! Kas mõni neist ka auhinna endale saab, selgub alles kohapeal.

09.12.

STENCIL-PORTREE VON BOMBI JUURES

Parim jõulukink on teatavasti ise tehtud ja miks mitte üllatada oma lähedasi kaunite *stencil*-portreedega näiteks iseenda silmnäost!? Tänavakunstnik Von Bomb õpetabki huvilistele seda peent kunsti 9. detsembril kell 13–16 Tartu Kunstimuuseumis. Info ja registreerimine: *facebook.com/VonBomb*

10.12.

PILT TÄNAPÄEVA KULTUURIS

Konverentsisarja „Etüüde nüüdiskultuurist" raames toimub 10. detsembril algusega kell 10.30 Eesti Kunstiakadeemia ruumis A-501 suurejooneline kõnekoosolek pealkirjaga „Etüüde pildist". Pika päeva jooksul kõnelevad teiste seas Virve Sarapik, Krista Kodres, Elnara Taidre, Neeme Lopp, Andrus Laansalu… Konverentsi korraldavad EKA kunstiteaduse ja visuaalkultuuri instituut ning Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste instituudi Eesti kirjandus- ja kultuuriuuringute keskus. Lähem teave Facebooki sündmusest „Etüüde pildist: pilt tänapäeva kultuuris".

12.12.

PIMEKONTSERT

12. detsembril kell 20 toimub Tallinna džässibaaris Philly Joe's (Vabaduse väljak 10) juba neljas pimekontsert. Üritus sobib eelkõige nendele, kellel on kõrini sellest, et kontserdile minnes on juba ette aimata, kelle muusikat kuulda saab! Nii lubatakse kord kuus A+ kategooria artiste, kes aga avalikustuvad alles lavale astudes. Loodetavasti korraldajad juba ise umbkaudu teavad, kellega nad meid seekord üllatavad! Info (millest põhiline on mõistagi varjul) ja piletid: *phillyjoes.com*

15.12.

MÜÜRILILLE JÕULUTÄIKA

15. detsembril algusega kell 12 toimub Tartus Aparaaditehases (Kastani 42) taas Müürililli täika. Müügikohtade registreerimine algab 10. detsembril (*muurililletaika@gmail.com*), andes kõigile harukordse võimaluse vabaneda üleliigsest kolast ning asendada see kohe jälle uuega! NB! Kaubeldakse ainult teise ringi asjade ja käsitööga!
Lähem teave: *facebook.com/muurililletaika*

Foto: Nele Tammeaid

15.12.

EVA MUSTONENI „ÄMBLIKNAINE"

Tartus Kogo galeriis (Aparaaditehases Kastani 42) avatakse 15. detsembril kell 18 Eva Mustoneni isikunäitus „Ämbliknaine". Lähtudes nii antiiksetest kui ka tänapäevastest kudumisega seotud müütidest, pakub semiootikust tekstiilikunstnik proosalise versiooni gobelääniist kui arhailisest ja nišilikust tekstiilikunsti vormist, laotades seejuures oma loomeprotsessi vaataja ette sõna otseses mõttes laiali ning näidates loomingut selle kujunemisprotsessis. Väljapanek jääb avatuks 26. jaanuarini 2019. Täpsem informatsioon: *kogogallery.ee*

29.—30.12.

12-TUNNINE TANTSUMARATON

Sõltumatu Tantsu Lava ja Eesti Liikumispuudega Inimeste Liit kutsuvad aasta lõpul tantsima võrdsete liikumisvõimaluste nimel! Meelelahutuslik ja heategevuslik 12-tunnine maraton vältab keskpäevast keskööni ning eesmärk on õilis: plaan näeb ette liikumispuudega noorte spetsiaalse ettevalmistusega treeningusaali külastuste toetamist. Maratoniga soovitakse pühitseda liikumiskultuuri ning sealjuures pöörata tähelepanu abivajajatele ja neile, kes on ühiskonnas nõrgemal positsioonil. Osaleda saab nii tantsides kui ka viieeurose toetajapileti soetamisega. Info ja registreerimine: *stl.ee*

ULME

UUS REAKTOR

Veebipõhise ulmeajakirja Reaktor uus number on väljas. Lisaks algupärastele ulmejuttudele (Martti Kaldalt, Reidar Andresonilt, Ander Skarpilt) on esindatud ka tõlkejutu, artikli, arvustuste rubriik, kirjanduse kõrval on kõne all ka arvutimängud ja äsja lõppenud PÖFF. Olulisel teemal „Ulme mainest" kirjutab Eva Luts, singulaarse jumala võtab jutuks J. J. Metsavana. Värske ning eelmisedki numbrid on kättesaadavad aadressil *ulmeajakiri.ee*.

KEEMIA

UUS ÕHTUÕPIK KEEMIAST

„Matemaatika õhtuõpiku" erakordse edu ja järjest läbi müüdud tiraažide järel on ainult loogiline, et nüüd on kirjastus Hea Lugu andnud välja ka „Keemia õhtuõpiku" – kõigile neile, kel just selles õppeaines kooliajal raskusi oli või omandatu juba lootusetult ununenud on. Õhtuõpikute eesmärk on seletada midagi kauge ja hoomamatuna tunduvat hoopis lihtsalt ja elegantselt. Autor Jüri Liiv. Info: *healugu.ee*

NÄITUS

VARVARA & MAR

27. jaanuarini saab Tallinna Linnagaleriis (Harju 13) näha kunstnikepaari Varvara & Mari näitust „Kameeleon", mis jutustab rahvusliku kuuluvustunde kadumisest ja äärmusliku natsionalismi esiletõusust. „Kameeleoni" keskmesse on tõstetud lipu kujund – nõnda otsitakse vastust küsimustele, mis tähendus on rahvuslipul tänapäeval ning kuidas sobitub natsionalism üleilmastunud ühiskonda. Näitust on varem eksponeeritud Rambleta kunstikeskuses Valencias ja Abelló muuseumis Mollet del Vallèsis Barcelonas. Info: *kunstihoone.ee*

Varvara & Mar „Iga päev üks lipp", 2016

2

Nii palju jalgrattureid täheldas pealinnas jalutades Tallinna Transpordiameti liikluskorralduse osakonna juhataja Talvo Rüütelmaa, kes pole ilmselgelt kuulnudki Tour d'ÖÖ ühissõitudest, kus jalgratturite arv on küündinud kolme tuhandeni.

ELUHÄKK

Uute oskuste ja teadmiste omandamisel tasub ennekõike meeles pidada, et kordamine on tarkuse ema, aga targalt õppimine on kasulikum kui rohkem õppimine. Olgu tegemist uue keele, muusikainstrumendi või spordiala harjutamisega – on mõned teaduslikult tõestatud viisid, mis aitavad soovitud tulemusteni jõuda.
Sissejuhatuseks tuleb seada endale algusest peale õiged eesmärgid. Tähtis on, et need oleksid visualiseeritavad ja mõõdetavad, ja neil peab olema tähtaeg. Ehk liiga üldine on sõnastada oma eesmärk näiteks kujul „tahan saada väga heaks kitarrimängijaks". Tunduvalt parem on seada sihiks „tahan anda 12. detsembril 2019 oma sõpradele 40-minutilise kitarrikontserdi". Selleks et välja selgitada, millest alustada, tasub omandatav oskus või teadmine tükkideks lahti võtta ja seejärel tegevused planeerida – seda, mis ei saa kalendrisse kirja, tõenäoliselt ka ei juhtu. Sealjuures võib uue asja õppimiseks piisata vaid 30 minutist päevas. Järgmine samm on panna mängu panused – inimloomus vajab motivatsiooni, olgu see tasu saavutatu eest või karistus tegemata jätmise pärast. Samas tuleb osata pöörata tähelepanu sellele, mis on tegelikult tähtis. Itaalia ökonomisti **Vilfredo Pareto** järgi nime saanud Pareto printsiip väidab, et umbes 20% ülesannetest, tegevustest ja ajast annab pahatihti 80% soovitud tulemustest. Ja kui uute oskuste selgeks saamisel on üldse mingi otsetee, siis see on professionaalidelt õppimine – iseäranis neilt, kellel on väljaõpe õpetamiseks. Oma osa on ka välja puhanud meelel ja kehalisel aktiivsusel, mis parandavad ärksust, tähelepanu ja motiveeritust. Juba 20-minutiline jalutuskäik võib tõsta märgatavalt aju vastuvõtlikkust uuele informatsioonile.

PISIASI

Oled kindlasti korduvalt pead murdnud, kuhu visata looduses mittelagunev alumiiniumist teeküünlaümbris. Lihtne variant on osta ümbriseta küünlaid, aga kui ei saa ilma teeküünlata, siis ka väikseid alumiiniumikoguseid võtab aastaringselt vastu metallide taaskasutusega tegelev ettevõte Kuusakoski.

ÜRRAR

Eestimaad on tabanud tõeline kodanikualgatuste puhang: „Lükkame raekoja platsi kuuse ümber", „Asendame Aura Veekeskuse vee Laua viinaga", „Paneme Ahhaa kerale propelleri külge ja lendame tigutorni otsa", „Joome põlva järve tühjaks", „Võtame EKRE mikrid ära", „Lükkame Toompeal Jüri Ratta ümber", „Veeretame Munamäe Soome lahte", „Teeme Toome poodi ühe suure järjekorra" ja „Sööme üheskoos eesti lume ära". Aga nagu sotsiaalmeedias ikka – ainult üks suur loba ja tegusid mitte kuskil! Vaid Indrek Tarand üksi toimetab.

UUS MUST POED KINNI

Kauplusekett Rimi teatas, et paneb 24. detsembri õhtul poe varakult kinni. Selle peale otsustasid nii Selver kui ka Maxima pühade ajal rahulikumalt võtta. Paistab, et kaubandusjumala ümmardamine hakkab Maarjamaalgi viimaks vaibuma. Ainsana on usule jäägitult truuks jäänud Prisma, kes plaanib piinata oma töötajaid pühade puhul see-eest kohati lausa ööpäevaringselt.

SEAPÕIS

Alternatiivmeedia portaal Uued Uudised on kuulutanud uuteks „terroristideks" veganid, aga milleks piirduda vaid nendega?! Pilku tulevikku suunates hakkavad eesti traditsiooniliste kommete ning seeläbi eestluse alustalade hülgajatena jõudma massidesse ka pakendivastased, raisad, kes julgevad kauplusesse ilmuda oma riidest poekotiga; jalgratturid, tõprad, kes töllerdavad sõiduteel; karsklased, saatanad, kes ei käigi protestist Eesti riigi vastu Lätist viina toomas, rääkimata üleüldse laktoositalumatutest inimestest, sest teatavasti on piima seedimise geen algupärastel eestlastel olemas ning siit pole kuigi raske jõuda järelduseni, et kõik, kellel see puudub, on sisseränduritest reeturinärakad.

KUU TEGIJA: KUNSTIMAAILMA *ENFANT TERRIBLE*

Presidendi Kultuurirahastu noore kultuuritegelase preemia saanud nüüdiskunstnik **Kris Lemsalu**, kes esindab Eestit ka eesoleval Veneetsia kunstibiennaalil, on ainulaadne tegija nii kohalikul kui ka rahvusvahelisel kunstiareenil. Segades omavahel keraamikat, installatsiooni- ja *performance*-kunsti, loob Lemsalu näitusesaalidesse stseene psühhedeelsest ja dekadentsimaigulisest paralleelreaalsusest. Pöörase põlemisega kunstnik sütitab – või võiks öelda, et lausa süütab – ka oma kunstist osasaajaid ja võib kõrvetada näpuotsad või kärsatada ära juuksed neil, kes on tõmmanud selged piirid kunsti ja elu vahele. Keskpärasusele pole Lemsalu maailmas kohta, otse vastupidi, kõigele on raginal korralik vint peale keeratud.
20. jaanuarini saab Viinis Secessioni galeriis külastada Kris Lemsalu isikunäitust „Keys Open Doors" ning 3. veebruarini näeb Londonis Goldsmiths College'i kunstikeskuses isikunäitust „4LIFE".
Tuleva aasta mais avataval 58. Veneetsia kunstibiennaalil osaleb kunstnik projektiga „FUNTAIN".

REKLAAMIGURU

Eesti Haigekassa teavituskampaania „Alusta perearstist" on suutnud ajada sotsiaalmeedias endast välja mõned alternatiivravi entusiastid ja vaktsiinivastased, kes ei pea paljuks nimetada perearstile pöördujaid muu hulgas lollideks lammasteks. Ollakse solvunud, et reklaamis kohatav posija tegelaskuju on liiga Igor Mangi nägu, ning leitakse, et kampaania rõhuasetus on ületanud igasuguse hea tava ja eetilisuse piirid. Reklaamitegijate kiituseks olgu öeldud, et naelapea pihta on antud sirgjooneliselt täpne ja valus löök.

58.886067, 25.561531

Kultuurimaastik tühja kohta ei salli. Kui äsja sulges oma uksed NO99, siis 1. augustist sai Eesti juurde uue kutselise teatri. Paide Muusika- ja Teatrimajas alustas tegevust **Paide Teater**, mille tuumikusse kuulub kuus liiget: Harri Ausmaa, Kirill Havanski, Johannes Richard Sepping, Joosep Uus, Jan Teevet ja Ursel Tilk. 21. novembril esietendus uue teatri avalavastus „Kaitseala".

RIIGIST INSENERI VAATE-NURGAST

21. sajand lausa kutsub riigist tehnokraatlikult mõtlema. Millistest klotsidest hakkaks üks süsteemiarhitekt riiki kokku panema?

Andres Kütt

1648. aastal tõmmati Westfaali rahuga joon alla Euroopa ususõdadele ning üksiti pandi alus rahvusriigi mõistele. Ilmsesti on sellest ajast päris palju muutunud. Meie inim-, äri- ja juriidilised suhted on enamasti rahvusvahelised, on tekkinud terve rida mõjukaid riikideülese organisatsioone ning suurettevõtted ei ole alates Ida-India Kompaniist nii võimukad olnud. Maailm on tundmatuseni arenenud, aga ka riik ei ole püsinud muutumatuna. Sadu aastaid on tema olemuse üle mõtteid mõlgutatud, vigadest õpitud ja uusi juurde tehtud.

Sedalaadi olukord on kõigile tootearendajatele tuttav. Klientide vajadused ja tehnoloogiline kontekst teisenevad ajas, asjapulkade põlvkonnad kerivad tootele ümber üha uusi täiendusi. Nii jõutakse sammhaaval natuke arusaamatu pusani, mille seos kliendi hetkevajadustega ei ole enam kuigi selge.

Sellises olukorras kutsutakse enamasti appi arhitekt. Alati ei ole visiitkaardil just selline ametinimetus, kuid mõte jääb samaks. Tema töö on siduda toote eri aspektid omavahel mõtestatud tervikuks, luua korda ning sõnastada põhiprintsiibid edasiminekuks. Olgu see **Steve Jobs** telefoni või **Elon Musk** auto puhul või lugematud vähem kuulsad, kuid sama nutikad insenerid, kes toimetavad inimloodu ümber – tegu on süsteemiarhitekti igapäevatööga.

Kas arhitektist võiks olla abi ka riigi puhul? Usun küll. Siit edasi jagan lugejatega katset rakendada üht arhitektide paljudest tööriistadest rahvusriigi näitel. Vaatleme objekti funktsiooni (milleks see hea on), vormi (millest see koosneb) ning kontseptsiooni (kuidas sellest mõelda) ja uurime nendevahelisi seoseid.

FUNKTSIOON

Inimese kätetööl on alati mingi funktsioon. Kohvitassi ülesanne on pakkuda ohutut viisi kuuma joogi nautimiseks, pliiats jätab paberile joone, auto viib meid ühest kohast teise. Otstarve on olemas ka siis, kui see pole väga selge: kunst võimaldab väljendada abstraktseid ideid, mõne asja eesmärk on peletada tegija igavust. Kuid mis on riigi funktsioon? Mitmesuguse taustaga teoreetikud on kokkuleppest kaugel: mõne jaoks on riik klassirõhumise vahend, teisele viis võimule jääda, kolmandale konfliktide lahendaja ning neljandale Suur Võrdsustaja. Nii nagu on küllalt erinevate funktsioonidega autosid, leidub vägagi erisuguse otstarbega riike. Mõelge näiteks lahknevusele Araabia Ühendemiraatide ja Soome Vabariigi funktsioonis. Kuidas ka ei oleks, arhitekti vaatenurgast on oluline, et funktsioon väljendab väärtust kliendile. Keegi ei osta kasutut kruvikeerajat või kohvitassi ega ole nõus panustama ühiskonda, mis talle midagi tagasi ei anna. Eesti on muide selles mõttes üsna eripärane, sest tema funktsioon on kirjas põhiseaduse preambulas. Minge ja lugege!

Muidugi on asjadel enamasti funktsioone rohkem kui üks, aga kõik neist ei ole sugugi soovitatavad ja nende esilekerkimist ei pruugi olla võimalik ennustada. Kööginoaga saab lõigata nii leiba kui ka tappa inimest, joonlauaga saab tõmmata jooni, anda vastu näppe ja teha muusikat. See, millist neist funktsioonidest pidada peamiseks ja millist kõrvalsaaduseks, sõltub vaatenurgast. Eks iga riik teenib lisaks kõigele muule mingil määral ka seal toimetavate ametnike ja poliitikute huve, tegeledes paraku vahel ka rõhumisega. Mõni ostab labida iluaiandusega tegelemiseks ja teine kaevab sellega kulda. Nii riigi kui ka labida puhul on tähtis, et nad pakuksid võimalikult suurele hulgale tarbijatele võimalikult palju väärtust.

KONTSEPTSIOON

Siit jõuame edasi kontseptsiooni juurde. Kontseptsioon vastab sellele, kuidas funktsiooni täita. Kohvi soojana hoidmise funktsiooni saab täita nii vedelikku keskkonnast isoleerides, seda soojendades kui ka näiteks keskkonna temperatuuri tõstes. Pange tähele, et neist viimane ei ole eriti nutikas mõte. Kes oleks nõus ostma vaid saunas mõistlikult toimivat kohvitassi? Üldiselt nii ongi. Kui funktsiooni puhul on piiranguks vaid fantaasia ning kõik valikud on olemuslikult võrdsed, siis vormis hakkavad rolli mängima füüsilise maailma ja ühiskonna toimimist kujundavad seaduspärad.

Riigi puhul tuleneb kontseptsioon paljuski filosoofilisest lähenemisest, kuid ka poliitilistest valikutest. Rahva tervise edendamise funktsiooni saab täita nii keeldude, maksupoliitika kui ka avalike kampaaniate kaudu. Mingi piirini on valikud võrdsed ja tegemist on poliitilise eelistusega, mingist punktist edasi astub mängu alaline tujurikkuja reaalsus ühes oma vääramatute seadustega.

Kontseptsiooni kujundamise juures on tähtis roll loovusel. Steve Jobs oli edukas, sest ta suutis läheneda telefonile uuel viisil, ning siit võib aimata ka meie digiedu juuri. Maailmas on vähe riike, millest mõeldakse sel määral kui infotöötlusvahendist. Sellest vaatenurgast muutub infosüsteem riigi lahutamatuks osaks, võimaldades pööratа süsteemide ümber toimuva innovatsiooni riigi arenguks. Loovusel on paraku omad piirid, mille seavad oskused ja harjumused. Kodak, erinevalt Fujist, ei suutnud vabaneda keemiainseneri mõttemallist ja kadus, kui liiga palju häid lahendusi kivinenud arusaamade taha kinni jäi. Oma osa mängivad muidugi ka ajalugu ja kultuur. Brittide lähiminevikus on väga kulukas, kuid ebaõnnestunud ID-kaartide projekt, mistõttu nad mõnda aega ilmselt sel viisil oma probleemidele ei lähene. Ka kultuur ning väärtused annavad oma olulise panuse mõtteviisi kujunemisse. Veel sajand tagasi oli probleemide lahendamine kodanike „tõupuhtuse" kontrolliga nii mõneski paigas täitsa aktsepteeritav ning alles mõne aasta eest peeti mõeldamatuks demokraatliku riigi käsitlemist kellegi pärusmõisana. Vähem drastilisi muutusi toimub pidevalt, eilseid tõekspidamisi ei tasu täna enam puhta kullana võtta.

VORM

Kolmandaks komponendiks on vorm. Vorm on see, millest asjad kokku käivad. Miski, mille valmis ehitamisel on lootust, et funktsioon saab täidetud. Siin on meil veel vähem mänguruumi kui kontseptsiooni puhul. Kohvitassi soojana hoidmine selle kütmisega eeldab, et kuskil on patarei ja küttekeha, ning rahva tervise parendamiseks maksude kaudu vajame üsna vältimatult maksuametnikke. Kui patareid või ametnikke lisada ei soovi, tuleb minna tagasi mõttemudeli juurde.

Kui funktsioonist sõltub väärtus, siis vormist tuleneb kulu. Meie kohvitassi eest ollakse nõus maksma, sest see täidab mingit funktsiooni, kuid kõik sellega seotud kulud tootmisest kuni prügiveoni on tingitud füüsilisest vormist. Neid kahte kombineerides saame lisandväärtuse. On oluline mõista, et kõik probleemide lahendamise viisid ei vii positiivset lisandväärtust andva vormini. Põhimõtteliselt oleks ju võimalik luua näiteks keskkonnast täiesti isoleeritud kohvitass või palgata igale kodanikule personaaltreener, kuid raske on ette kujutada nii tekkivat lisandväärtust. Siin tuleb esile arhitekti roll. Mida paremini ta oma tööd teeb, seda suurem on lisandväärtus, seda rahulolevam on maksumaksja.

Erinevalt kahest eelmisest on riigi vorm tavaliselt üsna selgesti hoomatav ning seega suurepärane juhtimisobjekt. Kes ei tahaks panna kulude kärpimiseks kinni seda kontorit ja vähendada tolle asutuse koosseisu! Äärmisel juhul ollakse isegi nõus möönma, et nende tegevuste tagajärjel tuleb ka mõnest funktsioonist loobuda. Väga harva aga näeme, et keegi kutsub üles riigist või mõnest selle osast teisiti mõtlema. Samas on vorm meie mudeli ülejäänud komponentidest palju inertsem. Vahel piisab mõtteviisi muutuseks juhi vahetumisest ja riigiasutuse funktsiooni saab muuta minister oma allkirjaga. Aga inimeste vallandamine võtab aega ja on raske, lepingud kestavad päris kaua, kontoripind tahab müümist jne.

On öeldud, et kõik mudelid on valed, kuid mõned mudelid on kasulikud. Kahtlemata ei ole ka kirjeldatud funktsioonist, kontseptsioonist ja vormist koosnev mudel täiuslik. Nii mõeldes on ehitatud väga keerulisi ja edukaid süsteeme, kuid miks on see vajalik riigi puhul? Eks ilu on ikka vaataja silmades, kuid kindlasti on kasulik võimalus rääkida riigist, jättes kõrvale isiklikud eelistused ning lisades kunstile teaduse. Inimene ehitas teid ja sildu väga kaua vaid vaistule tuginedes, kuid tõeliselt pikka silda või kõrget maja ilma teaduseta ei püstita – nagu ka 21. sajandisse sobivat riiki.

Nii riigi kui ka labida puhul on tähtis, et nad pakuksid võimalikult suurele hulgale tarbijatele võimalikult palju väärtust.

Vahel piisab mõtteviisi muutuseks juhi vahetumisest ja riigiasutuse funktsiooni saab muuta minister oma allkirjaga.

Andres Kütt on arhitekt, kes on ehitanud kõikvõimalikke infosüsteeme era- ja avalikus sektoris pankadest poodideni ning maksuametist Skype'ini. Praegu tegutseb ta Proud Engineersi ridades India digiühiskonna hüvanguks.

RIIGIPEA, KES KÕNELEB AVATUD JA VÕRGUSTUNUD EESTI EEST

Eesti riigi turvalisus ja majanduslik heaolu sõltuvad suuresti rahvusvahelisest koostööst ning teistest liberaalseid ning demokraatlikke väärtusi austavatest riikidest, keda Eesti võib oma sõpradeks pidada. Seda tähtsamat rolli mängivad poliitikud, kes oskavad ja tahavad olla oma otsustes kaugelevaatavad.

Intervjuu **Kersti Kaljulaidiga**. Küsis **Helen Tammemäe**, pildistas **Renee Altrov**

On sombune neljapäev, 22. november. Valitsuskriis on juba alanud, ent **Indrek Tarandile** pole veel Toompeal kallale kiputud. Oleme leppinud president Kersti Kaljulaidiga paar nädalat varem kokku intervjuu, tingimusel et me päevakajalistest sündmustest ei räägi, kuna leht läheb trükki alles detsembri alguses. Plaanis on vestelda üldisematel riiki ja selle korraldust puudutavatel teemadel, aga ÜRO rändeleppe ümber lahvatanud kiretorm illustreerib vaid jutupunkte, mida soovin riigipeaga arutada. Vabariigi Presidendi Kantseleis käib tihe sagimine ja Kaljulaid jõuab intervjuule veerandtunnise hilinemisega, lubades korvata ajanappuse sellega, et räägib palju tähemärke minutis. Ta peab oma sõna ja vastab nelikümmend viis minutit kestva intervjuu vältel nii kiiresti, selgelt ja soravalt, et mul õnnestub vaevu järge hoides pobiseda tema jutule vahele mõned oma pikalt ette valmistatud küsimustest. President on jõuline ja konkreetne, aiman ainult kerget tüdimust, kuna palun tal selgitada asju, mis peaksid olema ometi kõigile nii selged ja arusaadavad.

Ükski riik ei seisa üksi, ent kõik seisavad enda huvide eest. Kust jookseb Teie isiklik tunnetuslik „meie" piir? Keda see hõlmab?

Minu jaoks on need meiega ühtseid väärtusi jagavad riigid ja need ei piirdu ainult Euroopa Liiduga. Meie rahvusvaheline toetus põhineb olulistes küsimustes samameelsel, kuigi mitte alati samade huvidega koalitsioonil. Seetõttu teeb mulle väga muret, kas Euroopa Liidul on võimekust tagada, et kõik sinna kuuluvad riigid jäävad demokraatlikeks. Kui demokraatlikud väärtused, nagu pressivabadus, inimõigused ja võimude lahusus, lakkavad kehtimast riikides sees, on põhjust kahtlustada, et ka Euroopa Liit hakkab oma otsustes rohkem huvidele tuginema. Meie huvid ei läheks aga sellises maailmas kellelegi korda. Just sel põhjusel saame meie apelleerida ainult ühistele väärtustele.

„Mitte kunagi enam üksi" on see, millest oleme alati lähtunud.

Valeinfo esitamine on kahjuks meie praeguse poliitika osa ja see on kogu maailmas väga suur probleem.

See tähendab loomulikult seda, et sõprade võrgustiku olemasolu tagamiseks peame ka siseriiklikult neidsamu demokraatlikke väärtusi austama. Ei ole ju võimalik nõuda teistelt riikidelt meie suhtes väärtuspõhist välispoliitikat, kui me ise samu põhimõtteid ei järgi. Niisiis moodustavad „meie" ikkagi riigid, kellega me maailmas koos oleme – need on liberaalseid, demokraatlikke väärtusi austavad riigid.

Mis jääb ühe üksiku riigi funktsiooniks ja eesmärgiks globaalses maailmas, kus üha suurem roll on rahvusvahelisel koostööl?

Euroopa Liidu leping ütleb selle kohta väga selgelt, et tegu on rahvusriikide liiduga. Riigi roll on hoida oma kultuurilist rahvuslikku identiteeti, arendada kultuuri-, kombe- ja keeleruumi ning tagada riigikeeles õppivatele inimestele hea haridus, kõrgharidus ning muu hulgas ka keelteoskus. Lühidalt öeldes on ju endiselt meie enda otsustada absoluutselt kõik, mis puudutab ümberjagavat poliitikat laiemalt. Me peame tegelema riigisiseste loogilise koostoimimise ja solidaarsuse valdkondadega, nagu haridus, tervishoid, kultuur, sotsiaalkaitse ning riigikaitse, sest nendega ei tegele keegi teine. Kõik see, mida me teeme ümbritsevas maailmas, tagab meile aga seejuures turvalisuse, julgeoleku ja majandusarengu.

Mis võib aeglustada rahvusvahelist koostööd tegevate riikide otsustusprotsesse ja põhjustada probleemide eskaleerumist?

Kujutame ette, et meil ei ole Euroopa Liitu ja Euroopa üritab saavutada kontinendina mingisugust kokkulepet, mille jaoks ei ole olemas süsteemistruktuuri: kus toimub kogunemine, mis reeglid kehtivad, kuidas hääletatakse, kas üldse hääletatakse ja mismoodi seda pärast rakendatakse. Oletame, et meil ei ole Euroopa Liitu ja tekib ikkagi vajadus reguleerida migratsioonikriisi. Sellisel juhul tuleks meil kulutada kolm aastat, et leppida kokku, kus toimub kohtumine, kuidas seal otsuseid tehakse, ning kui oleme selle kõik viie aastaga tehtud saanud, siis puudub kehand, mis hakkaks neid vastuvõetud otsuseid ellu viima. Lisaks ei oleks sellises kogumis mingit garantiid, et kokkulepitavad reeglid seoses sellega, kuidas otsustamine toimub, austaksid üldse väikeriikide huve. Need reeglid võiksid olla ka täiesti teistsugused, näiteks proportsionaalsed riikide suurusega. Euroopa Liidus on meil juba kindel koht, kuhu me koguneme, ja kindlad reeglid, millest tähtsaim on see, et igal riigil on võrdne õigus, sest ta on üks riik.

Kuidas vältida seda, et sisepoliitika hakkab mõjutama välispoliitikat?

Sisepoliitika mõjutab kindlasti välispoliitikat. Meie välispoliitilisi otsuseid teevad ju siin meie parteid vastavalt kokkulepitud tasandile. Kui riigile ei võeta siduvaid kohustusi, võib välisminister otsustada, kas Eesti ühineb mõne kompaktiga või loobub sellest. See on välisministri pädevuses ja see õigus tuleneb välisteenistuse seadusest. Kui riigile võetakse kohustused, siis kehtivad teistsugused reeglid ja protseduurid. Kui juttu on Euroopa Liidu seadusandluse läbirääkimistest Euroopa Liidu Nõukogus, siis meie ministrid käivad parlamendist läbi absoluutselt iga sellise liidunõukogu punktiga, mille puhul neil on vaja volitusi.

Nii et loomulikult mõjutab meie sisepoliitika meie välispoliitikat. Küsimus on lihtsalt selles, kas otstarbekas on hoida meie välispoliitilist joont hästi stabiilsena või ollagi riik, kes on oma välispoliitikas ettearvamatu. Selline on näiteks Venemaa.

Postimehe tellitud uuringu järgi kardavad EKRE ja Keskerakonna valijad, et Euroopa Liit ohustab Ees-

ti suveräänsust. Mida peate Teie suurimaks ohuks Eesti suveräänsusele?
Minu arvates ohustab Eesti suveräänsust just see, kui me hakkame nägema koostöös oma liitlaste ja partneritega ohtu oma suveräänsusele, sest selle kaitsmine on Euroopa Liidu ja NATO kaudu kollektiivne töö. Kui hakkame mõtlema alternatiividele, siis me saame aru, kuidas me oleme koos paremini kaitstud.

Oleme arutanud iga otsuse puhul, mida valmistume tegema, kas see viib meid lähemale sinna, kus tahame olla. „Mitte kunagi enam üksi" on see, millest oleme alati lähtunud. Siiamaani on selline valik sündinud võrdlemisi stabiilselt ja suurema sisemise diskussioonita, sest loomulikult me soovime olla omaenda väärtusruumi, partnerite ja liitlastega ühise laua taga ja tihedalt võrgustunud.

Ometi on meil viimasel ajal üsna levinud mõtteviis, et valitsus või mingisugune Eesti eliit, sealhulgas eesotsas Teiega, võtab rahva tahte vastaselt nende tagaselja otsuseid vastu. Loomulikult ma mõistan, et see on valimiseelne sisepoliitiline kemplus ja asi, millele ei tasuks ülearu tähelepanu pöörata, aga kas Te arvate, et selline retoorika on miski, mille pärast ei peaks muretsema?
Ei, kindlasti ei ole, aga valeinfo esitamine – kas minu või kellegi teise tegevuse kohta – on kahjuks meie praeguse poliitika osa ja see on kogu maailmas väga suur probleem. Me oleme kuulnud oma parlamendiliikmeid selgelt valeväiteid esitamas. Tähtis on, et mitte keegi ei lubaks endale sellist tegevust. See on usaldusväärsuse küsimus. Sa saad ajada mingit selget jama üks kord – see on ju teada, et oled seda teinud. Sinu usaldusväärsus väheneb ja järgmine kord ei pruugita sind enam uskuda. Muide, täpselt sama kehtib sõnakasutuse kohta. Mulle teeb muret, kui mõni traditsioonilise poliitika esindaja ütleb, et ma pean ka telesaatesse minema ja ebaviisakas olema, kasutama kujundlikke ja solvavaid väljendeid, sest muidu mind ei märgata. Sõbrad, niimoodi me hävitame järjest seda märgisüsteemi, mis aitab ka lihtsal inimesel tajuda, keda ta võib usaldada ja kuulata. Kui kõik kraaklevad ühtmoodi, siis ei olegi ju enam lihtsat meetodit, et aru saada, kelle poliitika on tasakaalustatum.

Millest sellised muutused on tekkinud?
Kui vaadata demokraatia algust – sajandit, mil demokraatia kujunes ja süvenes –, siis pikka aega said valimas käia küll kõik inimesed, aga ainult osa neist asus infoväljas, kus otsuseid ka arutati. Kui mõelda näiteks viiekümnendate elu peale kuskil London Docklandsis, siis inimesed ei teadnud isegi seda, et neil on õigus tasuta arstiabi saada. See info ei olnud veel nendeni jõudnud, kuigi NHS (*National Health Service* – H.T.) pakkus seda juba kõigile. Loomulikult ei olnud toonaste töötingimuste ja eluraskuste juures aega süvenemiseks, aga tol ajal ei olnud ka säutse ja pisikesi sõnumeid. Sel põhjusel võib kahtlustada, et need, kes ei süvenenud, ei mõjutanud ka eriti valimistulemust – nende hääled hajusid ühtlaselt kõigi variantide vahel ära. Seetõttu moodustas valimistulemuse just nende inimeste arvamus, kellel oli olnud aega, energiat ja tahtmist ennast kurssi viia.

Tänapäeval on meil palju sellist informatsiooni, mis on väga odav ja mille kättesaamine ei nõua mingit pingutust. Peale selle on inimestel ka rohkem vaba aega, sest meie töö on efektiivsem ja me ei pea enam lihtsalt ellujäämiseks nii palju pingutama, nagu tuli teha veel viiekümnendatel. Internetiajastul on tõusnud plahvatuslikult ka uue informatsiooni hulk, mis tähendab, et nüüd on hoopis vaja kohaneda olukorraga, kus on võimalik esitada valeväide, saada see väga kiiresti kõlama ja mõjutada sellega paljude inimeste arvamust.

Me ei ole õppinud toimetama sellises maailmas viisil, et inimesed mõistavad, mis on neile pikas ajaraamis kasulik, ja suudavad vaadata, et asi võib olla nii ja naa ning tegelikult tuleb tihtipeale nagunii valida halva ja veel halvema lahenduse vahel. Sellisteks diskussioonideks võetakse üha vähem aega ja me ei tea, kuidas seda olukorda lahendada. Minu arvates on aga oluline vähemasti seda probleemi ausalt kirjeldada. Ja ei saa salata, et valeinfo suudab mõjutada tähtsaid otsuseid.

Praeguses tehnoloogiamaailmas peaks pakkuma välis-eestlastele võimalust panna oma lapsed interneti kaudu e-kooli.

Kas küberkaitse valdkond tegeleb kuidagi ka libauudiste leviku piiramisega?
Konventsionaalne küberkaitse tegeleb süsteemide turvalisuse tagamisega. See, muide, sõltub alati lõpuks inimesest. Pole ühtegi tehnilist süsteemi, mida inimene ei saa küberhügieeni aspektist oma hooletu käitumisega ära rikkuda. Valeuudiste levimise vastu aitaks see, kui tipp-poliitikud lepivad kokku, et kui kellegi kohta levib mingisugust veidrat infot, siis nad ei kasuta seda kohe ära. Kui kuuldused tõeseks osutuvad, siis küll jõuab seda teha, aga esimese kahekümne nelja tunni jooksul võiks pigem seista oma konkurendi kõrval ja öelda, et see ei klapi sellega, mida mina sellest inimesest või poliitikust arvan või tean. Ma ootan ära ja ei torma siit kohe poliitilist profiiti lõikama.

Tegelikult on selliseid vastupanuakte ka olnud. Prantsuse ajakirjandus ei avaldanud vahetult enne valimisi **Emmanuel Macroni** staabist lekkinud kirjavahetust,

Vasakult Müürilehe peatoimetaja Helen Tammemäe, president Kersti Kaljulaid, presidendi töövarjud Matz Topkin ja Brenda Tilk ning presidendi avalike suhete nõunik Taavi Linnamäe

jätkub >

< *eelneb*

kuna arvati, et see oleks väga vale. Lisaks oli äärmiselt segane, kas need kirjad on üldse ehtsad ja miks peaks need avaldama. Meedia tegi otsuse, et nad ei kasuta nende kätte jõudnud infot, et mitte mõjutada valimistulemust. Sellest ei saa kunagi midagi mehaanilist või masinlikku, vaid see jääb alati inimeste kaalutletud otsuseks.

Kui tõenäoliseks Te peate seda, et valeinfo levikuga on seotud Venemaa võimuorganid eesmärgiga destabiliseerida Euroopat ja Ameerika Ühendriike?

Presidenti oodates

Atributsioon on alati selle riigi küsimus, kes on korraldanud uurimise. Kui ameeriklased ütlevad, et venelased sekkusid, või kui president Macron ütleb president **Putinile**, et too sekkus, siis sellest meie lähtumegi. Tähtis on arvestada, et sellised asjad võivad toimuda väga vabalt ka meil, ja me peame õppima seda ära tundma. Tegelikult on ju päris vahva vaadata – ma ei tea, kas teie vaatate, aga mina aeg-ajalt küll – Delfi kommentaare. Seal leidub alati siiski ka keegi, kes ütleb, et ohoo, näe, trollivabrik on kohal. Meil on tegelikult olemas sisetunne ja oskus märgata kübersfääris imelikke asju, aga senimaani ei ole me suutnud midagi paremat välja mõelda kui rääkida ja lihtsalt olla teadlik, ettevalmistunud ning küberhügieeniline.

Milline on e-riigi potentsiaal pikemas perspektiivis?
Eelmisel sajandil oli see, kui siit ära mindi, lõplik ja jääv. Tol ajal ei olnud võimalik vaadata kaugelt kodumaist televisiooni, kuulata raadiot ja lugeda lehti. Paratamatult lahkuti minnes ka Eesti kultuuriruumist. Vaid väga ränga tööga võidi hoida alles oma laste keeleoskus.

Praeguses tehnoloogiamaailmas peaks pakkuma väliseestlastele võimalust panna oma lapsed interneti kaudu e-kooli, et nad jääksid eestlasteks; et nad jääksid osalema e-valimistel; et nad ei vahetaks kodakondsust, kui nad kasutavad vaba tööturgu. Me saavutame selle, öeldes, et te kõik olete meile olulised. Jah, te elate mujal, sest teid on viinud sinna teie karjäärivõimalused, armastus, mis tahes muu, aga te olete ikkagi meie inimesed ja sellel sajandil ei ole see enam tühi sõnakõlks.

Millised võiksid olla viisid, kuidas e-riigi abiga rahvast paremini lõimida ja ka otsustusprotsessidesse kaasata?
Me oleme teinud mitmeid katseid ja proovinud erinevaid meetodeid, kuidas uue tehnoloogiaga inimesi osalema panna. Lootsime, et tänu e-valimistele tõuseb meie valimisaktiivsus, aga tegelikult seda ei juhtunud. Teisisõnu, meie ühiskond ei muutu, kuna meil on olemas tehnoloogilised vahendid, vaid see sõltub ikka sellest, kuidas inimesed tahavad ja otsustavad. See tehnoloogiline baas võimaldab meil lihtsalt teistmoodi kohaneda, aga see ei too iseenesest kaasa muudatust inimeste mõtlemises. See, kes tahab panustada, leidis selleks ilmselt ka varem võimaluse. See, kes ei taha, ei tee seda ka siis, kui barjäärid on panustamiseks väga madalale nihutatud.

See on muide asi, mida me peame selgitama palju ka teiste riikide poliitikutele, kes arvavad, et meie digiriik kaasab automaatselt kõiki. Inimestel jääb küll üle rohkem elupäevi, et teha midagi muud kui seista sotsiaalametis järjekorras, aga see ei pannud neid automaatselt rohkem ühiskonnaeluga seotud probleemidele mõtlema, kuigi seda võimalust on neile tehnoloogia vahendusel pidevalt pakutud.

Valimiste eel on tulnud taas päevakorda ka riigireformi teema ning arvestades rahvastiku demograafilist vähenemist, on ümberkorraldused ilmselt varem või hiljem vältimatud. Mis Teie arvates enneköike uutmist vajab?
Põhiseaduse suhtes olen ma **Ülle Madisega** sama meelt – see töötab meil väga hästi. Meil on hästi toimiv võimude lahusus ja selge riigikorraldus, mis lähtub põhiseadusest. Meil on ka jätkuvalt sobilik arv parlamendiliikmeid – vastavalt **Rein Taageperale** umbes kuupjuur Eesti rahvaarvust. Me peame uutma küll, aga ma ei näe, et praegu oleks hädavajadust põhiseaduse muutmise järele. See on väga keeruline protsess, millega kaasnevad ka riskid. Võime rikkuda kogemata ära selle hea tasakaalu, mis on meie jaoks töötanud.

Aga kui rääkida sellest, kui hästi toimivad meie ministeeriumid, siis loomulikult oleks väga tore, kui mõne aasta tagant vaadataks kõik oma tegevused üksipulgi läbi – mis on see, mida enam üldse ei pea tegema, mis on see, mida tuleb tugevdada –, ja teha need muudatused ära. See ei ole tohutu suur üleskutse, vaid tegelikult on see riigihaldamise igapäevatöö. Haldusreformiga kaasnesid pidevalt ka arutelud riigireformi teemal. Mõned juhid tajusid riigi tahet ning maksimeerisid oma organisatsiooni efektiivsust, mõnes teises ministeeriumis aga lihtsalt ei vaevutud seda tegema. On väga tähtis, et selle taga oleks kogu aeg olemas valitsuse tahe neid muudatusi ka õiglaselt ellu viia, s.t nõuda efektiivsuse tõstmist kõikidelt võrdselt. Üks kindel viis selleks on tõesti kontrollida, ega me ei tee liiga palju asju.

Mida teeb Eesti riik Teie arvates üleliia?
Kas näiteks maakondlik ettevõtluskeskus on asi, mida me vältimatult peame tegema? Teades, et tänapäeval leiab kapital idee väga lihtsalt üles. Teades, et kapitalikulud on praegu üldiselt väga madalad, sest intressimäärad on ju peaaegu olematud. Teades, et Eestis on mitmeid äriinglite organisatsioone ja huvilisi, kes on kohal igal messil, kus on vähegi ideed väljas. Kas me ikka peame selliseid keskusi pidama? Võib-olla ei pea. Loomulikult on meil vaja töötukassat, kes aitab töö kaotanud inimesel leida ettevõtlikke ideid, aga ettevõtlust kui sellist pole tarvis toetada olukorras, kus meie maksukoormus on võrreldes teiste riikidega väike. Iseenesest on see vinge ettevõtlustoetus! EASi eelarve on *ca* 80 miljonit aastas. Tõsi, seal on väga palju Euroopa raha, aga seda jääb meil järjest vähemaks. Me võiksime sellise tegevuse riiklikust toetamisest loobuda.

Tänapäeval ei ole erasektori raha kallim kui avalik raha, intressimäärad on niivõrd madalad ja efektiivseid projekte, millel on lisandväärtus olemas, on kõik pangad nõus ära tegema. EAS tekitab lihtsalt tunde, et pangandus ei saa hakkama, aga tegelikult rikub see

väga tajutaval määral turgu. Kui vaadata näiteks Soome majandust üheksakümnendatel, siis seal oli juba tollal ettevõtetele igas faasis kättesaadav riiklik rahastus. Kõik teised – meie nende hulgas – õppisid samal ajal kasutama rahvusvahelisi investeerimisfonde, äriingleid ja panku. Just üheksakümnendatel ja nullindatel tekkis uus varasema faasi rahastajate kiht, mida kaheksakümnendatel ei olnud. See kõik läks Soomest mööda, sest neil oli palju avalikku raha. Lisaks oli riik valinud välja sektorid, milles toimetada. Ja kui need ühel hetkel vananesid, siis selgus, et lisaks äriinglite eemalhoidmisele oli tehtud veel üks kole viga. Majandus oli vaesemaks muudetud, sest kui eelistada valitud sektoreid, siis ülejäänud lilled ei õitse – loomulikult püüdsid kõik seda väiksema riskiga riigi raha.

Ma tahaksin minna rahvusnarratiivide juurde. Te olete tegelenud eestivenelaste küsimusega. Kuidas me saaksime haarata eestivenelased oma rahvusnarratiivi?
Mina ei ole tegelenud eestivenelaste küsimusega, mina tegelen Eesti inimeste küsimusega. Eesti presidendina on mulle olulised kõik need inimesed, kes siin elavad, on kodakondsed või viibivad siin püsivalt elamisloa alusel. Ja minu igapäevatöö on hoida kogu seda seltskonda siin koos. Ma ei suhtle rõhutatult või rohkem teiskeelsete inimestega – ma suhtlen kõikidega.

Mida tähendab Teie jaoks patriotism?
Minu jaoks tähendab see, et oled valmis panustama Eesti ühiskonda töö, vabatahtliku tegevuse, kaasamõtlemise, süvenemisega. Oled valmis Eestit kaitsma, kui peaks selline vajadus tekkima. Kui juhtud tegema tööd, mis mõjutab Eesti elu tulevikus, siis oled valmis vaatama mööda iseenda, oma sõprade või mis tahes seltsingu lühiajalistest huvidest ja lähtud alati sellest, mis on Eestile pikaajaliselt kasulik. Lepid näiteks poliitikuna sellega, et kui tahad olla oma otsustes kaugelevaatav, võib sel olla pöördvõrdeline mõju sinu isikliku poliitilise karjääri pikaealisusele. See on minu jaoks patriootiline tegevus. Kõik need asjad kokku teevadki meist inimesed, kes hoiavad Eestit, töötavad iga päev selle nimel ja panustavad sellesse ka oma vaba aega, et siin oleks tore nii meil kui ka meie lastel ja lastelastel.

Nii et rahvus – see, kust sa juurtelt pärit oled – ei ole iseenesest patriootlikkuse essents?
Rahvus on minu jaoks väga oluline – see, et meil on eesti keel, kultuuriruum, üks riigikeel. Unistan ka sellest, et ühel päeval on meil koolisüsteem, mis tagab, et kõik inimesed väljuvad koolist ühiskonda eestikeelsetena. See tähendab, et meil on üks ja ühine kool, mitte kaks paralleelset koolisüsteemi. Mulle on väga tähtsad ka laulu- ja tantsupeod ning kõik teised sellised traditsioonid, mis on seotud just meie rahvakultuuriga. Kultuur ei ole aga geneetiliselt määratletud ja see muudab juurte küsimuse võrdlemisi ebaoluliseks. Kõik inimesed, kes tahavad panustada Eesti ühiskonda ja toimetada meie eestikeelsel platvormil, on väga teretulnud seda tegema.

Ühes mind enim riivanud raadiovestluses, mida tänavu kuulsin, arutasid kaks inimest rahvusküsimuse üle. Üks nendest ei olnud päritolult eestlane – tema kumbki vanem ei ole eestlane ja ka tema nimi pole eestipärane. Ta ütles, et ta oleks väga õnnetu, kui teda ei võetaks eestlasena – ta on eesti teadlane, kes elab oma igapäevaelu laste ja sõpradega suheldes eesti keeles. Ja ta kuulis selles saates vastu just seda, et ei, eestlaseks saamiseks läheb ikka kauem kui üks põlvkond. Ei pruugi minna! Võib, aga ei pruugi.

Aga kas riiklikult saab midagi ära teha, mida me pole veel teinud, et soodustada inimeste lõimumist?
Selle teebki ära Eesti ühtne koolisüsteem, aga see ei juhtu iseenesest. Kõigepealt on meil vaja luua võimalus selleks, et kõik lapsed saaksid eestikeelse hariduse, ja siis peame mõtlema, kuidas lahendada sellega kaasnev probleem, et mõned inimesed kaotavad võib-olla enne pensioniikka jõudmist oma töö. See ei ole kindlasti odav protsess, aga pikaajaliselt ei ole meil kakskeelse koolisüsteemi ülalpidamiseks ressursse. Ühtne koolisüsteem tuleb teoks teha ka lihtsalt seepärast, et me ei valmista siin riigis ette õpetajaid vene koolidele. Tegelikult on paljud meist elanud mujal riikides, kus koolisüsteem on riigikeelne. Inimesed eeldavad, et neil on õigus panna laps riigikeelsesse kooli, isegi kui nad ise seda keelt veel üldse ei oska või oskavad alles kehvasti. See on täiesti tavaline – miljonid inimesed Euroopas käivad teiskeelses koolis. Võib-olla see on sõnum, millega julgustada neid, kes praegu oma last eestikeelsesse kooli ei pane.

Eestlased peavad ennast üldiselt looduslähedaseks rahvaks. Selle tõttu on põhjustanud suurt vastuseisu nii Rail Balticu kui ka tselluloositehase planeeringud. Kuidas teile tundub, kas üldjoontes on see vastuseis olnud põhjendatud?
Seda ei saagi üldistada. Võtame kas või tselluloosivabriku või räägime lõppude lõpuks lihtsalt metsa raiumisest. Isegi kui saadakse ratsionaalselt aru, et kui mets on vana, on mõistlik seda uuendada, isegi kui see on võib-olla ainuke hektar, mis sellel aastal Eestis maha võetakse, siis kui see on sinu majatagune mets, oled sa tegelikult ikkagi selle pärast kurb, kuigi sulle võidakse kinnitada, et raiemahud jäävad igati normi piiresse. Nii et kui inimeste ümbruses midagi muutub, on tekkiv arutelu normaalne ja seda tuleb aktsepteerida, mitte tõrjuda ja öelda, et see on ebaoluline, meil on siin vaja majandust kasvatada. Kõigepealt aktsepteerime inimeste muret, siis räägime läbi, kuidas me saame selle lahendada.

Ma ei paneks ühte patta ka suurt infrastruktuuri objekti, mis tegelikult võimendab märgatavalt meie majandust, ja üksikut konkreetset vabrikut. Minu arust ei saa neid üheskoos vaadata ja hinnata, milline on potentsiaalne kasu ja milliseid pingutusi peaks tegema, et kompenseerida inimestele seda, millest nad ilma jäävad. See on kindlasti erinev. Aga mis puudutab kusagil piirkondades juba päris pisikestest tööstusobjektidest keeldumist, siis ma arvan, et see on küll probleem.

Mis samme oleks vaja astuda, et saada loodust hoidvaks, ent siiski progressiivseks riigiks?
Olukorras, kus inimesed paistavad arvavat, et postindustriaalne teenusmajandusel ning digitehnoloogial põhinev ühiskond teeb meile selle majanduskasvu ära, oleks tõepoolest kõige mõistlikum tagada, et Eesti on alati uue tehnoloogia liivakast, kus on palju *start-up*'e ja muud sedasorti tegevust. Nii et kui Eesti inimesed ei taha enam saastavat tehnoloogiat ja seavad sellele ette suhteliselt kõrge filtri, siis me peame panustama väga palju oma haridussüsteemi, et kõik suudaksid töötada selles toredas teenusmajandussektoris.

Aga muide, me oleme tagasi võrgustumise ja globaalse lähenemise juures. Kõik inimesed, kes tahavad toimetada selles sektoris, kust peab tulema meie uus majandus, väärtustavad tegelikult kirjusust ja võimaluste paljusust. Peame mõistma ka seda, et teenusmajandus ja *start-up*'ide keskkond on oma olemuselt veel palju rahvusvahelisemad kui enamik teisi majandusharusid.

Kuidas kaasata tööturule inimesi, kes ei ole nii võimekad, ka olukorras, kus ettevõtjatel on juba pahatihti otstarbekam inimesed robotite vastu välja vahetada?
Meil on karjuv tööjõupuudus. Ettevõtjad peavadki võtma kasutusele masinaid, kuna nendega saab teha rohkem ja maksta inimestele kõrgemat palka. Kuna meie palgakasvu ei vea ainuüksi meie enda majandus, vaid kogu vaba Euroopa tööturg – eriti selle Skandinaavia-poolne ots –, on robotid ja tehnoloogia areng meie ettevõtjatele äärmiselt vajalikud, et inimestele suudetaks üldse pakkuda oodatud palgatõusu, et nad ei läheks mujale Euroopasse. See on ääretult positiivne, sest kõrgema lisandväärtusega töökohad on tööstuses alati tervislikumad, puhtamad ja vaiksemad… On väga oluline, et meie riigis toimuks selline protsess, ja ei ole mingit põhjust karta, et ühel hetkel on töö kadunud, sest töökohad on robotiseeritud. Meil ei toimu sellist asja nagu väiksel isoleeritud tööturul, et hoiame palku all, sest teil ei ole nagunii kuhugi minna.

Tehnoloogia võimaldab inimestel kõikjal maailmas hakkama saada ilma kodust ära käimatagi. Tohutu võimestav efekt on ka sellel, et lastega naised saavad töötada ööpäeva vältel mis tahes hetkel, sest töö ei nõua enam alati füüsilist kohalolekut.

Lõpetuseks küsin, milline on riigile hea kodanik?
Riigile hea kodanik on see, kes mõtleb kaasa, osaleb otsustamises talle ettenähtud vormis, käib valimas, leiab oma töö- ja koduse elu kõrvalt aega ka vabatahtlikuna toimetamiseks, tundes ennast niimoodi ka võrgustunu ja väärtuslikuna. Riigile hea kodanik on keegi, kes osutab ka riigi puudustele, näiteks kõik need inimesed, kes on aidanud Eestis viimase kolmekümne aastaga aru saada, milline võiks olla üks ideaalne puuetega inimeste toetamise süsteem. Inimesed on otsinud ise rahastusvõimalusi ja loonud meile teadmise, millel põhineb praegu ka meie riigi panus sotsiaalsfääri. Hea kodanik on alati natuke oma riigist ees.

Ettevõtlust kui sellist pole tarvis toetada olukorras, kus meie maksukoormus on võrreldes teiste riikidega väike.

Kõik inimesed, kes tahavad panustada Eesti ühiskonda ja toimetada meie eestikeelsel platvormil, on väga teretulnud seda tegema.

KAS KESTLIKULT KAHANEV EESTI VAJAB UUSI KULTUURIMAJU?

KRISTINA KALLAS

„Radikaalsete ideede" rubriigis tutvustame ideid, mida võib hea tahtmise korral nimetada äärmuslikeks. Kui uskuda demograafe, jääb Eesti rahvaarv järgmise sajandi alguses alla miljoni. Ümberpööratud rahvastikupüramiid eeldab riigikorralduslikke muudatusi tervishoius, hariduses ja regionaalpoliitikas, mille üle peaks avalik arutelu käima juba praegu.

Ma osalesin umbes aasta tagasi ühe Eesti väikelinna arenguseminaril. Arutati linna kultuurivaldkonna tulevikuvisiooni üle. Mitme esineja suust kostis korduvalt, et linn vajab uut kultuurimaja, sest praegu ilusat hoonet ei ole. Sooviti uut, uhket ja muidugi suurt ehitist. Minul kõmises peas aga kogu aeg teadmine, et viimased 27 aastat on selle linna elanikkond arvuliselt pidevalt kahanenud. Palju tühja ruumi on juurde tulnud. Miks siis soovitakse uut ja suurt maja, ignoreerides samal ajal tekkinud tühja ruumi?

Me oleme elanud sajandeid rahvastiku pideva kasvu ajastul, mille tulemusel on kujunenud välja ühiskondlik tunnetus, et kasv on tuleviku kindluse näitaja. Uued majad, teed ja põllud kõnelevad meile sellest, et kestmine on garanteeritud. Tuleb juurde neid, kes seal majades elavad, teedel sõidavad ja põldudel töötavad. Hüljatud ruum viitab peetusele, seisakule, millegi kadumisele. Arengukava koostamine eeldab arengust mõtlemist ja areng on Lääne tsivilisatsioonis sünonüümne kasvuga. Seega, kui ei kasva, siis järelikult ei arene. Ja nii ongi kõikide Eesti linnade ja kogu riigi edenemise üle peetavate arutelude läbivaks tunnetuslikuks alusliiniks lineaarne kasv – elanikkonna kasv ja majanduse kasv.

„Kahanemine" kui sõna on tabu, sest see tekitab emotsioonina masendust ja depressiooni, ükskõik kui ilusasti seda üksteisele või iseendale ka ei seletata.

Kuid elanikkonna kasvu pikk ajajärk on Euroopas läbi (maailmas siiski mitte, vastupidi). Trendide analüüsiga tegelevad inimesed räägivad sellest juba ammu. Poliitikud samas teadlikult ignoreerivad seda ja jätkavad kasvust kõnelemist. Eesti poliitikute meelisteema on sündivuse suurendamise meetmed (rände abiga rahvastiku kasvatamist ei passi Eestis üldse mainida). Selline pilt avanes ka Arvamusfestivali parlamendierakondade esimeeste lõpudebatis. „Kahanemine" kui sõna oli tabu, sest see tekitab emotsioonina masendust ja depressiooni, ükskõik kui ilusasti seda üksteisele või iseendale ka ei seletata. Tegelikult me teame, et kahaneme, kuigi me ei taha seda endale tunnistada. Kas ka kahanevas Eestis on vaja uusi kultuurimaju?

Kestlikult kahanevas ja vananevas Eestis tuleb üles ehitada riiklik süsteem, mis suunab inimest tervelt elama.

Kristina Kallas on erakonna Eesti 200 juht ning Tartu Ülikooli Narva Kolledži direktor. Sotsiaalteadlasena on ta tegutsenud peamiselt poliitikaanalüüsi valdkonnas, keskendudes lõimumisele ja hariduspoliitikale.

OPTIMISTLIK PROGNOOS

Kui me vaatame otsa numbritele, siis ajavahemikus 1990–2015 vähenes Eesti rahvaarv veerandi miljoni inimese võrra. „Eesti inimarengu aruandes" kõlanud demograafide prognoosi kohaselt jätkub rahvastiku kadu väga suure tõenäosusega ka järgmise 25 aasta jooksul, kuid languse ulatus sõltub sellest, millise arenguraja Eesti valib. Olenemata sellest, kas rõhutakse sisserände suurendamisele, sündimuse kasvatamisele või mõlemale korraga, väheneb rahvastik ikkagi ligi 100 000 inimese võrra. Seega ei ole mõtet endale ette kujutada, et meil on võimalik rahvastikku kasvatada. Oluline on siinkohal märkida, et ränne mõjutab rahvaarvu suure languse pidurdamist rohkem kui sündimus ehk teisisõnu ei õnnestu meil ilma sisserändeta ära hoida isegi minimaalset rahvastiku kahanemist. Kui piirduda vaid sündimuse kasvu meetmetega, samas kui rändesaldo jääb nulli, kahaneb rahvastik prognoosi kohaselt 108 000 inimese võrra. Seega kõik poliitikute ponnistused sündimuse suurendamiseks lähipersektiivis rahvastiku kahanemist ei mõjuta. Kahanemisest kasvule pöörduks rahvaarv alles 2050ndatel ja sedagi vaid juhul, kui meil on nii ulatuslik sisseränne kui ka taastetasemel sündimus (summaarne sündimuskordaja 2,07).

Seega on rahvastikuprognooside ja praeguste poliitiliste valikute valguses kõige tõenäolisem stsenaarium selline, kus rändevood tasakaalustuvad (sisse ja välja rändab sama suur hulk inimesi) ja meil on keskmine sündimuse tõus (ehk 1,9 last naise kohta). Selle arengumudeli kohaselt astuks Eesti 22. sajandisse umbes miljoni elanikuga. Välistatud ei ole ka võimalus, kus me ei suuda tõsta sündimust kõrgemale kehtivast olukorrast (1,67 last naise kohta) ning väljaränne küll väheneb, kuid tasakaalu rändevoogudes ei saavutata. Selle stsenaariumi järgi langeks Eesti rahvaarv sajandivahetuseks alla 800 000 inimese. Ligikaudse rahvaarvuga vahemikus 800 000 kuni miljon peaksimegi järgmisel sajandivahetusel arvestama.

MILJONILISE EESTI VALIKUD

Mida ütleb see prognoos selle kohta, mis otsuseid me peaksime tegema praegu? Kas vaja on ehitada uusi kultuurimaju ja neljarealisi kiirteid? Tuleviku ettekujutamisel tuleb arvestada ka sellega, kus need 800 000 kuni miljon inimest Eestis elama hakkavad. Kas tõenäolisem on variant, et Tallinnas elab 500 000, Tartus 110 000 ja ülejäänud Eestis 200 000 inimest? Kas keegi veel elab Räpinas, Kilingi-Nõmmel või Kallastel? See on stsenaarium, mille realiseerumist ei soovi Eestis ilmselt keegi. Või kas me siiski suudame luua nutikate otsuste toel olukorra, kus inimesed elavad kõikjal üle Eesti, sh Kallastel? See on tõenäoliselt arengurada, mida soovib enamik eestimaalasi. Selle saavutamiseks on tähtis kiire ja turvaline internetiühendus kõikides kohtades üle Eesti, et inimesed saaksid töötada kodus või ühiskontorites ning kasutada Tallinna vaid rahvusvaheliste kohtumiste ja lennujaama tarbeks. Selleks on vaja investeerida toimivatesse riigisisestesse ühendustesse. See ei tähenda tingimata neljarealiste maanteede ehitamist, kuigi ka autoga peab pääsema võimalikult väikese ajakuluga liikuma. Kohe kindlasti tähendab see aga investeerimist rongi- ja bussitaristusse ning jagamismajandusel põhinevasse transporti. Sellise tulevikuväljavaate puhul näen ma vajadust ehitada väikestesse linnadesse ja alevitesse lisaks kultuurimajadele ka spordiväljakuid ja ujulaid. Samuti ei tohiks nendes kohtades praegu kinni panna sünnitusosakondi. Veelgi enam, sellise stsenaariumi realiseerumise soovi korral peaks riik rajama tugevaid lasteaedu ja koole väljapoole Tallinna ja Tartut, sest kui tööd saab teha distantsilt ja veebi kaudu, siis lasteaias ja koolis virtuaalselt käia pole võimalik.

MAJANDUSMUDELIKS GLOBAALNE KAPITALISM

Millist riigikorralduslikku muutust eeldab miljonilise elanikuga Eesti stsenaarium? Tooksin välja vaid mõned olulised momendid.

Esiteks, meie majandusmudel ei saa baseeruda sel juhul enam vaid Eesti territooriumil elavate ja töötavate inimeste füüsilisel tööl ja tootlikkusel. Me peame hakkama kasutama targemalt aina vähemaks jäävat inimeste hulka, muutes automaatseks kõik selle, mida saab teha masinatega, ja koolitama inimesi tegema kõrgema kvalifikatsiooniga tööd. Poekassad, raamatulaenutus, dokumendihaldus, posti laialivedamine jne jäävad tulevikus just kõrgtehnoloogia pärusmaaks. Tuleviku ehitaja ei ole kelluga tellisseina laduja – see töö on automatiseeritud –, vaid keerulise arvutiprogrammiga ehitusseadmete juht. Selle arengu kurvem pool on tõik, et tulevikus suhtlevad inimesed järjest rohkem masinate ja vähem üksteisega. Väga paljusid teenuseid tarbin ma tulevikus ilma kordagi teise inimesega kokku puutumata.

Kuna eestlaste töö on tulevikus seotud aina rohkem keeruliste masinate arendamise ja juhtimisega, ei saa kohustusliku kooliharidus piir jääda enam põhikooli tasemele. Eestlased peavad olema tulevikus globaalsed kapitalistid ning rakendama tööle mujal maailmas rohkelt kättesaadavat inimressurssi. Jah, kõlab röövkapitalistlikult, kuid seda saab teha 19. sajandi meetodite asemel ka 21. sajandi väärtuste kohaselt.

UUTMOODI SOLIDAARSUS TERVISHOIUS

Teiseks, meie tervishoiu- ja sotsiaalkaitse süsteemi rahastusmudel ei saa enam sõltuda töötava inimese maksupanusest. Proportsioonid ei vea lihtsalt välja. Küsimus ei olegi niivõrd selles, kust leida lisaraha olemasoleva süsteemi ülalpidamiseks, vaid peamiselt selles, kas kehtiv solidaarne tervishoiumudel – baseerub eeldusel, et oleme nõus kinni maksma üksteise haiguste ravi – üldse saab tuleviku Eestis eksisteerida. Eluea pikenedes ja elanikkonnas vanemaealiste osakaalu suurenedes jääb proportsionaalselt vähemaks just tervelt elavaid inimesi. Kui me ei soovi loobuda solidaarsuse printsiibist, peame vähendama haigusjuhtumeid. See tähendab, et kestlikult kahanevas ja vananevas Eestis tuleb üles ehitada riiklik süsteem, mis suunab inimest tervelt elama. Solidaarsus peab tekkima terve olemises.

Kuna tuleviku Eesti pered on sama väikesed kui praegu ning kasvab nende perede hulk, kus ei ole üldse lapsi, samas kui enamiku töödest teevad ära masinad, on lootust, et inimestel tekib aega, et pühenduda oma vaimsele ja füüsilisele tervisele. Mingil määral oleme juba murrangu lävel. Tervisespordiga tegeletakse rohkem kui kunagi varem, samas on vaimse tervise probleemide hulk suurenemas. Tulevikus on kõikvõimalikud terapeudid väga hinnas, kuid miljonilises Eestis, kus mediaanvanus on 45, on vaja juurde ka spordiväljakuid, ujulaid, metsaradasid ja kultuurimaju. Need on elukeskkonna elemendid, mis aitavad elada kaua tervena.

Tuleviku Eesti riik on kodaniku jaoks personaalne, ta on võimeline kõnetama igaüht miljonist eesnime pidi ning looma just temale sobiliku elukeskkonna seal, kus inimene seda soovib. Ainult nii on võimalik meil areneda kestlikult kahaneva rahvastikuga riigiks, kus on väga hea elada.

RAMDIKAAMED

JOON, MIS ERALDAB HEAD KURJAST

Uuenenud püsiekspositsiooniga Vabamut võib nimetada julgelt Tallinna kõige filosoofilisemaks muuseumiks, kus vabadust mõtestatakse üksikisikute tegude summana.

Mikael Raihhelgauz

„Miks sa näed pindu oma venna silmas, palki iseenese silmas aga ei märka?"[1] See küsimus on 2000 aastat vana, kuid aeg-ajalt ei lase mul ikka rahulikult magada. Kui elus juhtub midagi halba, tahaks ju olla kindel, et põhjuseks on õnnetu juhus või universumi üldine ebaõiglus. Hoopis ebameeldivam on teada, et oled ise tekitanud ligimestele kannatusi, mida parajasti oma nahal tunnetad. Seepärast ongi parem teiste üle mitte kohut mõista.

Tunnistan, et alati ma sellest maksiimist kinni ei pea. Mõnikord unustan igasuguse mõistvuse ja sallivuse ning lasen ennast püha vihaga täita. Näiteks läksin kord vaatama filmi „1944". Seal on stseen, kus Saksa mundris sõdiv Karl Tammik istub kaevikus ja kuulab **Marie Underi** luuletuse „Sõduri ema" raadioettekannet. See lõppeb järgmiste ridadega: „Ja ma õnnistan sind: Mine! Mine! / ehkki kurku kinni jääb mu hääl; / mina olen hoopis kõrvaline – / näeme üksteist jälle – siin või sääl!"

Mõtlen loomavagunis istudes, et olen ikkagi piisavalt hea inimene ega hakka kellegi peale omaalgatuslikult kaebama.

Need tekitasid minus vastikust. Underil polnud poegi, keda ta oleks pidanud sõtta saatma – kuidas ta julges sõdurite emade eest sõna võtta? Kuidas ta julges innustada noori inimesi oma eluga riskima; väita, et kõige lähedasema hinge kaotamine on parem kui kodumaata jäämine, ja siis põgeneda välismaale, kui ta enda elu ohtu sattus? Mida üldse arvata kunstnikust, kes kasutas vabatahtlikult oma annet, et luua propagandat inimestele, kes mu vanavanaema pere sünagoogis elusalt maha põletasid? Koju tulles toppisin mõni kuu varem ostetud Underi kogumiku teiste raamatute taha. Olin armastatud poetessis pettunud. Hiljem lugesin teda ainult siis, kui koolis sunniti…

Taas kohtusime alles Eksiilis (niisugust nime kannab teine saal, kuhu Vabamu nutikas audiogiid muuseumikülalised juhatab). Kohtumine toimus helisalvestise kaudu – kõrvaklappidest lasti Underi kodumaaigatsusest kõnelevat luuletust. Ehkki läände põgenemisele ja väliseestlaste elule pühendatud ekspositsioon avaldas pigem tagasihoidlikku muljet – näitus keskendub pagulaste väljakutsete asemel hoopis eesti seltside kultuuri- ja protestitegevusele –, jäin põgenike pisikest paati vaadates mõtlema, et ehk olin luuletaja vastu liiga karm.

VALUSAD MORAALSED DILEMMAD

Eelmine ja järgmine saal tõid veel omajagu (ümber) mõtestamist. Esimene ruum oli üks loomavagunitest, milles tuhandeid eesti inimesi Siberisse viidi. Põrandale olid kõrvetatud nende jalajäljed – järgmine küüditatu kükitas parimal juhul pooleteise meetri kaugusel. Nii tuli sõita kaks nädalat. Klaaside tagant paistsid vangide kirjad – paljud neist vargsi kritseldatud, vaevu loetavad. Mõni tänas saadetud raamatute eest, mõnel õnnestus edastada lähedastele keelatud jõulukaart, keegi kirjutas armastuskirja. Lugusid armastusest kostus ka audiogiidist: ema, kes oma toiduportsu lastega jagades nälga suri; naine, kes valis teismeliste kaassunnitööliste säästmiseks endale kõige raskemad koormised; Siberi talupojad, kes küüditatud eestlastele keeldudele vaatamata keedukartuleid tõid. Mainimata ei jäänud ka holokaust, mille sümboliks valiti pisikese mõrvatud Daisy ikoon.

„Mida teeksid sina?" on näituse keskne küsimus. Alustada tuleb asjade pakkimisest. Selleks on aega täpselt minut nagu paljudel neil, kelle uksele koputati 1941. aasta 14. juuni öösel. Panen kohvrisse soojad riided, kruusi… Mida veel võtta? Ehk aitavad hõbelusikad ja kell? Lugesin vist kuskilt, et vahel sai neid vangilaagris toidu vastu vahetada. Aga järsku võtab konvoi kõik väärtuslikud esemed kohe ära? Kas õmblusmasinat on seal kuskile panna? Peas on tohutult küsimusi, aga 60 sekundit saavad kiiresti otsa.

Edasi on tegemist juba moraalsete valikutega. „Miks viidi just need inimesed? Kes nad välja valis? Meie ise, tavalised inimesed," nendib audiogiid. Fookusesse satub teema, mida mainitakse kooli ajalootundides üksnes möödaminnes. Jah, mõrvarlikele nimekirjadele kirjutas alla **Stalin**, ent oli ka tohutult palju entusiastlikke vallaametnikke ja lihtkodanikke, kes oma naabrid ankeetides kulakuteks või kodanlikeks natsionalistideks tembeldasid. Mõtlen loomavagunis istudes, et olen ikkagi piisavalt hea inimene ega hakka kellegi peale omaalgatuslikult kaebama.

Vabamu loomavaguniks ümber kujundatud näitusesaalis saab teha kaasa mõttelise rännaku Siberisse. Foto: Raul Mee

Aga mis siis, kui survestatakse? Kui kaua ma vastu pean? Mõõduka füüsilise piinamise peale hakkan vist kõiki vajalikke nimesid välja laduma. Kas oleksin nõus kellegi eest vangi minema? Või mis seal vanglast rääkida… Mida teeksin, kui ähvardatakse ülikoolist väljaviskamisega? Avastan, et tegelikult ei tea. Nii ei teadnud ka Kalev, kas minna abikaasale Laimale Siberisse järele või jääda Moskvasse, et oma ema rahaliselt toetada. Saima pidi valima, kas astuda komsomoli või jääda oma usule truuks. Aleksander kaalus Punaarmee sõjaväevandest loobumist. Puutetundlik ekraan võimaldab nende inimeste moraalsetest dilemmadest osa võtta, ent hinge lahkamisel ei leia midagi peale kahtluse.

Mikael Raihhelgauzile meeldib esseid ja arvustusi kirjutada. Muul ajal püüab ta Tartu Ülikoolis matemaatikat õppida või tõlkimisega leiba lauale teenida. Elab pidevas hirmus, et näeb kunagi Kardashianite sarja ja see hakkab talle meeldima.

KOLLABORATSIONISMI TRIVIAALSUS

Uuenenud püsiekspositsiooniga Vabamut võib nimetada julgelt Tallinna kõige filosoofilisemaks muuseumiks. Suur rõhk on pandud **Eero Epneri** loodud audiogiidi tekstidele. Kõrvaklappideta ringi kõndides tunduksid stendidele asetatud esemed kaootiliselt laialipaisatuna, ilmselt ka liiga nappidena, et mingit terviklikku narratiivi luua. KGB ümbrikute lahtiaurutaja ja kurjakuulutav tšekisti nahkmantel on sümbolid, mis kõnelevad enda eest, võhikust turistil on aga tunduvalt raskem mõista metsavendade isetehtud püstoli või ärasoditud entsüklopeedialehe tähendust.

Nõukogude Eesti saal ei võimalda rahulikult ajaloolisi esemeid vaadata – suurte eetiliste küsimuste eest ei pääse kuhugi. Eesti rahva kollektiivsed kannatused ei ole küll kuidagiviisi pisendatud, ent emotsionaalne rõhk on ikkagi isiklikul vastutusel. Kas komparteisse astumine või laste saatmine pioneerilaagrisse on kollaboratsionism või lihtsalt eluga kaasas käimine? Need on ebameeldivad küsimused, sest lisaks suurtele roimaritele tõmmatakse liistule meie endi vanemad ja vanavanemad.

Tekib veidi kummaline olukord. Ühelt poolt osutatakse halastamatult igapäevasele mugandumisele, triviaalsetele valikutele, mille summa võimaldas lõpuks režiimil võrdlemisi rahulikult eksisteerida. Teisalt püütakse seda teatud moraalirelativismiga pehmendada: audiogiid kordab pidevalt, et piir õige ja vale vahel on hägune, vabadus tähendab võimalust ise õige ja vale üle otsustada jne. Asi võib olla pelgalt sõnastuses, ent filosoofilistes küsimustes on sõnastus tähtis. Miks siis mitte jääda **Solženitsõni** probleemipüstituse juurde: „Kui vaid kõik oleks nõnda lihtne, et kuskil on mustad inimesed, kes pahatahtlikult musti tegusid teevad, ja piisab vaid nende tuvastamisest ning hävitamisest. Kuid joon, mis eraldab head kurjast, läbib iga inimese südant. Ja kes suudab enda südamest tüki ära lõigata?"[2]

KÜÜNIKU VAIGISTAMINE

Esimene ja teine korrus on pühendatud vabale Eestile. Audiogiidi lindil kõnelev näitleja lubab, et edasi räägivad vabad inimesed enda eest. Esindatud on nii Valga rahvarinde aktivist, setu rahvalauluansambli eestvedaja, edukas ettevõtja kui ka feministist kunstnik. On ka kaks vene rahvusest härrasmeest, mõlema nimeks Vladimir. Kui nad suud lahti teevad, kostub siiski juba varem kõlanud näitleja hääl…

Allkorrusel saab kuulata veel kuute intervjuud – need on kuus vabaduse definitsiooni. Samas kõrval paikneb **Kaido Ole** ja **Daniel Vaariku** peent balanssi rõhutav installatsioon. Kõike seda ühendab moto „vabadus on habras". See on üsna armutu väide, mida äsja võimsalt moraalsete dilemmade retkelt tulnud külalise ette visata. Tean, et vabadust on vaja hoida. Mis on aga positiivne programm? Mida saame teha meie, tavalised inimesed, äraandjad ja hääletud alistujad?

Pähe hiilib küüniline mõte, et kogu see vabadus on ehk kõigest ajalooline paratamatus ja äsja nähtud **Heinz Valgu** video asemel tulnuks vaadata hoopis 1980. aastate lõpu langevate naftahindade graafikuid. Künismist rebib välja **Philippe Jourdani** küsimus: millist vabadust eelistad sina? Kas tahad olla tuulelipp või kompass? Lehvida kord vasakule, kord paremale või siis osutada kindlas suunas? Tahan olla kompass, aga alguses tuleb palk silmast välja saada. Lähen koju Underit lugema.

[1] *Luuka evangeelium 6:41.*
[2] *Solženitsõn, A. 1990. Gulagi arhipelaag. 1.–2. osa.*

MINU T-SÄRK EHK KAS RIIK ON POLIITIKA KODU VÕI

Poliitika mõtteliselt riikliku tasandiga piiritlemine pole ainult ebaotstarbekas keskkonna-, majandus-, rände- ja veel teiste paratamatult piiriüleste küsimuste käsitlemisel, vaid see on suisa analüütiliselt pimestav kategooriaviga.

Gustav Kalm

Vaadake ringi ja üritage aru saada, kust on pärit teid ümbritsevad asjad. Kus, kelle töö tulemusel ja millest on need toodetud? Tõenäoliselt pole teil silmapiiril ühtegi eset, mis oleks valmistatud vaid kodumaisest toormest.

Võtame näiteks T-särgi, mida kannan. Etiketil on kirjas, et see on toodetud Vietnamis. Teame, et seal on tõepoolest suur rõivatööstus. Ometi ei koota seal peaaegu üldse kangast. Rohkem kui pool maailma puuvillasest kangast on pärit Hiinast. Ehkki Hiina on riik, kus kasvatatakse maailmas kõige rohkem puuvilla, jääb kodumaisele tekstiilitööstusele kohalikust toormest väheks ning Hiina lõnga- ja tekstiilitööstus impordib puuvilla Austraaliast, Burkina Fasost, Egiptusest, Indiast, USAst, Usbekistanist ja mujalt.[1] Suure tõenäosusega on selle särgi kangas kootud mitmelt poolt pärit puuvillast. Nende inimeste eluolu, kes selle särgi tootmises osalesid, on ilmselt radikaalselt erinev. Burkina Faso puuvillakasvatajate jaoks oli see küllap lisaks *shea-* ehk võiseemnikupähklitele ainus põllukultuur, mida kasvatatakse müügiks, mitte söögiks ning mille nigela tulu eest soetatakse elementaarseid poekaupu (halva saagi korral ka Bangladeshi aegunud riisi).

Maailmakorraldus, kus poliitika on valdavalt siseriiklik ja tootmine rahvusvaheline või suisa üleilmne, kätkeb endas paradoksi.

Poolakatel on raske võidelda seal taevast alla sadavate happevihmadega, kui happestumise on põhjustanud Eesti põlevkivitööstus.

Gustav Kalm on taustalt jurist. Viimased kolm aastat on ta kirjutanud väitekirja ja õpetanud Columbia ülikooli antropoloogia osakonnas. Oma doktoritöös uurib ta tehnilist valitsemist ja selle rolli üleilmse varajaotuse määramisel. Lisaks huvitavad teda õigusikonoloogia ja bürokraatia.

Ajalooliselt rügasid USA lõunaosariikide põldudel Aafrika päritolu orjad, tänapäeval korjavad aga Roundupiga puhastatud mullast Monsanto GMO-puuvilla enamjaolt traktorid, mida kamandavad üksikud valitsuse dotatsioonide toel vee peal püsivad valged farmerid. Usbekistanis korjatakse puuvilla peamiselt käsitsi nagu ka Burkina Fasos, ainult et siin on tegemist nõukogude ajast säilinud suurmajanditega, kuhu valitsuse käsul iga aasta ligi miljon inimest sunniviisiliselt viljakoristustöödele suunatakse. Mul pole õrna aimugi, kuidas või kus selle särgi kangas roosakashalliks värviti või kuidas see värv üldse toodeti. Kuigi Euroopa poemüüjate elu on mulle tuttavam, ei tea ma seda, mis riigi lipu all sõitnud laevadel see särk Pariisi poodi jõudis ning millist elu elavad seda vedanud rekajuhid, madrused ning raudtee-, sadama- ja laotöölised. Allahinnatult maksis särk poes 5.90 €. Seda, kui palju sellest summast igale kirjeldatud tarneahela osale tilkus, ma täpselt ei tea. Üldiselt on rõivatööstuses ots seda jämedam, mida lähemal ollakse lõpptarbijale.

FIKTIIVNE RIIKLIK SUVERÄÄNSUS

Ameerika Ühendriikide iseseisvusvõitluses Suurbritannia vastu oli Ameerika kolonisaatorite üks peamine loosung „No taxation without representation". Lihtsustatult on ehk kõigi demokraatlikuma korra eest seisjate eesmärk olnud osaleda selliste otsuste kujundamises, mis mõjutavad nende elu. Möödunud sajandivahetusel nõudsid sufražetid Inglismaal ning naisvõitlejad Venemaa Keisriigi Eestimaa kubermangus võimalust poliitikas kaasa lüüa ning hoolimata ühetaolisest valimisõigusest pole nende heitlused kaugeltki lõppenud. Vabaduspüüdlustes pidasid ka näiteks Isemajandava Eesti programmi autorid ja hilisemad riikliku iseseisvuse eestkõnelejad vajalikuks Eesti majanduse juhtimist Tallinnast, mitte Moskvast. Kõige sellega üritati allutada ühiselu korraldust nende inimeste kontrollile, keda see otsesemalt puudutas, kuid kes ei olnud seni sõna sekka öelda saanud.

Kõik inimesed, kes osalesid minu T-särgi valmistamises või selle arvuti tootmises, millega ma artiklit kirjutan, on osa samast majanduslikust mudelist. Ent kuidas nad peaksid saama selle süsteemi ülesehituses kaasa rääkida? Maailmakorraldus, kus poliitika on valdavalt siseriiklik ja tootmine rahvusvaheline või suisa üleilmne, kätkeb endas paradoksi. Tasand, kus on võimalik poliitikat kujundada, ei ühti sellega, kus toimuvad tihti kõige olulisemad muutused. Burkina Faso maaharijatel on keeruline sundida Ameerika Ühendriike puuvilla kasvatamise subsideerimist lõpetama või Hiinat sealset tekstiilitööstust puuvillaga varustavaid tarneahelaid ümber korraldama.

Poliitika tühjenemisest on räägitud mõnda aega ja selle nähtuse alla on liigitatud küllaltki erinevaid muutusi. Ühelt poolt on peetud selle all silmas poliitiliste valikute ringi kitsenemist, ennekõike tänu neoliberaalse ortodoksse majanduspoliitika kujunemisele juba pea nelikümmend aastat tagasi. Teisalt on poliitika ahenemine olnud seotud globaliseerumisega, millest on viimase paarikümne aasta jooksul tüdimuseni jahutud. Üldiselt on selle sõnaga viidatud mitmesugustele erinevatele arengutele, nagu kaugete piirkondade vahelise suhtluse hõlbustumine, rahvusvahelise migratsiooni kasv, mitmesuguste rahvusvaheliste ja regionaalsete organisatsioonide, nagu Maailma Kaubandusorganisatsioon või Euroopa Liit, mõjuvõimu suurenemine, hargmaiste suurfirmade poliitilise kaalukuse tõus jne. Rohkelt on vaieldud selle üle, kas kõige selle käigus on maailm teisenemas kultuuriliselt ja majanduslikult üha üheülbalisemaks või tekivad erinevused lihtsalt teisi teid pidi kui Lääne juhitud moderniseerumisajastul. Ehkki 1990ndate globaliseerumisnarratiivid olid selgelt liialdatud, on vast pea igaüks nõus, et kõigi nende muutuste tulemusel on riiklus kui selline muteerunud ning riiklik suveräänsus üha fiktiivsema kuju võtnud, mis ei tähenda muidugi seda, et valitsuste otsustel pole mingit kaalu. Näiteks miinimumpalga tõstmine Eestis on oluline poliitiline debatt, millel on ennekõike käegakatsutav mõju sellele osale Eesti elanikkonnast, kes teenib miinimumpalka.

Kõige selgemalt paistab vastuolu üleilmse probleemistiku ning riiklikult piiratud poliitika vahel silma ehk kliimamuutustega seoses. Poolakatel on raske võidelda seal taevast alla sadavate happevihmadega, kui happestumise on põhjustanud Eesti põlevkivitööstus. Vancouveri aktivistid võivad nõuda Vaikse ookeani plastirisust puhastamist, kuid Kanada valitsusel pole kontrolli selle üle, kui palju risu paisatakse merre Hiinas, Indias ja Kagu-Aasias.

Sellise vastanduse esitamisel tuleb endale samas aru anda, et senine jutt globaliseerumisest ja riiklikkusest on erapoolik ning jätab mulje, et Lääne-Euroopa 20. sajandi kogemus on kuidagi üldiselt normaalne või universaalne. Euroopa koloniaalekspansiooni algusest varauusajal kuni Euroopa koloniaalimpeeriumite lagunemiseni ja enamasti ka veidi sealt edasi pole enamiku maailma rahvaste valitsemisvorm olnud mitte suveräänne demokraatlik omariiklus, vaid kaugest keskusest juhitud võõrvõim.[2] Pärast Euroopa koloniaalimpeeriumite, Nõukogude Liidu ja Jugoslaavia lagunemist on aga maailmas umbkaudu kakssada riiki. Olgu need siis rohkem või vähem suveräänsed, aga külma sõja lõpust saati nähakse nii valitsemises, diplomaatias kui ka sotsiaalteadustes relevantsete poliitiliste ja analüütiliste üksustena laiemalt just riike. Tervishoiupoliitikate, maksusüsteemide, soolise ebavõrdsuse, majanduskasvu ja imikute suremuse võrdlusi esitatakse tavaliselt ikka riiklike üksuste kaupa.

HARGMAISE MAJANDUSE SKEEMID

Kui skaala, millel meie elu enim mõjutavad poliitilised otsused sünnivad, pole riiklik, kas see tähendab siis, et peaksime riiki kui elukorralduse tasandit ebaoluliseks

Maailma kaart: Free Vector Maps. T-särgi ikoon: Deemak Daksina / Noun Project

SELLE VAHEND?

pidama? Loodus ega üleilmne kaubavahetus kumbki ei näi hoolivat riigipiiridest niivõrd kui inimesed, kelle kuulumine on määratud ennekõike kodakondsusega. Kui üritame mõista laiemalt ühiskonna toimimist ja juurelda selle üle, milline võiks olla parem poliitika, kas peaksime siis riikluse oma analüütilisest tööriistakastist välja viskama?

Riigi kui analüütilise tasandi hülgamine poleks vale ainult seetõttu, et sellel skaalal tekib olulisi poliitilisi küsimusi. Riikluse mõistmine on tähtis, sest ka mitmed rahvusvahelised, rahvusülesed või üleilmsed fenomenid rajanevad (ehk paradoksaalselt?) riiklikeks maalappideks jagatud poliitilisel korral. T-särgi tarneahel pole struktureeritud sel viisil ainult põhjusel, et puuvill kasvab lähistroopilises kliimas ja tegemist on rõivaesemega, mida kantakse pea igas piirkonnas, vaid ka seetõttu, et erinevates riikides on ka erisugused keskkonna- ja tööregulatsioonid.

Hiljutine Danske panga skandaal näitab ühelt poolt riikliku poliitika võimetust ja teisalt pankade tugevust. Mustalt teenitud või maksude vältimiseks peidetud raha väljavedamist Venemaalt ja Aserbaidžaanist ei suutnud peatada sealsed võimud, kes olid tihti korruptiivselt selle väljaveoga seotud, ega ka Eesti või Taani ametiasutused, kes rahavooge justkui kontrollima pidid. Samas oleks siit vale tuletada, et riigid on poliitilise organisatsiooni tasandil vähetähtsad. Otse vastupidi, sellise rahapesu ja ka laiemalt kogu Panama paberite skandaali muudab võimalikuks maakera erinevate riiklike regulatsioonidega suveräänseteks territooriumiteks jagamine. Vene oligarhil oleks räpaste tehingutega teenitud raha ainult kodumaal kasutamine keerulisem. Alati on risk, et mingil hetkel kas kaob **Putini** soosing või langetakse mõne demokraatlikuma riigikorra eest võitleva ühingu kampaania ohvriks. Kui luua endale ähmase ühinguõigusega Kariibi mere saartel rida äriühinguid ning kanda vara trustidele, saab varjata tegelikke kasusaajaid. Kui nüüd mõnele neist firmadest veel kuskil vähem võimekate finantsjärelevalve organitega eurotsooni riigis kiiresti kontod avada, saab raha Venemaalt juba välja kantida ja sealt edasi ka näiliselt puhtana mõne stabiilsema riigi pankades hoiustada. Seejärel on oligarhil võimalik kasutada seda mitte temale kuuluvat puhtaks pestud raha investeeringuteks ja enda elatamiseks nii Venemaal kui ka mitmel pool mujal maailmas. Säärane rahvusvaheline rahapesuoperatsioon näitab ühelt poolt, kui põhjalikult on üleilmastunud tänapäeva majandus. Teisalt on selline tehingukomplekt võimalik vaid regulatiivselt eristatud riiklike territooriumite vastandamisega ehk globaliseerunud majandus pole mitte niivõrd üleilmne, vaid pigem hargmaine.

GLOBAALSE EBAVÕRDSUSE UUED PIIRJOONED

See, kui märkimisväärne on poliitilise võimu territoriaalne jagunemine üle planeedi, tuleb ehk kõige selgemini esile, kui vaadata, kuidas on teisenenud sissetulekute ja vara üleilmse jaotumise struktuur alates 19. sajandist. Majandusteadlased on komplekteerinud viimaste aastakümnete vapustava töö tulemusel ulatuslikke võrdlusandmeid nende muutuste kohta. Üritades mõista, kui tähtsad või vähetähtsad on riigid, tasub korraks võrrelda, mis rolli mängivad sissetulekute globaalses ebavõrdsuses siseriiklikud erinevused rikaste ja vaeste vahel ning mis rolli riikide erinevad elatustasemed. Ühe kõige mahukama säärase andmepanga koostanud majandusteadlase **Branko Milanovići** andmetel määras 1820. aastal see, kus inimene maailmas elas, vaid 20% ulatuses tema sissetuleku, samas oli neli korda suurema kaaluga see, mis positsioonil ta paiknes oma ühiskonnas.[3] 19. sajandi alguses oli inimese suhtelise jõukuse määramisel märksa olulisem see, kas ta sündis aadliku või põlluharija perre, kui see, kas see toimus Venemaal, Hiinas või Inglismaal. 20. sajandi keskpaigaks olid need proportsioonid ümber pööratud. 1960ndatel oli neli korda määravam see, mis riiki, kui see, mis klassi inimene sündis. **Marxi** ja **Engelsi** kirjeldatud klassivõitlus iseloomustab 19. sajandit, kuid 20. sajandi keskpaiga üleilmse varajaotuse võtab ehk paremini kokku Senegali kirjaniku ja poliitiku **Léopold Senghori** hinnang 1960ndatest: „Tänapäevane sotsiaalne probleem ei ole mitte niivõrd siseriiklik klassivõitlus, kuivõrd planetaarne võitlus nende riikide vahel, kellel „on" (k.a Nõukogude Liit), ja nende riikide vahel, kellel „ei ole" (k.a Hiina)."[4]

Danske rahapesu ja ka laiemalt kogu Panama paberite skandaali muudab võimalikuks maakera erinevate riiklike regulatsioonidega suveräänseteks territooriumiteks jagamine.

Meie tõenäolise sissetuleku määramisel on see, mis riiki sündida, kaks korda olulisem kui see, kas sündida seal vaese või rikkana.

Viimase paarikümne aasta jooksul on sissetulekute üleilmne jagunemine muidugi märkimisväärselt muutunud. Ehkki näiteks Hiina ja USA sissetulekute jaotumise ühisosa oli veel möödunud sajandi keskel pea olematu, teenib peaaegu kümnendik hiinlastest praegu rohkem kui keskmine ameeriklane. Hoolimata sellest, et Hiina ja India jõukate ning keskklassi esindajate sissetulekute absoluutne ning suhteline kasv on asukoha tähtsust vähendanud, on geograafiline komponent sissetulekute globaalse jaotumise puhul jätkuvalt kaalukam kui siseriiklik klassikuuluvus. Kellelegi tuleb vaevalt üllatusena, et maailm on tervikuna märksa ebavõrdsem kui ükski riik eraldi võttes. Milanovići 2008. aastal 118 riigis korraldatud leibkonnaküsitluse põhjal kogutud andmetest ilmneb, et üleilmsest ebavõrdsusest kaks kolmandikku on seletatav geograafilise komponendi ja kolmandik klassikomponendiga.[5] Meie tõenäolise sissetuleku määramisel on see, mis riiki sündida, kaks korda olulisem kui see, kas sündida seal vaese või rikkana.

Sellest johtuvalt on mitmed mõtlejad juhtinud viimasel ajal tähelepanu territoriaalsetele eristustele kui nüüdisaegse majandussüsteemi määravale omadusele, mis lubab vara koondada. Üks viimase aja silmapaistvaim säärane töö on **Anna Tsingi** ja tema kolleegide uurimus Jaapanis kõrgelt hinnatud, ent ka mitmel pool mujal (sh tõenäoliselt Eestis) kasvavate männiheinikute (*matsutake*) tarneahelatest ning ökoloogiast. Arutledes hargmaiste tarneahelate fundamentaalse rolli üle kapitalismi kujunemisel, tõdeb Tsing lakooniliselt: „Paikkondlike eripärade vaheline vahendamine *ongi* kapitalism: erinevused võimaldavad investoritel vara akumuleerida."[6]

Naastes siinkirjutaja särgi ja riikluse olulisuse juurde, tahan toonitada kokkuvõtvalt kaht asja. Esiteks, globaliseerumine pole mitte riikluse tähtsust vähendanud või riikluse vastu tõusnud, vaid, otse vastupidi, majanduse üleilmastumine on toimunud just riikluse kui inimkonna territoriaalse jaotumise süsteemi toel. Teiseks, poliitika mõtteliselt riikliku tasandiga piiritlemine pole ainult ebaotstarbekas keskkonna-, majandus-, rände- ja veel teiste paratamatult piiriüleste küsimuste käsitlemisel, vaid see on suisa analüütiliselt pimestav kategooriaviga. Sotsiaalteadustes levinud metodoloogiline natsionalism ja kodumaine ajakirjanduslik vaade väänavad reaalsust. Poliitika riiklikult piiramine paralleelselt kaubavahetuse ja investeeringuvoogude riikideülese kulgemise vabakslaskmisega on loonud olukorra, mis võimaldab suurel osal maailmast külluslikult tarbida, kuna mitmel pool mujal on madalamad tööjõukulud (ning seega sissetulekud). Samuti lubab riiklik territoriaalne lühinägelikkus (sõna otseses mõttes) peita vaateväljast kaugete tootjate viletsuse ja sealsed keskkonnakahjud, mis on sündinud tarbijaühiskonna rahuldamatute ihade taltsutamiseks. Riik pole mitte poliitika kodu, vaid selle vahend.

[1] Rikkaliku „puuvillakirjanduse" seas annavad hea ülevaate kaks raamatut: Adam Sneyd „Cotton", 2016; Erik Orsenna „Voyage aux pays du coton : Petit précis de mondialisation", 2007.

[2] Benton, L. 2010. A Search for Sovereignty: Law and Geography in European Empires, 1400–1900.

[3] Milanović, B. 2016. Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization, lk 125–130.

[4] Moyn, S. 2018. Not Enough: Human Rights in an Unequal World, lk 114.

[5] Milanović, B. 2016. Global Inequality: A New Approach for the Age of Globalization, lk 132–136.

[6] Tsing, A. 2015. The Mushroom at the End of the World: On the Possibility of Life in Capitalist Ruins, lk 62.

KIRIK EESTI POLIITIKAS: ROHKEM KUI VAREM, ENT ENDISELT VÄHE

Kui eelmiste valimiste paiku võis näha kiriku varasemast sõnakamat osalemist Eesti poliitikas, kas siis tulevaste valimiste eel võiks oodata selle kasvu? Mis on üldse küsimused, milles Eesti kirikud on üksmeelselt poliitilised?

Kirjutas **Alar Kilp**, illustreeris **Ave Taavet**

KIRIK JA KOOSELUSEADUS

Viimasel veerandsajandil on kiriku osalus Eesti poliitikas olnud kõige märgilisem seoses kooseluseaduse ja samasooliste perekondade riikliku tunnustamisega. Kooseluseadus on ainus poliitiline küsimus, milles kirikud on olnud põhimõtteliselt eri meelt riigikogus vallanud seisukohaga ning moodustanud isekeskis ka mobiliseeritud ühisrinde.

2014. aastal, mil kooseluseadus oli riigikogus lugemisel ja viimselt ka vastu võeti, väljendasid kirikud oma hoiakut ühekaupa ning kahel korral Eesti Kirikute Nõukogus (EKN) ka ühiselt.[1] Enne seda oli Eesti Kirikute Nõukogu (mille liikmeskirikute seas on ka Moskva Patriarhaadi Eesti Õigeusu Kirik) esitanud oma seisukohti mitmel korral alates 2008. aastast[2], mil küsimus esimest korda Eesti poliitikas ja avalikus arutelus teemana esile kerkis.

Kirikud on olnud ka juhtide tasandil ühemõtteliselt samasooliste perekondade riigipoolse tunnustamise vastu. Ehkki vaimulike seas ei olda päris lõpuni ühel meelel (luteri kirikus on tuntuim eriarvamusele jääja EELK Risti Koguduse õpetaja **Annika Laats**), võib üldpildis siiski tõdeda, et liberaalset kristlust – mis ei ole homoseksualismi tauniv – pole Eesti kirikutes kas üldse või see on marginaalne (homoseksuaalsed kristlased on moodustanud Geikristlaste Kogu).

Ehkki debatt kooseluseaduse üle on praegu vaibunud (tõenäoliselt kuni riigikogu uue koosseisuni), on kirikud teema käsitlemist jätkanud. Sõltumata sellest, et kehtiv perekonnaseadus ei tunnista niigi abielu samast soost isikute vahel, esitas EKN 2017. aasta detsembris avalduse, milles peetakse vajalikuks „abielu sätestamist Eesti Vabariigi põhiseaduses ühe mehe ja ühe naise liiduna".[3] 5. septembril 2018 esitas EKN peagi algavatel riigikogu valimistel kandideerivatele erakondadele ettepanekud, millest on ainsana selgelt maailmavaateline taas põhiseaduse täiendamine „sättega, milles abielu määratletakse ühe mehe ja ühe naise vahelise liiduna".[4] Viimases pöördumises on kokku üheksa ettepanekut ja valdav osa neist puudutab kiriku ja vabaühenduste tegevuse (sh kaplanaatide) tunnustamist ja toetamist ehk kirikute kui huvigrupi huve.

Kuniks riigi perekonda ja abielu puudutavad normid langevad kokku kirikus maksvatega, saab kirik tunda end kultuuriliste normide kandjana.

Alar Kilp on Tartu Ülikooli Johan Skytte poliitikauuringute instituudi võrdleva poliitika lektor.

MIKS JUST KOOSELUSEADUS?

Miks siis kirikud tegelevad nii aktiivselt samasooliste koos- ja pereeluga ning seda iseäranis ühiskonnas, kus samastab end kirikuga (peab kiriku liikmeks) iga kolmas või neljas? Miks ei võiks sellest, kuidas elavad need, kes kirikus ei käi ja Jumalat ei usu, ükskõik olla (kui ma jahimeeste seltsi ei kuulu, siis ei tohiks minu jahipidamisega seotud valikud olla ka jahimeeste seltsi asi)?

Küsimus on kiriku ühiskondlikus ja kultuurilises võimus. Kuniks riigi perekonda ja abielu puudutavad normid langevad kokku kirikus maksvatega, saab kirik tunda end kultuuriliste normide kandjana. Eesti kultuuris ei ole traditsiooniline abielu juba niigi üldkehtiv ja ainus praktika (enamik lapsi sünnib paaridele, kes ei ole abielus; vabaabielulist kooselu peetakse ka perekonnaks). Kui lisandub (või lisandus, kuna kooseluseadus jõustus 2016. aasta algusest) veel ka legaalselt tunnustatud samasooliste perekond, saab kirikutes toetatud peremudel üheks mitmest paralleelsest variandist. Selline muutus taandab kirikud kultuurilise normi kandjast vabatahtlikeks vabaühendusteks.

Kooseluseaduse puhul on ühtlasi tegemist küsimusega, milles kirikute seisukohtadel on märgatav toetus ka väljaspool kirikuid. Kirikud ei poolda lisaks abordiõigust, ent abordivastasel võitlusel ei leidu erakondlikul maastikul häid liitlasi ning seda ei toetaks ka ühiskonnas valdavad hoiakud. Abort oli lubatud ka nõukogude ajal ning on seetõttu tänini enesestmõistetav. Homoseksualism aga dekriminaliseeriti alles aastal 1992. Neid, kes homoseksualismi taunivad, on Eesti ühiskonnas siiani rohkem kui end kirikuga seostavaid ning kordades rohkem kui regulaarselt kirikus käivaid inimesi.[5] Nõukogude Liit oli kiriku ja kristluse vastu, kuid samal ajal homoseksualismi puudutavas ka kommunistlikult konservatiivne. Kui homoseksualism muudeti NSVLis aastal 1933 kuriteoks, ei tehtud seda kiriklikust motiivist. Samamoodi ei põhine ka praeguses Eestis homoseksualismi taunimine ainult kirikul ja kristlusel.

KIRIKUD JA ERAKONNAD

Muudes küsimustes toimub Eesti kiriku ja poliitika maastikul väga vähe. Traditsiooniliselt on kõige kirikusõbralikumaks erakonnaks (kui jätta kõrvale Eesti Kristlik Rahvapartei, mis tegutses aastatel 1998 kuni 2006 ning mille parimaks valimistulemuseks jäi 2,4% häältest aastal 1999) olnud Isamaa (endine IRL, Isamaaliit), kuhu kuulusid oma varasemas ehk peapiiskopiametile eelnenud elus nii **Urmas Viilma** kui ka **Andres Põder** ning mille nimekirjas on olnud alati rohkem kandideerivaid vaimulikke kui teiste erakondade omades. Isamaale on olnud iseloomulik mainida valimisprogrammides tunnustavalt ka kirikute ja usuühenduste panust kohalikku ellu ja kultuuri alalhoidmisesse.

Ehkki EKN pole varasemate valimiste eel kandideerivatele erakondadele selliseid „ettepanekute nimekirju" esitanud, nagu seda tehti nüüd septembris, on kirikud oodanud erakondadelt eelkõige riigi rahastust pühakodadele. Selles on andnud läbi aegade kõige selgemaid ja suuremaid lubadusi Reformierakond

ja Keskerakond. Miks? Tõenäoliselt seetõttu, et need erakonnad on üle Eesti (nii riigi tasandil kui ka linnades) enim võimu juures.

Pärast Euroopa Liiduga liitumist aastal 2004 oligi kirikuhoonete rahastamine valimisprogrammides peamine kirikutega seotud teema. Kristlikke väärtusi ja kristlikku demokraatiat mainiti vähe. Olukord muutus 2015. aasta valimistel, mil kandideeris kooseluseadust puudutavas küsimuses selge seisukohaga erakond EKRE, kes lubas oma valimisprogrammis toetada „kristlikke väärtusi" ja kaitsta „traditsioonilist, terviklikku perekonnamudelit, kuhu kuuluvad ema, isa ja lapsed". Selles mõõtmes peaks 2019. aasta valimiskampaanias olema enim kattuvust EKRE ja EKNi vahel, kelle ainus maailmavaatelist seisukohta väljendav ootus erakondadele oli seotud põhiseaduse täiendusega, mis sätestaks abielu ühe mehe ja ühe naise vahelise liiduna.

Kirikud ei poolda lisaks abordiõigust, ent abordivastasel võitlusel ei leidu erakondlikul maastikul häid liitlasi ning seda ei toetaks ka ühiskonnas valdavad hoiakud.

Ent maailmavaadete kokkulangevusest ühes konkreetses küsimuses ei saa palju enamat järeldada.

EKRE teine peateema on põhimõtteline vastuseis kultuuriliselt erinevast päritoluriigist pagulaste ja põgenike vastuvõtmisele, kirikute seisukoht on selles aga vägagi diplomaatiline ehk nad väljendavad toetust (läbisegi) pea kõigile maailmavaatelistele hoiakutele.[6] EKN väidab, et ligimesearmastus ja üldinimlikud kohustused laienevad ka põgenikele, illegaalset sisserännet tuleks taunida, tegelikke põgenikke oleks vaja eristada majandusmigrantidest, vältima peaks nii ksenofoobiat ja võõraviha kui ka põgenike vastuvõtmise vastasuse vihakõneks sildistamist. Erinevalt kooseluseadusest on kirikud põgenike vastuvõtmist puudutavas avatud pea igale vaatele ning kutsuvad osalisi üles mõistlikus ja rahumeelses dialoogis osalema, valimata seejuures ise pooli.

ISIKU(TE)KÜSIMUS

Oma osa kiriku suuremas nähtavuses Eesti poliitikas mängib ka peapiiskop Urmas Viilma isik (ehk ta võtab aktiivsemalt ja maailmavaateliselt rohkem osa kui tema eelkäijad). 2017. aasta sügisel esitas Viilma ühes oma jutluses nimekirja „Eesti mõjutute TOP 50", reageerides sellega avalikkuses pea kultuslikuks saanud mõjukate „TOPidele". See, et kirik paneb tähele ja kannab hoolt ühiskonna nõrgimate liikmete eest, ei ole iseenesest midagi uut. Küll aga on uus see, et mainitud on gruppe, kes pole otsesõnu mõjutud (toimetulekuraskustes, ressursside puuduses), vaid on kantud nüüdisaegse kultuuri pahedest („ostlemissõltlased, virtuaalmaailma tehissügavikku uppunud ja pärismaailmas pärissuhted kaotanud vabana sündinute põlvkond"). Mõjutute loendisse on mõneti patriotismikriitiliselt sattunud ka „tuhandeid lauljaid ja tantsijaid suure peo jaoks treenivad ning Eesti näo ja identiteedi eest oma hinge ära kinkivad vabatahtlikud koori- ja tantsujuhid".[7]

Võib-olla Viilma kõiki nimetatuid päris tõsiselt ei mõelnudki (seal on ka „tülpinud ja kalgistunud südametega norme järgivad ametnikud ja bürokraadid; umbkeelsed eakad; kõrgelt kukkunud poliitikud"), aga sellegipoolest mõjub kirikujuhi sedalaadi osalus hästi nii kodanikuühiskonnale kui ka avalikule arutelule.

Näiteid Viilma kaasabiga tõusetunud teemadest ja küsimustest saaks tuua veel mitmeid. President **Kersti Kaljulaid** keeldus ametisse astumise järel (oktoobris 2016) Urmas Viilma pakutud tänujumalateenistusest, mis vallandas pikalt kestnud avaliku arutelu selle üle, kas president, kes ei käi kirikus, ei hooli olulisest osast rahvast, kes seda teeb, ning kas see on presidendiametile üldse kohane. 2018. aasta jaanuaris tõusis suurem avalik tüli, kuna minister **Urmas Reinsalu** nimetas „kanakarja kambakaks" 104 inimese kirja presidendile, millega tauniti seda, et Eesti Vabariigi 100. sünnipäeva vastuvõtu lavastamine anti teatrijuht **Tiit Ojasoole**, kelle CVsse oli jõudnud skandaal seoses vägivalla kasutamisega naiskolleegi suhtes. Üldine hoiak oli pigem Reinsalu suhtes kriitiline, ent peapiiskop Viilma avaldas teda toetava artikli.[8]

Lõpetuseks oleks kohane mainida ka paavsti septembrikuist külaskäiku Eestisse. Paavst reisib palju ja igal visiidil kohandab ta oma sõnumit vastavalt kohalikule auditooriumile. Näiteks Sitsiilias ütles ta, et inimene ei saa olla samal ajal katoliiklane (ehk kristlane, kuna katoliiklaste jaoks on see üks ja sama) ja mafiooso. Iirimaal või Eestis midagi sellist öelda poleks mõtet, sest meil ei ole maffia nii levinud ja need, kes sinna kuuluvad, ei ole valdavalt katoliiklased… Paavst, kes räägib muidu radikaalselt rändest, seksuaalsusest ja homoseksualismist, tuli siia, kohandas oma sõnumid keskkonna ja auditooriumi jaoks sobivaks, oli oma ütlemistes niivõrd üldine, et igaüks võis leida enda jaoks midagi, kuid ei astunud samas kellegi poolele.

Paavst käis kui üks paljudest globaalse tuntusega VIPidest – oli tore, kui ta siin oli, kuid kui ta lahkus, läks elu vanaviisi edasi. Paavst ei puutu hoolimata kogu teda saatnud meediakärast Eesti „kiriku ja poliitika" küsimuses kuigivõrd asjasse. Märksa olulisem oleks Moskva patriarhi visiit, kuna õigeusklikke on meil rohkem kui luterlasi, kui mõõta viimaseid usulise, mitte kultuurilise enesemääratluse põhjal, sest selle järgi võiks pidada kõiki eestikeelseid inimesi luterlasteks.

Pärast Euroopa Liiduga liitumist aastal 2004 oligi kirikuhoonete rahastamine valimisprogrammides peamine kirikutega seotud teema. Kristlikke väärtusi ja kristlikku demokraatiat mainiti vähe.

[1] *Eesti Kirikute Nõukogu avalik kiri Eesti Vabariigi Riigikogule seoses kooseluseaduse eelnõuga. – Eesti Kirikute Nõukogu, 03.10.2014.*

[2] *Seisukohavõtt homoseksuaalsuse küsimuses. – Eesti Kirikute Nõukogu, 18.11.2010; Eesti Kirikute Nõukogu seisukoht homoseksuaalsuse küsimuses. – Eesti Kirikute Nõukogu, 16.10.2008.*

[3] *Kirikute Nõukogu peab vajalikuks põhiseaduse täiendamist abielu määratlusega. – Eesti Kirikute Nõukogu, 14.12.2017.*

[4] *Eesti Kirikute Nõukogu ettepanekud erakondadele seonduvalt Riigikogu valimistega. – Eesti Kirikute Nõukogu, 05.09.2018.*

[5] *Kilp, A. 2016. Homoseksuaalsusesse suhtumine tänapäeva Eestis. – Kuhu lähed Maarjamaa?, lk 203–204.*

[6] *Suhtumisest põgenike vastuvõtmisesse. – Eesti Kirikute Nõukogu, 02.10.2015.*

[7] *Viilma, U. 2017. Kõne advendimõtisklusel Tallinna Piiskoplikus Toomkirikus. – Eesti Evangeelne Luterlik Kirik, 30.11.*

[8] *Viilma, U. 2018. Jürgenligilikult väljendunud Reinsalu paturegister. – Postimees, 21.01.*

PAREMPOOLSETE ÕLGMEHIKE NEOMARKSISM

Neoliberalismi vundamendiks on Ida-Euroopas zombisotsialism ehk nõukogude võimuga seostuva ajaloolise trauma teadlik meenutamine turupõhise majandusmudeli ülimuslikkuse tõestamiseks. See hirmunarratiiv summutab vajalikku arutelu kapitalismi kitsaskohtadest.

Kirjutas **Piret Karro**, illustreeris **Vahram Muradyan**

Ehk algas see tunamullusest postkapitalismi teemanumbrist, aga Müürilehte on parempoolsetes ringkondades juba mõnda aega neomarksistide, tibikommunistide jts väljaandeks kutsutud. Samma patta pannakse ka Vikerkaar ja Sirp. Iseenesest pole nende ajakirjade autorkond ju paha seltskond, kuhu sattuda, ja need tiitlid on toimetajate endi seas juba päris viljakaks naljamaterjaliks saanud. Huumori muudab aga veidi süngemaks asjaolu, et nende naljade – või vihaste süüdistuste, oleneb, kust need tulevad – taustaks on olukord, millesse tuleb suhtuda täie tõsidusega.

„Kommunism" on võtnud peaaegu et tühja tähistaja mõõtme, millega võib kiruda ükskõik keda.

Mu üleskasvamist saatis tunnetus, et „kommunist" on sõimusõna ning see ideoloogia tähendab totalitarismi, küüditamist, tsensuuri ja tagakiusamist. Seetõttu tundus imelik näiteks Berliini vasakpoolsetega kokku puutudes kuulda, kuidas nad loobivad seda sõna nii kergekäeliselt ja uhkusega. Kui ütlesin midagi, tuli vastuseks, et Nõukogude Liit ei teinud kommunismi õigesti. Mõne ennast marksistiks kutsuva sakslasega öiseid köögivestlusi pidades jäi meie teineteisemõistmine toppama kuhugi sinna, kus tema küsis, miks peaks ühel olema oma maja, kui samal ajal on teine kodutu, miks mitte varad võrdselt ümber jagada, ning mina kirjeldasin vägivaldseid ümberkorraldusi, mida okupatsiooni ajal tehti. Või kus teine Lääne marksist rääkis tuliselt majandusest ning mina püüdsin talle selgitada, et inimestel polnud elementaarset sõnavabadust. Eks need olegi näited, kuidas kommunistlik ideoloogia Nõukogude Liidus väärastus, kuid sellegipoolest ei võta ma lõpuni tõsiselt marksiste, kellel ei ole isiklikku või perekonnalugudest kuuldud sotsialismikogemust.

Neoliberalistlik joovastus pole meid Euroopa viie rikkaima riigi hulka viinud, vaid oleme hoopis kümne kõige ebavõrdsema seas.

Seetõttu igatsen Lääne-Euroopas kuulda idaeurooplaste hääli, eriti neoliberalismi kritiseerimisel, kuna me oleme kogenud nii üht kui ka teist majandusvormi ning nii on meil olnud unikaalne võimalus näha kummagi kitsaskohti, et mõni jätkusuutlik alternatiiv välja pakkuda.

Postsotsialistlikes riikides pole kapitalismi arendatud üksnes kommunismi varemetele, vaid tema vaimu tahtlikult elus hoides.

On mõistetav, et inimesed, kelle jaoks sotsialismikogemus oli põimunud vägivallaga, ei taha enam kuuldagi sellest, et töölised tootmisvahendid enda kätte võtavad ja proletaarlaste diktatuuri algatavad. Ent antikommunistlik hoiak ei käi ainult ühe konkreetse majandussüsteemi – ega ka totalitaarse terrori – pihta, vaid katab arusaama üleüldisest elukorraldusest. „Kommunism" on võtnud peaaegu et tühja tähistaja mõõtme, millega võib kiruda ükskõik keda. Sõidad jalgrattaga? Kommunist! Sellise raudkindla loogikaseose loob näiteks **Mikk Salu** Eesti Ekspressis[1]. Salu artikkel on hea näide, kuidas ükskõik mida on võimalik kapitalistliku individualismikultuse teenistusse rakendada. Üldiselt kiputakse neid, kes julgevad kunagist sinist unistust ja vabaduse võrdkuju kapitalismi kritiseerida, meedias bolševikeks ja riigireeturiteks nimetama. Kusjuures Eesti pole siin üksik saar, vaid antikommunism kui omaette retoorika on levinud ka teistes Nõukogude Liidu mõju all olnud maades[2], ent seejuures on Kesk- ja Ida-Euroopa riike uurinud sotsioloogide hinnangul just Baltimaad kehtestanud pärast taasiseseisvumist kõige radikaalsema neoliberalismi vaimus reforme[3]. Neoliberalistlik joovastus pole meid Euroopa viie rikkaima riigi hulka viinud, vaid oleme hoopis kümne kõige ebavõrdsema seas[4]. Kui 2018. aasta alguses kehtestati astmeline tulumaks, mis suurendas 500 000 tööinimese sissetulekut[5], tabas seda otsust kibe antikommunistlikku retoorikat rakendav kriitikatulv, justkui riik hakkaks rikkaid kulakuks kuulutama[6]. Iga viies elanik elab Eestis suhtelises vaesuses, aga neoliberaalse mõtteviisi kõrval, mis rõhutab, et vaesed on ise laisad, on raske leida keelt, mis lahkaks probleemi üksikisiku valikute üleselt, ühiskondlikul tasandil. Kliimamuutustele otsa vaadates oleme jõudnud aega 12 aastat enne maailmalõppu[7], nii et oleks viimane aeg tõdeda[8], et neoliberalism on ummikus, ja otsida teisi lahendusi.

Piret Karro on vabakutseline kultuurikriitik ja magistrant Kesk-Euroopa Ülikooli soouuringute osakonnas.

SOTSIALISMI SURNUD HOBUNE

Aga miks on Eestis vabaturumajandust pea võimatu kritiseerida? Rumeenia sotsioloogid **Liviu Chelcea** ja **Oana Druță** on pakkunud välja termini „zombisotsialism"[9]. Kunagise riigikorra vaim varitseb endiselt meie linnade arhitektuuris, mõne riigiasutuse korralduses ja inimeste mälestustes. Ent zombistaatus tähistab siin olulist lisatoimet – põhjust, miks totalitaristliku terrori väljakutsumises süüdistatakse igaüht, kes majanduslikku ebavõrdsust probleemiks peab. Zombisotsialism on nähtus, kus kunagise riigikorra sarjamine ei tulene mitte ainult ajaloolisest traumast, vaid on teadlik hirmumälestuste meenutamine neoliberalismi edendamiseks. Chelcea ja Druță ütlevad teistele sama regiooni uurijatele tuginedes, et postsotsialistlikes riikides pole kapitalismi arendatud üksnes kommunismi varemetele, vaid tema vaimu tahtlikult elus hoides. Igasugusele katsele postsotsialistlikku neoliberalismi kritiseerida reageeritakse valulikult, et vabaturumajandus kontrastina õndsam paistaks. Midagi sarnast on toimunud näiteks Poolas, kus Varssavi ülikooli sotsioloogiaprofessori **Jan Sowa** sõnul on ka sealsed liberaalsed tsentristid teinud palju ära, et vasakpoolset alternatiivi õõnestada, ning viidanud igasuguse sotsiaalse õigluse või ümberjagamise mainimise puhul kohe Gulagile ja totalitaarsele süsteemile. Osalt tänu sellele retoorikale on saanud parempopulistlik Õigus ja Õiglus (PiS) võimule tulla. Sowa rõhutab, et parempopulistide edu mõistmiseks on vaja vaadata just klassisuhteid riigis[10].

Seejuures pole Eestis tegelikult arvestatavat vasakpoolsete liikumist, kes ennast ise kommunistideks kutsuksid ja tulihingeliselt töölisklassi revolutsiooni korraldaksid[11]. Õieti on suurem osa „neomarksistidest" hoopis parempoolsete õlgmehike, kelle olemasolu on lähemal fiktsioonile kui reaalsusele. See asjaolu on lausa olemuslik „neomarksismi" kui mõiste tekkele ehk parempoolsete viisile endale nähtamatut vaenlast spinnida, nagu hollandi ajaloolane **Jeroen Bult** on kirjeldanud Saksamaa ja Hollandi näitel[12]. Ka sealsete parempoolsete tondijuttudel neomarksistidest ei ole enamasti faktilist tõenduspõhja, ütleb Bult: „Kus on tõendid kurjakuulutavate kultuurilis-marksistlike võrgustike olemasolust, mis püüavad hävitada Euroopa tsivilisatsiooni ja „teid alistada"? Kus on märkmed kokkusaamistest, kus sellised otsused vastu võeti?" Tõsi, kus on need Eestiski? SA Kultuurilehe toimetustes? Pigem käib vasakpoolsete enesekriitika selle pihta, et pole suudetud piisavalt edukalt organiseeruda ning parempoolsetele jõududele adekvaatset vastasseisu pakkuda.

SOOIDEOLOOGIA KUI PEKSUKOTT

Euroopas kasvab üha enam hoopis parempoolsete erakondade toetus, nii et kurvalt ja irooniliselt haugub vaenlase puu all hoopis see, kellel üha enam võimu on. Kusjuures Ida-Euroopa riikides ringleva retoorika sarnasusi[13] täheldades ilmutab end kõhe seos n-ö naeruväärse, aga ohutuna näiva EKRE ja Ungaris võimule tulnud Fideszi või Poola Õiguse ja Õigluse vahel. Mis on ühist „hõimurahvastel" Eestil ja Ungaril (peale selle piinliku endli, kus üks meie endine minister naudib **Orbàni** sõõris säramist)? Sarnasused parempoolsete retoorikas. Kummaski riigis on poliitikuid, kes kiruvad kurja juurena näiteks sooideoloogiat. Kui meil kõlavad need väited põhiliselt Objektiivi veergudel, mida ei tasu enam kurioosumina alahinnata, siis Ungaris on see aga riigi ametlik poliitika. Istun praegu seda artiklit kirjutades Budapesti kesklinnas Kesk-Euroopa Ülikooli raamatukogus, hoone ees tänaval kogunevad aga parasjagu sajad inimesed, et protestida sama ülikooli sulgemise vastu siin riigis. Orbàni valitsus kustutas äsja soouuringute õppe ka riiklikult akrediteeritud ainekavade nimekirjast[14]. See tähendab tõenäoliselt ühe ülikooli lahkumist riigist ja teises ülikoolis terve osakonna sulgemist, sh on võimalik, et ka tööta jäävaid õppejõude. Samal ajal plaanib riik n-ö kõrghariduse erastamise pilootprojektina privatiseerida Ungari teise suure ülikooli Corvinuse. Neid otsuseid ei ole võimalik alatähtsustada – Ungari üliõpilaskond mobiliseerub parasjagu akadeemilise vabaduse kaitseks, sest teine variant on teadmiste tsensuur ja… noh, suund totalitaarse riigi poole.

„Sooideoloogia" kui katusmõiste kasutamine on mitmekülgselt tähenduslik. Üks selle kasutusviis – nagu „neomarksismigi", ilma faktipõhise definitsioonita – on kujuteldava vaenlase loomine inimestele, kes on karmis neoliberalistlikus olelusvõitluses nõrgemale kohale jäänud. Üha lõhenevas ebavõrdsuses kaotajateks jääjad ei taha kuuldagi midagi naiste, seksuaalvähemuste või sisserändajate kaitsest, sest see justkui rõhutaks nende enda kõrvalejäetust. Sooideoloogia on niisiis hea peksukott, mida süüdistada hädades, mille tegelik põhjustaja on neoliberalism. Turgu esikohale seadev majandusmudel välistab suure osa inimeste ühiskondlikus elus osalemise, sest nad on pärast tööd liiga väsinud või tunnevad ennast ebakindlalt, et paati kõigutada. Konservatiivsed poliitikud kasutavad seda mõistet aga tööriistana, millega progressiivsetele ideedele kaikaid kodaratesse loopida[15]. Ungari on ekstreemne näide ühiskondlikust mudelist, mille ehitajad Eestis üha enam poolehoidjaid leiavad.

Hästi, aga mida välja pakkuda? Me teame, et neoliberalism viib meid kliimamuutuste ja äärmusliku vaesuse kujul allakäiguni ehk see süsteem ei toimi enam. Me ei pea rääkima kommunismist. Täielikku individualismist loobumist ei elaks üle ei ükski millenniaal ega eramajaga harjunud keskealine. Aga siinkohal kutsun üles arutlema solidaarsusest ilma nõukogude tonti välja kutsumata. „Neomarksistid", „kommunistid" ja „kulakud" on praeguses demokraatlikus neoliberaalses riigis liialdused, mis aitavad probleemi lahendamise asemel sellele osutajate argumente tasalülitada, ning seda retoorikat tuleks sellisena ka läbi näha. Ehk on hea aeg hoopis üheskoos lahendusi leidma hakata ning kapitalismi alternatiivides võimalusi, mitte ohtu otsida.

Sooideoloogia on niisiis hea peksukott, mida süüdistada hädades, mille tegelik põhjustaja on neoliberalism.

[1] *Salu, M. 2018. Sõitke rohkem autoga! Kõik tõsised looduse-sõbrad on autosõitjad. – Eesti Ekspress, 06.11.*

[2] *Kofti, D. 2016. 'Communists' on the shop floor. Anticommunism, crisis, and the transformation of labor in Bulgaria. – Focaal. Journal of Global and Historical Anthropology, nr 76, lk 69–82.*

[3] *Bohle, D.; Greskovits, B. 2012. Capitalist Diversity on Europe's Periphery.*

[4] *Johanson, A. 2017. Graafik: milline on sissetulekute ebavõrdsus Eestis ja Euroopas? – Postimees, 21.03.*

[5] *Põldsam, R. 2017. Maksupatriotism kui elunorm. – Sirp, 01.12.*

[6] *Salu, M. 2017. Ratase maksureform: jaht kulakutele alaku! – Eesti Ekspress, 22.11.*

[7] *Watts, J. 2018. We have 12 years to limit climate change catastrophe, warns UN. – The Guardian, 08.10.*

[8] *Helm, A. 2018. Ei ole hilja, aga väga kiire on. – Sirp, 09.11.*

[9] *Liviu C.; Druţă, O. 2016. Zombie socialism and the rise of neoliberalism in post-socialist Central and Eastern Europe. – Eurasian Geography and Economics, nr 57/4–5, lk 521–544.*

[10] *Kaunissaare, L. 2018. Miks eemaldutakse liberalismist? – Sirp, 06.07.*

[11] *Rohtmets, E. 2018. Kes kardab kultuurimarksisti? – Feministeerium, 12.10.*

[12] *Bult, J. 2017. Kultuuriline marksist kui Euroopa uusparempoolsete mantra. – Sirp, 06.10.*

[13] *Vt nt Karro, P. 2018. Ida-Euroopa feministide ühine vastupanu. – Feministeerium, 29.08.*

[14] *Mõttus, M.; Karro, P. 2018. Ungari kehtestab üha rõhuvamat riigikorda. – Müürileht, 29.10.*

[15] *Grzebalska, W. 2016. Why the war on „gender ideology" matters – and not just to feminists. Anti-genderism and the crisis of neoliberal democracy. – Visegrad Insight, 07.03.*

HITLER

SEITSE VÕIMALUST POP-KULTUURSEKS NATSIFLIRDIKS

Natsism on teema, mis kõnetab inimesi – mõni võtab seda tõsisemalt, teistele teeb see nalja. Raamatud Hitlerist ja natsidest on kindel ja ajatu kraam, vähemalt eelteismeliste poiste ja vanameeste hulgas. Popkultuuriski on olnud võimalik natsifetišit täheldada, oleks ilmselt rohkemgi, kui maailm lubaks.

Kirjutas **Janar Ala**, illustreeris **Villem Roosa**

ESTEETILISED PÕHJUSED

„Mulle meeldivad **Albert Speeri** majad, **Leni Riefenstahli** filmid, natside paraadid ja nende lipp, väga ilus, see juba on midagi; meeldib see, kuidas natsid end valgusvihku sättida ja esitleda oskasid." Sedaviisi rääkis üks kõigi aegade paremini riietuv laulja **Bryan Ferry** 2007. aastal Saksa ajalehele Welt am Sonntag. Lisaks mainis ta, et kutsub oma Londoni stuudiot *Führerbunker*'iks. Ferry väljaütlemine tekitas mõningase skandaali. Vabandades selgitas ta, et lähtus oma jutus ainult kunstiajaloolisest perspektiivist.

KÜLM SURMAMAATRIKS

Kui punk 1970ndate keskpaigas Suurbritannias pead tõstis, tõi see juhtumisi kaasa ka üksjagu natsifetišit. Kui natse köitsid ilu, harmoonia ja tervis, siis punkrokk lükkas selle pendli hoopis teise suunda – punk tahtis šokeerida ja kole olla. Punk tahtis vast sedagi, et räägitaks õhtumaade allakäigust ja maailmalõpust. Siouxsie and the Banshees läks lavale haakristiga käesidemetega, Joy Division võttis endale nime 1965. aastal ilmunud romaani „Nukumaja" järgi, mille oli kirjutanud endine koonduslaagri vang ja kus nime Joy Division kandis rühm inimesi, kes olid natside seksiorjad.

Minialbumil „Short Circuit: Live at the Electric Circus" kuuldi nende lauljat **Ian Curtist** karjumas: „Do you remember **Rudolf Hess**?" Nende esimese plaadi, EP „An Ideal for Living" tagakaanel (bändi nimi oli siis küll veel Warsaw) näeb muu hulgas joonistusi trummi põristavast hitlerjuugendlasest ja püssiga juudi poisikest sihtivast rünnakrühmlasest. Intervjuudes bändiga pöördusid ajakirjanikud varem või hiljem jälle natsiküsimuse juurde. Et kuidas sellega siis on. „Me ei tea sellest midagi," vastas bänd. „Aga miks me siis ikka ja jälle küsime," pärisid ajakirjanikud. „Fašistlik kunst ülistab alistumist, õhutab mõistusetust ja ilustab surma," kirjutab **Susan Sontag** oma essees „Vaimustav fašism" ja kui ta oleks asendanud „fašismi" „Joy Divisioniga", oleks ehk öeldud, et vat kui täpselt kirjutas.

SÜMPAATIA KURADI VASTU

Sümpaatiat või ka antipaatiat natside vastu kohtab pigem ekstreemsemates žanrites, nagu *metal*, punk, *hardcore*. Omal moel kehastab Natsi-Saksamaa mingisugust absoluuti – kelle jaoks kurjust, kelle jaoks õiglust. Käik absoluudi järele võetakse aga ette ikka äärmuslikumat rada pidi ning kompromissid ei pruugi sellisel puhul kõne alla tulla. Selline oli ka *industrial*'i pioneerideks nimetatud bänd Throbbing Gristle, mille juhtkuju **Genesis P-Orridge** armastas kanda distsiplinaarseid sümboleid – dessantnikuvormi ja saksa lambakoera käe otsas. Nende välgulöögi moodi logo meenutas **Sir Oswald Mosley** juhitud Briti Fašistliku Ühenduse embleemi „Inglismaa, ärka". TG kõige ilusama loo „United" B-pool kandis pealkirja „Zyklon B Zombie", viidates natside kuulsale mürgigaasile, millega juute gaasitati. Bändi stuudio nimi oli Death Factory ja nende esimese väljalaske „Music from the Death Factory" kaanel oli loomulikult pilt koonduslaagri hoonest koos selle juurde kuuluvate korstnatega. Neid huvitas kurjus ja natsid olid üks killuke sellest huvist.

Throbbing Gristle'i juhtkuju Genesis P-Orridge armastas kanda distsiplinaarseid sümboleid – dessantnikuvormi ja saksa lambakoera käe otsas.

HAPPEFAŠISTID

1960ndate lõpus tegutses päikeselises Californias **Charles Mansoni** jõuk, kes tapsid inimesi ja kirjutasid verega seintele „Helter Skelter". Rassistist Mansoni idee oli apokalüptiline rassisõda: ta käivitab tapmistega valgenahaliste rünnaku mustanahaliste vastu, mustanahalised tapavad valgenahalised ära, tema varitseb seni kuskil Death Valley koopas ning kui aeg on küps, tuleb sealt välja ja võtab üle valitsemise ohjad, sest mustad ei oska seda teha. Plaanist ei tulnud küll midagi välja, sest Manson võeti hoopis kinni ja elas kuni surmani vanglas. Otsaette oli tal tätoveeritud svastika ning tema õpetusel jätkuvat USA paremäärmuslikes ringkondades siiani imetlejaid. Mõne jaoks sobitub ta suurepäraselt teise maailmasõja järel levima hakanud „esoteeriliseks hitlerismiks" nimetatud kummalisse mõttetraditsiooni, mille keskmes on kreeka kirjanaise, natsismi ja hinduismi ühendanud **Savitri Devi** osutus, et Hitler on hindu jumala Višnu üheksas avataara.

Hipindus tekitas kaost ning ühtlasi tekkis mõnel pool vajadus tugeva liidri ja kõva käe järele, sellist põhjuslikkuse ahelat pidi saab rääkida happefašismist.

Mansoni ja tema jüngrite tegevuse üle teoretiseerides on kasutatud sellist mõistet või metafoori nagu „happefašism". „Hape" kui LSD ja „fašism" kui fašism. Üks, mis kirjelduse järgi vabastab, avardab ja tekitab kaost, ning teine, mis tõmbab kokku, distsiplineerib, korrastab ja allutab. Kõigepealt tuleb üks ja siis teine. Hipindus tekitas kaost ning ühtlasi tekkis mõnel pool vajadus tugeva liidri ja kõva käe järele, sellist põhjuslikkuse ahelat pidi saab rääkida happefašismist. Ehk on sellest mõistest teatavat kasu ka tänapäevaste poliitiliste suundumuste diagnoosimisel – praegu on päevakorral nii maailma tehnoloogiline vedeldumine kui ka paremäärmusluse tõus.

Rammsteini rituaalsed tuldpurskavad show'd meenutavad soovi korral ka Nürnbergi riigipäevi, mille tulesammas olevat isegi Tšehhisse paistnud.

KOKAIINI KÕRVALNÄHUD

Plaadi „Station to Station" tegemist **David Bowie** ei mäletavat, kokaiin mängis siin oma osa. Perioodil 1975–1976 nimetas ta end The Thin White Duke'iks, nägi välja, nagu ta oleks tulnud otse Weimari vabariigist, ja tarbis nii palju kokaiini, et pidas ennast mõnel puhul ka Hitleriks. Ta rääkis, kuidas Suurbritannia võidaks fašistlikust riigikorrast ja kuidas ta oleks „bloody good Hitler". Lisaks asus ta natsiatribuutikat koguma, millega koos ta küll rongireisil Venemaale piirilt tagasi saadeti. „Mine oma teed koos oma rõveda kolaga," öeldi talle. Londonis Victoria jaamas jäädvustas keegi fotograaf neil imelikel aegadel hetke, kus Bowie teeb justkui natsitervitust. Hiljem laulja selgitas, et tegelikult ta ainult lehvitas.

Janar Ala on vabakutseline kultuuriajakirjanik. Tal on ilmunud ka kaks proosakogumikku: „Ekraanirituaalid" (2014) ja „Oma rahva lood" (2018). Täiuslikemaks kirjutamise vormiks peab Janar plaadiarvustust.

GESAMTKUNSTWERK

Eestlastele on ikka meeldinud Rammstein. Kui Rammstein esineb, on staadion täis. Rammsteini nimetatakse **Slavoj Žižekile** toetudes neofašistlike markeeringutega mängijateks. Nad on hüpermaskuliinsed ja liiguvad marsisammul, nende eneseväljenduses on olulisel kohal domineerimis- ja allumissuhted ning nende rituaalsed tuldpurskavad *show*'d meenutavad soovi korral ka Nürnbergi riigipäevi, mille tulesammas olevat isegi Tšehhisse paistnud. Rammstein on homoerootiline moel, mis võib erutada talle ootamatult ka kõige veendunumat homofoobi, olen sellist asja oma silmaga näinud. Poliitilisel spektril asub bänd enda jutu järgi pigem vasakul. Žižekile on meeldinud mõelda, et Rammsteinis manifesteerub midagi eelideoloogilist – nad keeravad oma *show* nii üle vindi, et selle tagant hakkab paistma mingisugune ideoloogilise kõnetamise absurd ja grotesk. Rammsteini puhul on sageli mööndud, et nende sõnumist võib muidugi valesti aru saada, kuid eks kunstiga ongi sageli nii ja vastasel juhul polekski ju tegu kunstiga.

VÄGEVA ODINI JÄLGEDES

Mainisin ekstreemseid žanreid. Norra *black metal*'i mees **Varg Vikernes**, kes on läinud muusikaajalukku nimega Burzum, on väga ekstreemne iga külje pealt. Tema lapsepõlvekodus oli seinal Hitleri pilt ja nooruses lävis ta tihedalt neofašistidega. 90ndate keskel läks Vikernes 21 aastaks vangi, kuna ta tappis oma *black metal*'it viljeleva kolleegi **Euronymouse**, lisaks sai ta mitme puukiriku mahapõletamise süüdistuse. Ta on rääkinud, et 90ndate lõpuni võis teda natsiks pidada, aga sealt on ta läinud edasi, kaevunud sügavamale ajalukku, sügavamale jumal Odini juurde. Oma natsisümpaatiate põhjuseks tõi Vikernes asjaolu, et paljud norra ja ka saksa natsid pidasid paganlust vereregioonikks ja juudikristlust juudi hereesiaks. Teda on kirjeldatud kui „paganlike huvidega *skinhead*'ide iidolit".

Muidugi ei pretendeeri see väike ülevaade ammendavusele ja vaatleb pigem natsismi peegeldusi (pop)-kultuuri peavoolulisemates või laiemalt tunnustatud kihistustes. Samuti on mitmel puhul tegemist pigem tõlgendusliku võimaluse, mitte kindla ja kivisse raiutud sõnumi või seisukohaga. See, mis toimub keldrites, *underground*'is või tumedamas veebis, kus mitte ainult ei flirdita, vaid ka tehakse ja ollakse, on mõne tulevase ja natuke teistsuguse teemapüstituse ülesanne.

RÕIVAD JA RAHVUSLUS BALTI JAAMA OOTEPAVILJONIS

Külastas **Aleksander Tsapov**

Mood võib, aga tingimata ei pea olema identiteedi tähistaja. Isegi kui see seda ei ole, kõneleb rõivas alati midagi oma kandja kohta. Kui ma panen hommikul selga tumesinise *trench*-mantli, siis võõrad saavad tänaval selle põhjal juba mingi esmase arvamuse kujundada, näiteks tembeldada nuhiks või hoopis pankuriks. Kumbki ei vasta kuigivõrd reaalsusele ja vale oleks eeldada, et rõivas on mingit pidi konkreetse tõe edasiandmise vorm. Mood on seotud ajaloo, geograafia ja ideoloogiatega. Kirjaga „CCCP" särgiga oleks meie kultuuriruumis enam kui kohatu käia, kuid Lõuna-Ameerikas paneb kohalik vasakpoolne hipster selle ilma silmagi pilgutamata selga. Kas kirillitsas provokatiivse sõnumiga „УРОД" (tõlkes „värdjas") sviitri kandmine Tallinnas peaks tõstatama inimeses eetilisi küsimusi või on hoopiski kõik lubatud ja kui sul on sellega probleeme, siis see on sinu enda asi? Oktoobri lõpus Balti jaama ootepaviljonis toimunud efemeerne nüüdisaegse moe näitus püstitas rea rahvusidentiteeti ning riietumist puudutavaid küsimusi.

Eestlaste identiteet, olenemata sellest, kui väga seda eitada püütakse, pole stabiilne konstant ja see on midagi palju enamat kui etnomuster ja mälestus nurgas seisvast vokirattast.

VI ARTISHOKI BIENNAAL (20.–28.10., BALTI JAAMA OOTEPAVILJON). *KURAATOR* STEN OJAVEE (KKEK).
KUNSTNIKUD KÄRT OJAVEE, LAIVI, RAGNE KIKAS, DMITRI GERASIMOV, CLAUDIA LEPIK, KRIS LEMSALU, JAANUS SAMMA, TANJA MURAVSKAJA.
KRIITIKUD ALEKSANDER ROSTOV, SIIM NURKLIK, ANNAMARI VÄNSKÄ, ANNE VETIK, AET ANNIST, OLIVER LAAS, FRANCISCO MARTINEZ, MARGIT LÕHMUS, GUSTAV KALM.

Dmitri Gerasimovi loodud vormirõivas koos Valgevenest ostetud villaste sukkpükstega. Foto: Kent Märjamaa

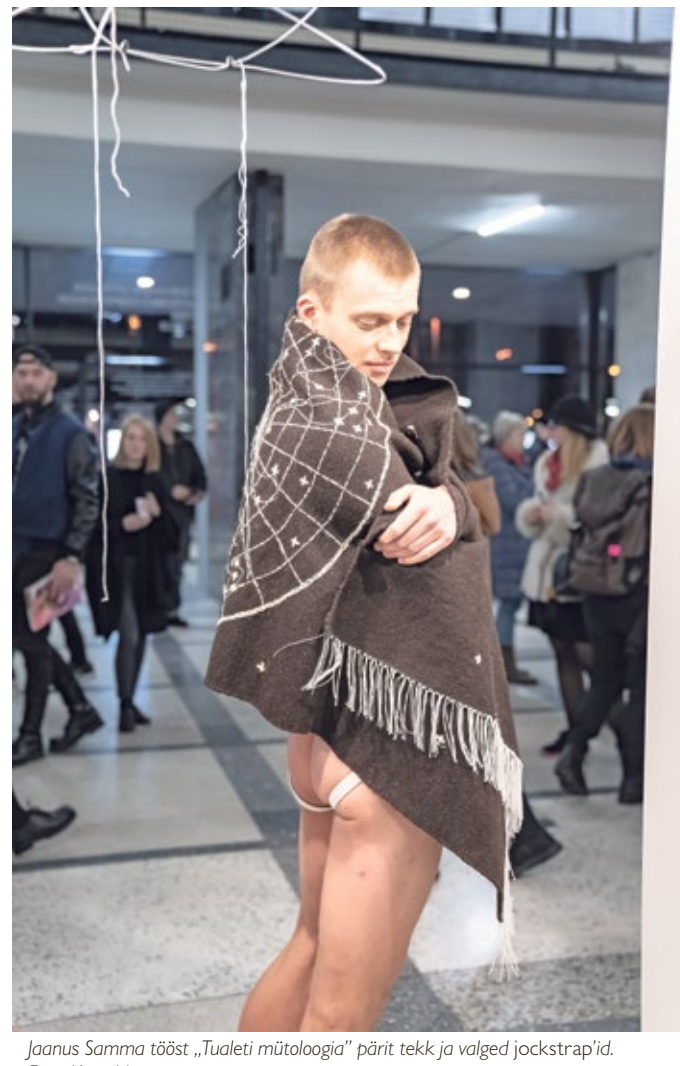

Jaanus Samma tööst „Tualeti mütoloogia" pärit tekk ja valged jockstrap'*id. Foto: Kent Märjamaa*

Mustaks värvitud rahvarõivad, asfaldist põll, Prisma poekärust soomusrüü, setu hõbesõlgedest inspireeritud riisimüts või valged *jockstrap*'id – need olid üks osa paljudest tõlgendustest, mida osalenud kunstnikud olid rahvusmoe uueks loomisel kasutanud. Eestlaste identiteet, olenemata sellest, kui väga seda eitada püütakse, pole stabiilne konstant ja see on midagi palju enamat kui etnomuster ja mälestus nurgas seisvast vokirattast. Nii nagu kartul ja tomat on meile sisse toodud kultuurtaimed, on ka meie kantavad riided olnud laiemate kultuurivahetusprotsesside tagajärg. Kas fakt, et Eestis on võimalik lina kasvatada ja sellest rõivaid toota, muudab antud materjalist riietuse rohkem omaks kui näiteks puuvillast teksapüksid? Ega ikka ei muuda küll, lina oleks meile lihtsalt majandusliku jätkusuutlikkuse abimees olukorras, kui tekiks näiteks ülemaailmne tekstiilikriis ja vajadus kodumaise tooraine järele. Kui me kutsuks kaugelt maalt pärit moeantropoloogi talvisesse Eestisse, siis ta järeldaks, et meie kohalikud tunnusrõivad on hoopis must sulejope ja pisut pleegitatud teksapüksid. Eesti on lülitatud globaalse moetööstuse tootmis- ja turustamisahelasse, kus rahvusliku identiteedi markerid on kolmandajärgulised. Rätsepateenus on kallis ning laiatarbeliselt välja surnud teenus – vaesemate klasside (pensionärid, töötud jne) jaoks on esimene peatus kaltsukas, kuhu rikkamate riikide rõivakonteineritesse visatud dressid ringiga jõuavad. Mu juba manalateed läinud vanaema kandis elu lõpuni vaid nõukogude ajast pärit mantleid, barette ja muid esemeid, sest isegi kui ta oleks seda soovinud, poleks ta pension võimaldanud Kaubamaja naisteosakonnas ostelda. Mood on ristand pragmaatilistest ja esteetilistest valikutest ning teatud olukorras pole inimestel isegi valikut.

Artishoki biennaali tarbeks loodud teosed (ja tekstid) olid ses plaanis tänuväärselt laia spektriga, et kombiti kõikvõimalikes eri suundades. Oli nii materjali, tehnoloogia ja moesemiootikaga mängimist kui ka puhast ja peent käsitööd. **Kris Lemsalu** Prisma poekärudest valmistatud inimkujulised puurid on lõputusse tarbimisahelasse lukustatud inimese kujundina tugevad, kuigi pigem installatsioon kui moekunst. Muidu moefotograafina töötav **Dmitri Gerasimov** lasi valmistada autentsest nõukaaja kangast kaks identset turbapruuni vormikuube, mille ainsaks eristuseks olid vastavalt Eesti ja Vene trikoolooriga õmblused – see toimib jällegi rahvusidentiteedi metafoorina väga täpselt. Lipp nagu teisedki riiklikud atribuudid on õmblus, mis meid koos hoiab. Tekstiiliteaduse doktorikraadiga **Kärt Ojavee** lasi parkal Eesti mullas kõduneda ja värvis rahvarõivad mustaks, luues sedasi võimaluse kohalikul biosfääril moeloomes osaleda. Ma ei hakka kõigil töödel pikemalt peatuma. Tõin välja need kolm, et näitlikustada, kui väga see miski, mida me nimetame kohalikuks ja rahvuslikuks, on laialivalguv. Paljud riideartiklid on jätnud viimase 25 aasta jooksul siinsesse kultuurimällu oma jälje – need on n-ö võidelnud välja koha meie moefolklooris. Mõtlesin koostada siia lõpetuseks mälu järgi lühikese nimekirja esemetest, mis on markeerinud taasiseseisvunud Eestit ning olnud või on jätkuvalt selle identiteedi kujundamises vähem või rohkem osalised. Järgmine lõik on pühendatud näituselgi võrsunud valgumistele ning voolamistele.

Teksasärk – trukkidega Adidase dressipüksid – krõpsudega Soome saapad – EKRE mustad kaabud – tagurpidi nokamüts – sulejope selle kõigis avaldumisvormides – man purse *– cargo-püksid – suvine lilleline kleit – mohäärist kampsun – kottis nahkjope – halvasti istuv ülikond – sinised teksapüksid – flanellist särk – Crocsid – suvalise ingliskeelse kirjaga suvaline T-särk – nahkvest – terava ninaga kingad – Golden Lady sukkpüksid – Lauma pesu – Calvin Kleini bokserid jne.*

Foto: Juliana Harkki

MOE IGANENUD TOIMIMIS-MUDELID VAJAVAD MUUTUST

Annamari Vänskä on üks lõppenud VI Artishoki biennaali, mille siduvaks niidiks olid mood ja rahvuslus, tekstide autoritest. Ta on Aalto ülikooli moeuuringute abiprofessor ja kuraator ning ta on kirjutanud ka raamatu moe kureerimisest tänapäeval. Küsisin temalt sel puhul kommentaare nüüdisaegse moe kohta.

ntervjuu **Annamari Vänskäga**. Küsis **Aleksander Tsapov**, tõlkis **Keiu Krikmann**

Miks sul tekkis huvi Artishoki biennaalil osaleda? Kas olid ka varem eesti moega kokku puutunud?
Mind kutsus biennaali kuraator **Sten Ojavee**. Ta oli lugenud näiteks minu töid *queer*-moest ning tuli isegi Helsingisse ühele minu Kiasma moodsa kunsti muuseumis korraldatud moeüritusele. Ta oli väga veenev, nii et pidin jah ütlema. Mulle tundus, et see biennaal on üsna ainulaadne, kuna paneb kirjutajad ja kunstnikud mingis mõttes ühele pulgale. Lisaks on minu meelest väga põnev ja värske ka näituseformaat, kus iga päev toimub üks avamine. Ja siis muidugi viimase päeva moeetendus.

Tunnen eesti moodi peamiselt Aalto ülikoolis õppinud inimeste kaudu. **Laivi**, üks biennaalil osalenud disaineritest, on näiteks meie õppekava läbinud.

Milline mulje sulle biennaalile tellitud teostest jäi?
Teosed paistsid päris eksperimentaalsed ega piirdunud sellega, mida me tavapäraselt rõivana käsitleme, pigem oli tegu skulptuuride ja installatsioonidega. See tendents on nüüdisaegse moe kriitilistes praktikates tugevalt nähtav. Paljud disainerid paistavad senisest (kiir)moe majandusmudelist tüdinud olevat ning soovivad sellele vastu astuda, luues esemeid, mis polegi kandmiseks mõeldud. See paneb mõtlema, mis see „mood" siis üldse on, millest me räägime. Mood ei tähenda vaid rõivaid – tegu on vahendiga, mille kaudu mõtestada inimest ja meid ümbritsevat kultuuri.

Tegelikult on suurem osa meie igapäevarõivastest seotud poliitilise ja rahvusliku diskursusega, näiteks ülikond, mis on tuletatud sõjaväevormist.

Eestlased ei tee rõivastega kuigi sageli teadlikult poliitilisi avaldusi. Kas Soomes on samamoodi?
Ma arvan, et see, mis meil seljas on, kannab ikka mingit sõnumit, olgu me sellest ise teadlikud või mitte. Rõivastega viitame näiteks oma soole ning sageli ütlevad need üht-teist ka meie ameti, staatuse, maailmavaate jm kohta. Teate edastamist peetakse tihti mingiks suureks žestiks, mind on aga alati huvitanud pigem igapäevased sõnumid. Kui räägime moe kommunikatiivsest jõust, mõtleme tihti punkaritele, poliitilistele või loomaõiguste aktivistidele jne. Kuid märgid ei pruugi üldse nii silmapaistvad olla, vahel mõistavad neid vaid inimesed, kes teavad neid märgata. Siin on hea näide seksuaalvähemused: kultuurides, kus gei olla on kuritegu, ei saa inimesed seda avalikult välja öelda, niisiis nad peavad leidma muid viise, kuidas seda edasi anda – peaaegu märkamatuks jäävate detailide kaudu. USAs ja Lääne-Euroopas on muidugi sellised liikumised nagu geide ja lesbide vabadusliikumine, aga ka Queer Nation ja ACT UP kasutanud näiteks poliitiliste loosungitega T-särke, et mitteheteroseksuaalsete inimeste võrdsete õiguste eest võidelda.

Tänavuse biennaali keskseteks teemadeks olid identiteet ja rahvuslus. Kas need kaks teemat mitte ei sumbu tihtipeale globaalse moetööstuse müras?
Nii ja naa. Ühest küljest on mood, poliitika ja rahvuslus alati käsikäes käinud, isegi kui oleme harjunud mõtlema moest kui väga globaalsest ning väljaspool poliitikat või ka rahvusküsimusi seisvast nähtusest. Tegelikult on suurem osa meie igapäevarõivastest seotud poliitilise ja rahvusliku diskursusega, näiteks ülikond, mis on tuletatud sõjaväevormist. Ka monarhide viimast moodi järgivad kehakatted olid enne Prantsuse revolutsiooni nende jaoks oma võimu demonstreerimise viis. Tänapäevase moetööstuse sünd 19. sajandil ja eriti veel tööstuse kasv 20. sajandil pole suunanud moe toimimisloogikat enam niivõrd seltskonnaelus ja kultuurivaldkonnas, vaid pigem majanduses valitsevaid põhimõtteid järgima. Praegu moetööstuses domineeriv majandusmudel keskendub kasumi teenimisele ning vahel tundub, et ükskõik mis hinnaga. Mood kannatab selle tõttu – me peaksime praegust süsteemi kindlasti muutma ning tarbimisel põhinevast mudelist edasi mõtlema. Mina arvan, et peame moe taas poliitiliseks muutma.

Sa uurid ka posthumanistlikku moodi. Kas tutvustaksid seda teemat natuke?
Üritan posthumanistlike ideede kaudu moodi ümber mõtestada, s.t loobuda antropotsentrilisest vaatest ehk inimese universumi keskmena käsitlemisest. Ma alustasin seda projekti koertemoe uurimisega, lähtudes seisukohast, et koerterõivad on vahend inimese ja looma vahelise hierarhia ümbermõtestamiseks. Selle projektiga tegeledes hakkas mulle aina enam muret tekitama antropotsentriline ideoloogia, millel praegune moemudel põhineb. See lähtub isekast mõtteviisist, et meil, inimestel, valgetel Lääne inimestel, on õigus teistest kultuuridest inimesi, teisi liike ja loodusvarasid oma huvides ära kasutada vaid seetõttu, et tahame pidevalt uusi asju. Ühtlasi on see ka n-ö jätkusuutliku moe kriitika, sest ma ei usu, et selline asi on üldse olemas. N-ö jätkusuutlik mood on olnud positiivne selles vallas, et on kutsutud üles leidma jätkusuutlikumaid viise toormaterjalide hankimiseks ning ka tootmiseks. Samas pakub see vaid poolikuid lahendusi ning järgib siiski majanduslikke huvisid prioriseerivat moemudelit. Meil on aga vaja moodi palju radikaalsemalt mõtestada, et sel tekiks täiesti uus ja tarbeesemetest kaugemale ulatuv tähendus. Peame mõistma, et mood pole vaid rõivad, mood kujundab ka inimest ja tema maailmavaadet. Ja nüüd mil IPCC (Valitsustevaheline Kliimamuutuste Nõukogu) ehmatav kliimasoojenemist puudutav raport on just välja tulnud, on see veel eriti oluline.

Kuhu moetööstus sinu meelest suundumas on? See ei suuda end ju igavesti mastaabisäästu loogikat järgides vee peal hoida.
Nii on, ainuüksi IPCC raport peaks praegusele süsteemile lõpu tegema. Mood, mis põhineb majandushuvidest lähtuval mudelil, mida hoiab käigus maksimaalse kasumi teenimise soov, saab kindlasti otsa. Mood defineeritakse ümber, asja mõte pole teha muutusi nende eneste pärast, vaid teisendada mood kultuurilise mõtlemise vormiks, mis meid parema tuleviku suunas juhiks. See on täiesti tehtav, kuna mood on olnud alati avangardne, s.t alati kunstiliste ja loominguliste nihete esirinnas, luues uusi nägemis- ja mõtlemisviise. Niisiis peaksime moe sellisel kujul tagasi tooma ja hävitama majandushuvidest lähtuva mudeli, mis moodi tagasi hoiab.

Hävitamise all ei pea ma silmas ainult loobumist praegustest rõivaste tootmise viisidest. Kuigi see on oluline, on veelgi tähtsam ja ka raskem pöörata ümber inimeste mõttelaadi. Aga just seda tuleb teha: mõtestada ümber mood, mõtestada ümber muutused. Majandushuvidel põhinev moemudel käsitleb muutusi lühiajalistena. Sellise mõtteviisi tagajärjed on näha: prügi kuhjub, inimesed surevad, kaob kultuuriline ja bioloogiline mitmekesisus jne. Lühike moetsükkel sureb välja – meil pole vaja tooteid, mis kestavad mõne nädala või kuu.

Peaksime mõtlema pikaajalistele arengutele. Uus moemudel näeb ette, et muutused toimuvad aeglasemalt ning selle tsükkel pikeneb. Seesugune pööre inimeste mõtlemises avab ka uusi võimalusi, kuidas moodi käsitleda: mitte lühiajalise kapriisi, vaid kultuurina, mis areneb koos ühiskonnaga ja mitmete põlvkondade vältel – siin on murrangud pikemaajalised kui inimese eluiga. Skaala nihkub. Peame hakkama mõtlema kogu maailma ja planeediga arvestades. Lisaks peame aru saama, et majanduspõhine moemudel ja seeläbi muutuste mõistmine on probleem; moe selline definitsioon ei pärine moe-, vaid majandusvaldkonna inimestelt.

Ma ei taha öelda, et ükski majandusinimene ei saa moest aru. Näiteks majandusteadlane **Paul Gregory** avaldas juba 1947. aastal ühe väga huvitava moeteemalise artikli pealkirjaga „A Theory of Purposeful Obsolescence" („Sihiliku kulumise teooria"), kus ta väitis, et moetööstused tõmbavad tarbijaid alt ning disainivad meelega rõivaste eluea lühemaks. See saavutatakse kas sihilikult kangast manipuleerides või, mis veelgi olulisem, „psühholoogilise hävitustööga". See tähendab, et isegi kui meie rõivad täidavad endiselt oma funktsiooni, tunneme me siiski, et need pole piisavalt head ning on seetõttu viletsad ja kandmiskõlbmatud. Teisisõnu me peame korraldama ümber oma mõtteviisi. See pole sugugi lihtne, inimeste mõtlemist on palju keerulisem muuta kui panna neid midagi uut tegema. Ma ei kaota siiski lootust – nooremad põlvkonnad on väga kriitilised ja mõjutavad kindlasti süsteemi paremuse poole.

RIIKLIK KINKIMISMARATON

Riik kinkis programmi „Hea avalik ruum" raames Valgale uue keskväljaku. Foto: Anastasya Kikkas

Eesti Vabariigi juubelipidustuste raames algatatud üldrahvaliku kinkimisaktsiooni puhul tasub silmas pidada, et riik ja kodanik ei saa kunagi olla kinkijatena võrdsed.

Ott Karulin

„Kingitus võiks mahtuda ümbrikusse" ehib vist iga pulmakutset. Sünnipäevakingiks on sageli pudel või midagi muud, mida kutsutu ise peol tarbida tahaks. Jõuluvanad veel siiski käivad – vähemalt peredes, kus kasvavad lapsed – või kingid laotakse hoopis erilise mängukireta kuuse alla. (Iseasi, kaua mõte mõnenädalaseks silmailuks elusa puu maharaiumisest veel õiglane tundub.) Sellegipoolest pole sel aastal kingisajuta jäänud ükski eestlane, sest just kinkimine on olnud Eesti Vabariigi saja aasta juubeli tähistamise keskne retoorika. Nii on riik suunanud lisavahendeid kultuurisündmuste rahastamisse ning igaühel on olnud võimalus EV100 lehel oma kingitus riigile üles anda. Viimaseid, muide, on kogunenud juba üle 1500.

See riiklik kinkimismaraton oli hea põhjus, et lugeda üle üks 93-aastane antropoloogia tüvitekst, **Marcel Maussi** „Essee kingist", mis väidab, et nn puhast kinki pole olemas, sest „totaalne and ei too kaasa mitte üksnes kohustust vastuvõetud kingituste eest samaga tasuda, vaid kätkeb veel kaht samavõrd olulist kohustust: ühelt poolt kingituste tegemise kohustust, teiselt poolt kingituste vastuvõtmise kohustust" (lk 46). Maussi järeldused põhinevad küll arhailiste ühiskondade – ennekõike Polüneesia, Melaneesia ja Loode-Ameerika hõimu- ja klannipõhiste rahvaste – tavadel, mida nimetatakse sageli ka primitiivseteks, ometigi on tema essees ka midagi igikehtivat. Seesama ümbrikusse mahtuv pulmaand on vastukink kutsujatele korraldatud peo eest, nagu me peame hällipäeval arvet sotsiaalmeedia ajajoonele tulnud sünnipäevaõnnitluste üle, et teada, keda kindlasti vastu peab õnnitlema, või kogume aastaringselt lastelt hea käitumise kinke lubadusega need jõululaupäeval kompenseerida. Seega pole kingiga kaasnevas kohustuses vastukink teha midagi häbiväärset, küll aga tõstatub kaks küsimust, kui poolteks on kodanik ja riik.

KINKIMISE VÕIMUDÜNAAMIKA

Mauss väidab, et ka vabatahtlik and, mis on pealtnäha vaba ja tasuta, on sunduslik ja huvidest ajendatud: „Peaaegu alati esitatakse need annid kingitusena, suuremeelselt pakutava kingina, isegi kui nende üleandmisega kaasnev žest pole muud kui fiktsioon, vormitäide ja ühiskondlik pettus ning kui kinkimise sisimaks tõukejõuks on kohustus ja majanduslik huvi." (Mauss: 32) Seega võib küsida, mis on Eestile kinkijate – nii kodanike kui ka riigi – huvi. Teiseks, kuna „väärika vastukingi tegemise kohustus on imperatiivne. Kui vastukinki ei tehta […] kaotatakse igaveseks „nägu"" (Mauss: 90), siis on paslik küsida, kas riigi vastukink oma kodanikele on olnud piisavalt samaväärne.

„Kingitus ei pea olema suur ega kallis. Sellest olulisem on see, et kingitus tuleb südamest ja siirast soovist teha head oma inimestele, kogukonnale, rahvale," on kirjas EV100 lehel. Need kingitused on jagatud kaheks: suuremad kingitused, millega kaasneb üldjuhul lisarahastus juubeli puhul, ja ülejäänud, s.t kodanike kingid riigile, mis avaldatakse pärast juubeli tähistamise toimkonnalt kinnituse saamist.

Seega on EV100 kinkidel selge hierarhia ning võimupositsioonil on riik, kellel on nii rohkem ressursse, et teha suuremaid kingitusi, kui ka otsustusõigus selle üle, mis kingina arvesse läheb. Kui vaatleme neid suuremaid kingitusi vastukingina (selle eelduseks on, et kodanike annid on avakingid), siis võib öelda küll, et riik on teinud piisavalt, et säilitada oma „nägu". Pole kahtlustki, et EV100 lisarahastus on vajalik arengukiirendi nii eesti filmile kui ka linnadele, kes programmi „Hea avalik ruum" abiga uue keskväljaku saavad. Ka nende suuremate kingituste puhul, mille kunstiline tulem jäi tagasihoidlikuks (nt teatrite koostöölavastused sarjas „Sajandi lugu"), on võimalus teistmoodi tegemist katsetada väärtuslik kink. Nagu on seda ka mõne riigiasutuse põhitöö pakendamine juubelikingiks (nt RMK lubadus märkida matkateedele sada kultuurilooliselt olulist paika).

TÄNUVÕLG RIIGI EES

Ajajoonel asuvad aga riigi suuremad kingitused oma kodanikele eespool, seega lasub kohustus teha samaväärne vastukink justkui kõigil meil. Jätan siinkohal kõrvale küsimuse, kuivõrd aus on kordades erinevate ressursside juures panna kodanikele kohustus vastukinki teha, ning vaatan, mida me siis kollektiivselt riigile kinkida oleme suutnud ja kas Maussil on õigus, kui ta väidab, et „kinkimise sisimaks tõukejõuks on kohustus ja majanduslik huvi". Nagu viidatud, on EV100 lehel üles antud üle 1500 kingi, millest suure osa moodustavad mitmesuguste kultuuri- ja kohtumispaikade renoveerimised (uus põrand rahvamajale, uks raamatukogule, keksukastide ehitamine jms) ning mälestusmärgid ühiskonnategelastele.

Kõige rohkem huvi pakuvad aga need kingitused – ja neidki on omajagu –, kus kinkija on pakendanud ettenähtud suunistele vastavaks midagi otsesemalt või kaudsemalt majandusliku tegevusega seotut. Need jagunevad kolmeks: teadaanne, et tehakse head (nt „Hektor Light toetab EV100 konkursi võitnud draamasarja „Pank" valmimist" või ühe eraisikust taksojuhi pakutu: „Otsustasin kinkida 100 päeva jooksul koduse Mustamäe abivajajatele 100 tasuta taksosõitu kodust arsti juurde või haiglasse"), heategevuskampaania, mis toob kinkijale ka tulu (nt „R-kioski sinimustvalgetes värvides topsidega kuumade jookide müügilt annetame 5 senti heategevuseks" või „Eesti ehituskeemia kaubamärk Penosil panustab eesti sporti, annetades igalt vabariigi juubeliaastal ostetud Penosil Premium Gunfoam ehitusvahult osa summast Eesti Maadlusliidule"), ning reklaam. Viimast julgustab ka EV100 ise, sest iga kingituse juures on võimalik täita ka lahter pealkirjaga „Elluviimiseks on vaja". Nii leiabki nt üleskutse all eelistada metsalilli ühe perefirma soovid: „Vajame suuremat sõidukit (lillematkad, laadad, liikuv töötuba). Reklaam! Lillekimpude ostjaid :) (nt linn, hotellid, restoranid, pulmad, auhinnagalad)."

Neist näidetest eeskuju võttes suudaks iga Eesti ettevõte riigile kingituse teha ja tulemus oleks mahuliselt enam kui samaväärne riigi kingituga. Kas aga EV100 toimkond päris seda silmas pidas, kui kingiretoorika juubeliaasta tähistamise tuumaks seati… Või kuidas ikkagi mõtestada selle retoorika juhtmõtet, mille kohaselt on peamine, et „kingitus tuleb südamest ja siirast soovist teha head oma inimestele, kogukonnale, rahvale" näiteks sellise kingituse puhul: „100 „pääsukest" golfitaevast. Otepää Golfiklubi naised pühendavad 100 positiivset golfiemotsiooni Eesti Vabariigile. Emotsiooni loob golfirajal mängutulemus *birdie* ehk üks löök alla raja *Par*'i." Kingiks on siis antud juhul isiklik saavutus ja kuna igaüks meist on rahva osa, siis läheb see ju arvesse küll. Nagu ka kõik ülejäänud numbriga 100 seotud kingitused (kingime Eestile sada koeratõugu, pesakasti, tammepuud, teraviljapeenart, pähklinäppi jne). Ometigi tundub, et nagu heategevuseks maskeeritud kingid lähtuvad majanduslikust huvist, on sellised numbrimaagiast kantud annid ennekõike kohustuse täitmine – justnimelt riigilt saadud kohustuse kodanikutruu täitmine. Nii et Maussil on õigus ka pea sada aastat hiljem, nagu on ka selge, et riik ja kodanik ei saagi olla kinkijatena võrdsed. Pidagem siis oma tänuvõlga riigi ees meeles ja püüdkem see järgnevatel aastatel kuidagi tasuda.

Nagu heategevuseks maskeeritud kingid lähtuvad majanduslikust huvist, on numbrimaagiast kantud annid ennekõike riigilt saadud kohustuse kodanikutruu täitmine.

KIRJANDUS

Mauss, M. 2015. Essee kingist: Vahetustegevuse vorm ja mõte arhailistes ühiskondades.

Ott Karulin on teatrikriitik ja kultuuriajakirjanik. Viimased viis aastat on ta töötanud Sirbi peatoimetajana, uuest aastast jätkab külalisõppejõuna TÜ Viljandi Kultuuriakadeemias.

KAS TROOPILINE TRUMP VÕI AMAZONASE HÄVITAV TSÜKLON?

Austria kirjanik Stefan Zweig, kes veetis oma elu viimased aastad Rio de Janeiro lähistel Petrópolise linnas, kirjutas enne teist maailmasõda Brasiiliast kui tulevikumaast, vastandades seda fašistlikule Euroopale. Nüüd on tal ilmselt aeg hauas ringi keerata.

Mele Pesti

„Ma olen piinamise poolt. Valimistega ei muuda siin maal midagi. Muutuse saavutame kahjuks ainult siis, kui läheme kodusõtta ja teeme ära selle töö, mis sõjaväeline diktatuur tegemata jättis, tapame umbes kolmkümmend tuhat inimest. Pole hullu, kui mõned süütud inimesed surma saavad. Sõdades sureb neid ikka."

„Ma ei ole oma eksnaist löönud. Aga olen palju kordi tahtnud teda maha lasta."

„Ma ei suudaks armastada oma poega, kui ta oleks gei. Ta võiks pigem õnnetuses surma saada, kui et ta mingi vuntsidega tüübiga välja ilmuks."

„Sind ma ei vägistaks. Sa ei ole seda väärt!"

Elu on liiga lühike, et nõmedikega vaielda, neid tähelegi panna, aga kui selliste avalike ütlustega mees valitakse 200 miljoni elanikuga riigi presidendiks, siis ei ole maailm enam endine. Trump kahvatub ja isad-pojad Helmed taanduvad hallideks hiirekesteks. Misogüün **Jair Bolsonaro** valiti 28. oktoobril Brasiilia presidendiks. Ilmselt tasub uurida, kuidas see juhtus ja mis edasi saab.

TÖÖLISPARTEI TÕUS JA LANGUS

Vastamiseks pole pääsu lähiajaloost. Aastatel 1964–1985 valitses Brasiilias sõjaväeline diktatuur. 1990ndate keskpaigaks majandus stabiliseerus, ebavõrdsus ja selle loomulik kaasnähtus kuritegevus olid aga ülikõrged. Opositsioonilise Töölispartei kandidaadi **Luiz Inácio Lula da Silva** presidendiks tõusu 2002. aastal peeti poliitilise stabiilsuse märgiks. Lula tegi kahe ametiajaga uskumatu tähelennu, suunates majanduskasvu ebavõrdsust vähendama ja tõustes nn globaalse lõuna eestkõnelejaks ning ühendajaks.

Tundus, et Brasiilia suur hetk on lõpuks käes ja pääs liidrite tagatuppa olemas. Aga see hetk möödus. Lula soositud järglane presidenditoolil, bulgaaria juurtega **Dilma Rousseff**, ei olnud sugugi nii võimekas juht ja oludki ei olnud lihtsad – majanduslangus lõi Brasiiliat valusalt just tema ametiajal.

Siit edasi läheb põnevaks. Rousseffi teise ametiaja alul korraldati tema dramaatiline ametist tagandamine. Põhjuseks toodi raamatupidamisvead – Rousseffi teadmisel oli valimisperioodil näidatud riigieelarvet valijatele tegelikust ilusamana. Punkt. Ei mingit korruptsiooni; lepinguid, raha või soosingut endale või lähedastele. Dilma tagandamine on visatud tagantjärele Brasiilia korruptsioonitsunamisse – ent ta ei kuulu sinna.

Eelarve võltsimine kampaania huvides on illegaalne, aga võrreldes Brasiilia eliidi seas möllava korruptsiooniga on see üsna tilluke patt, millega on saanud hakkama mitmed varasemadki presidendid. Radikaalselt ebaproportsionaalne reaktsioon – presidendi võimult kõrvaldamine – oli järgmise ja ehk ka ülejärgmise riigijuhiga seotud ringidest nutikalt juhitud poliitiline mäng.

Dilma kõrvaldamise protsessi muutis eriti ebameeldivaks koolikiusamise moodi misogüünia. Iga saadik sai *impeachment*'i poolt või vastu hääletamist otse-eetris kommenteerida, mindi vägagi isiklikuks ja vastikuks. Jair Bolsonaro ütles: „Pühendan oma hääle kolonel **Carlos Alberto Brilhante Ustrale**, Dilma õudusunenäole." Ustra juhtis 70ndatel sõjaväelise diktatuuri piinamisüksust, Dilma oli aga režiimivastane dissident, keda piinati 22 päeva, sh elektrišokiga, ja hoiti kolm aastat vangis.

Dilma järglaseks sai täiesti karismavaba **Michel Temer**, kes oli tema asepresident, aga teisest erakonnast, ja reetis presidendi sobival hetkel. Kui küsitlused näitasid, et Temeri populaarsus on 4%, siis irvhambad teadsid, et 4% on täpselt küsitluste veamäär. Temeri valitsusaja olulisim saavutus oli see, et üle maa lahvatanud korruptsiooniskandaali käigus pandi 2017. aasta alul vangi ekspresident Lula da Silva. Järgnes juristide heitlus, kas Lula võinuks ka vanglast presidendiks kandideerida – ja ilmselt võita –, aga Töölisparteisse uskuvad juristid kaotasid ja ülejäänu on juba ajalugu.

Lula püüdis asja viimasel hetkel päästa, nimetades mantlipärija, aga ajad polnud enam need. Töölisparteil oli selleks ajaks fännidega vähemalt sama palju põhimõttelisi vastaseid, kelle käsi lihtsalt ei tõusnud „uue Lula" poolt hääletama. Pigem kasutasid frustratsioonis valijad ennasthävitavat võimalust mängida Töölisparteile ninanipsu: te olete end nii täis teinud, et ma valin kas või rassisti ja homofoobi, kes lubab uut poliitikat. Või lihtsalt loobuti metoodiliselt valimisest. Uudistes jooksis valimistulemus Bolsonaro 55%, Haddad 45%. Tegelikult said nad 200 miljoni elanikuga riigis vastavalt 57,8 ja 47 miljonit häält, lisaks ei ole aga 31 miljonit hääleõiguslikku brasiillast (21%) valima läinud, 2,5 miljonit (2%) jättis valimisblanketi tühjaks ja tervelt 8,6 miljonit (7%) rikkus sedeli. Ligi kolmandik hääleõiguslikest kodanikest jättis protesti märgiks valimata, sest mõlemad kandidaadid olid vastuvõetamatud. Tasub vaid kujutleda demokraatias pettumise määra, mis sel tavaliselt rõõmsameelsel maal praegu valitseb.

Brasiilia vajaks hiidlainet, mis lükkaks kõrvale kogu senise ladviku.

BOLSONAARNE TULEVIK

Masside frustratsioon on tekkinud paari viimase aasta jooksul. Korruptsiooni paljastava nn autopesu operatsiooni algatas nüüdseks legendaarne kohtunik **Sérgio Moro** 2014. aasta märtsis, Dilma ametiajal. Avanenud Pandora laegas on põhjatu. Selgus, et kogu Brasiilia poliitiline ladvik ja enamik ärieliidist on läbinisti korrumpeerunud. Meedias hakkasid ilmuma fotod rahakohvritest ja -kappidest, mis vahetusid peatselt ääreni raha täis konspiratiivkorterite piltidega. Skeemi keskmes on Brasiilia riiklik naftafirma Petrobras ja ehitushiid Odebrecht, seotud on kümne lähiriigi eliidi esindajad. Korruptsioon on osutunud absurdselt ulatuslikuks – vangis, kohtus või süüdistust ootamas oli korraga kolmveerand Brasiilia parlamendi liikmetest.

Tööpartei liidrid pole puhtad, aga mitte ka tunduvalt mustemad kui teised. Brasiilia vajaks hiidlainet, mis lükkaks kõrvale kogu senise ladviku. Probleem on aga selles, et järelkasvu ei teki piisavalt kiirelt, Bolsonarogi on süsteemi mutrikesena 27 aastat märkimisväärsete saavutusteta kongressis passinud.

Möiraahvi tüüpi poliitikud võivad võimule saades mõnes aspektis taltuda. Vihjeid 2019. aastal algavast reaalpoliitikast annab Bolsonaro kokku pandud kabinet. Välisministriks saav **Ernesto Araújo** tegi hiljuti avalduse, et kliimamuutus on marksistlik väljamõeldis ja globalistlik kristlusevastane vandenõu üritab kriminaliseerida heteroseksi, punast liha ja Disney filme. Bolsonaro lubas kampaanias kõigist keskkonnalepetest taanduda, nüüd on ta Euroopa soja- ja lihaturu kaotamist kartes veidi tagasi tõmmanud. Ometi kavatseb ta avada seni maailma kopsudena tuntud Amazonase piirkonna põllumajandusele, kaevandustele ja ehitusfirmadele, ehkki põud on Brasiilia sagedasim loodushäda ja sel on otsene seos metsatustumisega. Keskkonna ja indiaani kogukondade kaitsmine olla Lääne vandenõu, vihmametsa tungimine on aga suveräänsuse hoidmine.

Mõned analüütikud arvavad, et moodsa aja kõige hullema majanduskriisi ja 12% töötuse juures ei jää uuel presidendil mahti välispoliitika kurssi muuta. Ent kampaania ajal USA lippu saluteerinud Bolsonaro lubab, et temast saab Washingtoni tugevaim toetaja ning Brasiilia lahkub ÜRO Inimõiguste Nõukogust, viib saatkonna Tel Avivist Jeruusalemma ja sekkub karmikäeliselt Venezuelas. (Aastal 1999, kui **Hugo Chávez** Brasiilias käis, nimetas Bolsonaro teda küll Ladina-Ameerika suurimaks lootuseks ja lubas ta filosoofia ka Brasiiliasse importida.) Suhted araabia riikide ja peamise kaubanduspartneri Hiinaga on tulevane president jõudnud juba kuid enne ametisse astumist ära rikkuda.

Brasiilia, nii maa kui ka selle rahvas, on ilus, võimas ja uhke. Elavad hullemagi üle.

Bolsonaro oli sõjaväes langevarjur. Tema asepresident kindral **Hamilton Mourão** ütles aastal 2017, et sõjaväe põhiseaduslike rollide hulka kuulub kohustus sekkuda vajadusel julgeolekusse. Kahe peale on nad lubanud tõsta kõvasti politseinike ja sõjaväe õigusi ning jagada kõigile relvi – seda riigis, mis on kurikuulus politseivägivalla ja inimõiguste nõrga kaitse poolest.

Majanduse kuningaks ehk rahanduse, tööstuse, kaubanduse ja planeerimise superministriks saab Chicago majanduskooli taustaga **Paulo Guedes**. Kui Chicago poisid (***Milton Friedmani*** *järginud tšiili majandusteadlased* – toim.) said koostöös USA soositud diktaatori **Augusto Pinochetiga** juba 70ndatel Tšiili majandusimega hakkama, siis miks praegu ei peaks. Teadus- ja tehnoloogiaministriks saab aga **Marcos Pontes**, astronaut ja tuntud UFO-huviline.

Aga kõige intrigeerivam valik on siiski justiitsminister – korruptsiooni paljastamise tsunami algataja, kohtunik Sérgio Moro. Moro loobumist juristikohast ja poliitikuks hakkamist saab tõlgendada kaht moodi. Heatahtlik ütleks, et Moro soovib kõrgemal ametikohal korruptsiooni väljajuurimise missiooni jätkata. Kriitilisem pilk leiaks aga seose Bolsonaro suurima konkurendi Lula kõrvaldamise ja peatse ametikõrgenduse vahel. Brasiilias aimatakse Moros ka ülejärgmist presidenti.

Brasiilia, nii maa kui ka selle rahvas, on ilus, võimas ja uhke. Elavad hullemagi üle. USA juhtimisel allakäiku alustanud rahvusvaheline koostöö nihutab keskme ameeriklastest eemale ning ootab Trumpi ja ta troopilise klooni asemele uusi, mõistlikumaid liidreid. Mõned asjad aga ei taastu, näiteks eri vähemuste esindajad, keda Brasiilias juba valimisprotsessi ajal ähvardama ja tapma hakati, ning maailma suurim vihmamets.

Mele Pesti on Ladina-Ameerika ekspert, kes on elanud ja reisinud Brasiilias ning õppinud doktoriõpingute raames São Paulo ülikoolis.

KUIDAS TÕLKIDA KAASAEGSET KUNSTI KUNSTIKAUGETELE KOGUKONDADELE

2018. aastal tehti laiahaardeline kunstidessant erinevatesse linnadesse ja asulatesse üle Eesti. Kuna mitmed näitused on veel avatud, palusin projekti ühe eestvedaja kohvile, et teha esimene suurem vahekokkuvõte.

Intervjuu **Maarin Ektermanniga**. Küsis **Triin Tulgiste**

„Kunstnikud kogudes" projektijuhid Mary-Ann Talvistu ja Maarin Ektermann. Foto: Aron Urb

Maarin Ektermanni ja **Mary-Ann Talvistu** juhitud „Kunstnikud kogudes" oli üks 2018. aasta EV100 kunstiprogrammi suurprojektidest. Aasta jooksul töötasid kümme eesti kunstnikku (**Jaanus Samma**, **Flo Kasearu**, **Marge Monko**, **Jevgeni Zolotko**, **Raul Keller**, **Mihkel Ilus**, **Laura Põld**, **Jass Kaselaan**, **Aet Ader** + **Laur Kaunissaare** ning **Eva Mustonen**) kümnes Eesti väikemuuseumis (Vana-Võromaa Kultuurikoda / Võrumaa Muuseum, Koidula Muuseum Pärnus, Eesti Ringhäälingumuuseum Türil, A. H. Tammsaare Muuseum Vargamäel, Saaremaa Muuseum, Sillamäe Muuseum, Liivi Muuseum Alatskivil, Kunda Tsemendimuuseum, Narva-Jõesuu Koduloomuuseum ja Seto Talumuuseum Värskas). Aasta algas kunstnike residentuuridega, pärast seda avati üksteise järel kümme ajutist näituseprojekti, millest paljudega käis kaasas ka eraldi publikuprogramm.

Võib-olla mul endal kui projektijuhil oli naiivne arusaam, et sellest n-ö ringist välja murdes keegi kohutavalt ootab meid.

Alustame kunstnike valikust. Teil tekkis väga korrektne nais- ja meeskunstnike tasakaal. Kas see oli teadlik otsus?

Kunstnike valik oli väga subjektiivne, me pakkusime koos teise projektijuhi Mary-Ann Talvistuga kõigepealt üksteisele mõned nimed välja ja siis arutasime täiendasime. See, et asjad sooliselt nii ilusti paigas on, ei olnud eraldi eesmärk, mingis punktis aga vaatasime küll, kuidas balanss enam-vähem on, keda peaks juurde võtma jne.

Selles mõttes oli see tore projekt, nagu *dream team*'iga töötamine – saimegi läheneda neile, kelle loomingu vastu oleme ammu huvi tundnud, aga kellega ei ole varem otseselt põhjust või n-ö alibit koostööks olnud. Muidugi vaatasime ka seda, kas kunstniku senises loomingus on mingid teemad, mis haakuksid näiteks arhiivide, (materiaalse) pärandi, materiaalsusega laiemalt, ning mõtlesime natuke ka tüpaažidele, kes võiksid ise millestki sellisest huvitatud olla, kes suudaksid neile väikestele muuseumitele teatud empaatiaga läheneda ja nendes ebamäärastes tingimustes hakkama saada. Kunstnike nimekiri, kellega seda projekti teha võiks, on muidugi palju-palju pikem.

Triin Tulgiste töötab Kumus projektijuhi ja kuraatorina.

Kunstnikud on ka üsna ühes vanuses, kõik on sündinud 1970–1980ndatel.

Me kutsusime need kunstnikud teekonnale. Me ei teadnud ise ka, mis sellest välja tuleb, kuidas nad vastu võetakse, kuidas see reaalselt olema hakkab: kui keeruline see on, kas peab kikivarvul kõndima jne. Mulle tundub, et kui oleksime valinud näiteks vanemast põlvkonnast kunstniku, keda isiklikult nii hästi ei tunne, siis me poleks suutnud tagada teatud tingimusi. Mõni kunstnik ikkagi magas lõpuks kuskil muuseumi vabas toas matiga põrandal, pidi korduvalt selgitama, kes see „kaasaegne kunstnik" on ja mida ta teeb, et ta ei ole näiteks näituse kujundaja vms. Samas ma ei välista, et kui selle formaadiga jätkata, siis edaspidi võiks olla ka ealine skaala laiem, aga mulle tundus, et pilootprojektina on hea teha see läbi tiimiga, kes usaldab meid ja seda eksperimenti ning saab aru, kui kõik ei jookse võib-olla kohe sujuvalt.

Kas lähtusite muuseumite puhul sarnasest *dream team*'i põhimõttest, valides välja silma jäänud huvitavad kohad, mille ellu sekkumiseks oleks jällegi alibit vaja? Või oli määrav geograafiline aspekt, et kogu Eesti saaks enam-vähem kaetud?

Tegelikult valisid kunstnikud endale muuseumid ise – nii et meie valisime kunstnikud ja nemad valisid omale muuseumi. Kui hakkasime umbes 2017. aasta veebruaris kunstnikke kohvile kutsuma, et sellest mõttest rääkida, siis küsisime, kas neil on ehk endal juba mõni väike muuseum silma jäänud. Näiteks Flo Kasearu teadis kohe, et ta soovib minna Koidula Muuseumisse Pärnus, kus ta oli kunagi kooliga käinud ja mis on tema kodu lähedal, aga kuhu ta ei ole hiljem täiskasvanuna enam sattunud. Teatud osal neist oli tegelikult juba mingi oma idee ja projekt mõttes, näiteks Jaanus Samma oli mõnda aega Kodavere kiriku välikäimlaga tegelenud ja plaanis nagunii minna sinnakanti kohalike käest rohkem infot koguma. Nüüd sai ta teha seda just oma residentuuri ajal Liivi Muuseumis. Samamoodi oli Jevgeni Zolotko enda jaoks Viivikonna avastanud ja kavatses just pöörduda Sillamäe Muuseumi poole, et küsida neilt asula kohta materjali. Nii et mõni oli selline õnnelik kokkusattumus, aga näiteks Laura Põld võttiski lahti Eesti muuseumite nimekirja ja hakkas vaatama, mis üldse olemas on, mis huvitav tundub, külastas ka Eesti Lennundusmuuseumit, aga jäi siiski Kunda Tsemendimuuseumi juurde pidama. Üritasin pakkuda mitmele kunstnikule Narva-Jõesuu Koduloomuuseumit, olin selle enda jaoks paar aastat tagasi avastanud, ning mul on hea meel, et Aet Ader ja Laur Kaunissaare sellest kinni haarasid. Raul Kellerile käisimegi kohe Eesti Ringhäälingumuuseumi välja, see oli kuidagi iseenesestmõistetav ning kumbki pool ei vaielnud ka vastu!

Kaasaegse kunsti puhul on pidev surve murda välja oma tavapärastest piiridest: kaasata erinevaid eksperte, liikuda uutes ruumides jne. Mis ohud sa selle lähenemise põhjal välja tooksid, mõeldes sellele, et koostööpartneriteks olid piirkonna identiteedi ja pärandiga tegelevad väikesed muuseumid, kuhu kaasaegne kunst ei olegi ilmselt kunagi varem jõudnud?

Võib-olla mul endal kui projektijuhil oli naiivne arusaam, et sellest n-ö ringist välja murdes keegi kohutavalt ootab meid; et üle Eestimaa on tohutu vajadus kaasaegse kunsti, eksperimentaalsete projektide, loengute, töötubade jms järele. Siin on kaks poolt: vastuvõttev muuseum ja kohalik kogukond. Mõni muuseum oli tõesti väga entusiastlik, neile pakkus see hägune formaat – tuleb kunstnik, on teie juures ja siis teeb midagi – pinget; teised olid pigem äraootaval seisukohal, et hästi, no tulge, vaatame… Eks see oli selline kingituse teema – alati ei sobi kingitusest keelduda ja meie kingitus oli veel lisaks EV100 ametliku kunstiprogrammi „suurprojekti" templiga. Samas ei pruugi saadu olla ehk sellise värvi või kujuga, nagu sa ette kujutasid, või võib-olla sa oleksid ise teadnud, kuhu kingituse tegemiseks kulutatud raha pigem panna jne. Ja mitmel juhul me ka nägime, et see, mida projekt endast kujutab ja mida teeb kaasaegne kunstnik, sai selgeks vast alles pärast seda, kui näitus/installatsioon oli pidulikult ära avatud. Nagu Sillamäe Muuseumi juhataja ütles, et algul tulid mingid tüdrukud Tallinnast, rääkisid väga kiiresti, saatsid mingisuguseid pabereid, hästi, olime nõus, kuigi täpselt ei olnud selge, millega, aga kui tuli Jevgeni, jõi igal hommikul meiega teed ja rääkis, siis hakkas mõistmine tekkima. Alles seejärel, kui kunstnik oligi lõpuks reaalselt näituse valmis ehitanud, saadi aru, kuidas kaasaegne kunstnik võib töötada, mis projekt see on jne.

Eks selle formaadi puhul oli tänavu n-ö seemne mulda viskamine või pilootfaas, nii et võib-olla oleks hea minna vähemalt osaliselt samade muuseumitega edasi ja pakkuda nüüd mõnda teist kunstnikku nende igapäevaellu siiberdama.

Teise poole ehk kohaliku kogukonna puhul sõltusime otseselt muuseumist, kes oli sel suunal meie vahendaja. Sellest, kuidas muuseum tavapäraselt oma publikuga töötab, milline roll on sel inimeste teadvuses välja kujunenud, millised teavituskanalid on kasutusel jne. Üldiselt olid avamised täitsa populaarsed, aga publikuprogrammid – loengud-töötoad jms – praktiliselt üldse mitte, osales väga vähe inimesi. Ma arvan, et see „kohalik inimene / tavainimene / kunstikauge kogukond" ongi üks suur ja keeruline väljakutse nii nendes linnades, kus on aktiivne kunstielu, kui ka seal, kus võimalused kaasaegse kunstiga kokku puutuda on hõredamad.

Mainisid, et samade muuseumitega võiks edasi minna. Kuidas sa kirjeldaksid muuseumite enda retseptsiooni projektile? Kas skaalal paigututi kuhugi ei-kunagi-enam ja positiivse avatuse vahele või pigem ühte otsa?

Me tegelikult alles püüame koguda muuseumite tagasisidet. Praegu on olnud kõige informatiivsemad avamiskõned, kus seletati kolmandatele inimestele, mis projektiga on tegemist, mida nemad sellest said jne – seda oleme ise suure tähelepanuga kuulanud. Näiteks Jass Kaselaane avamisel tõi Saaremaa Muuseumi peavarahoidja välja, et see, mida Jass nende kogudes märkas, mille kohta ta küsimusi esitas ja millele tähelepanu juhtis, oli nende jaoks täiesti uus ja huvitav. Samamoodi ütles Kunda muuseumi juhataja avamisel,

et nad ei ole tõesti seda tohutut sinisavikarjääri, millest Laura nii vaimustusse sattus, kunagi sellise pilguga vaadanud. Nende jaoks on see olnud puhtalt tooraine, mis läheb tehasesse tsemendi tootmiseks.

Meile tundus, et kunstnike ja muuseumite paarid kukkusid päris hästi välja, neil tekkisid omavahel siirad ja sümpaatsed suhted. Kunstnikud saavutasidki muuseumitega parema kontakti kui meie – me rabelesime kümne eri asutuse vahel ja olime reaalselt palju vähem kohal. Oleme mõelnud, et kui formaadiga jätkata, siis peaks võtma ette ainult 1–2 sellist asja aastas ja kunstnikuga koos ise residentuuris olema.

Kuidas te ennast ette valmistasite? Kas rääkisite näiteks EKKMi meeskonnaga „Kohatu" kogemusest? Ehk kas tegite uurimistööd selle kohta, milleks peaks sarnase projekti puhul valmis olema?

Flo Kasearu sekkub ekspositsiooni Koidula Muuseumis. Foto: Maarin Mürk

Ma arvan, et pigem valmistas meid ette mõlema sarnane taust. Olles töötanud nii kaasaegse kunstiga kui ka Kumu haridusosakonnas, oli päris hea ettekujutus, kuidas need kaks välja omavahel kokku viia; kuidas tõlkida kaasaegset kunsti kunstikaugetele kogukondadele, väikestele muuseumitele jne.

Ja selle konkreetse teemaga seoses lugesime päris palju, mida sellised kunstnike-muuseumite projektid on endast mujal kujutanud. Lääne kaasaegse kunsti voolus läheb see suund institutsioonikriitika ja mõiste „decolonizing museums" alla – muuseumite ja arhiivide kogude ja püsiekspositsioonide kriitiline ülevaatamine, koloniaalpärandiga tegelemine jne. Saatsime neid artikleid ka kunstnikele lugemiseks. Olud on aga niivõrd erinevad – on väga suur vahe, kas sind kutsutakse kunstnikuna sekkuma näiteks British Museumi või lähed asutusse, mille personal koosneb 1–2 inimesest, kes teevad seda tööd puhtast entusiasmist. Seal tühimikele osutama hakkamine, nagu kunstiajaloos on tegutsetud nimetuse „institutsioonikriitika" all, tundub kohatu. Nii et mitmed meie kunstnikud küll viitavad uutele võimalikele teemadele, mida käsitleda (näiteks Marge Monko Võru Muuseumis, Flo Kasearu Koidula Muuseumis, Jass Kaselaan Saaremaa Muuseumis), aga teevad seda üsna taktitundeliselt, võttes appi ka huumori, totaalse uue keskkonna loomise jms. Edaspidi olekski huvitav proovida seda formaati mõne suure institutsiooni puhul.

Meil kummalgi ei olnud tegelikult ettevalmistust seoses kunstnikuga koos uue produktsiooni loomisega, kunstniku toetamisega selle käigus, kuna me pole tegutsenud otseselt kuraatorite, vaid pigem vahendajatena. Loodame, et olime kunstnikele piisavalt toeks, endale oli see väga huvitav kogemus.

Kui paljud neist projektidest muuseumitesse alles jäävad?

Kindlasti võib praegu öelda, et Võru Muuseum on huvitatud Marge Monko ekspositsiooniboksi säilitamisest täpselt sellisel kujul. Kunda Tsemendimuuseum jättis ühe osa Laura Põllu teostest enda püsiekspositsiooni ja Ringhäälingumuuseumiga on kõnelused alles pooleli. Võib-olla ka Flo esemetest midagi jääb Koidula Muuseumisse. Mihkel Ilusa kaev peaks püsima 40 aastat. Üldiselt on need aga ikkagi ajutised projektid.

Tegelikult oli see väga huvitav küsimus kogu projekti vältel, et kellele ja mis sellest järele jääb. Jätsime siinkohal kunstnikule otsustusõiguse, kuidas ta ise edasist saatust näeb. Kui kunstnik peab võimalikuks teatud osa muuseumile jätta, siis me püüame valmistada ette lepingu kunstniku ja muuseumi vahel, mis sätestaks teose seal asumise.

Minu jaoks olidki kõige õnnelikumad hetked avamiskõned, kui kuulsime muuseume oma inimestele asja selgitamas.

Mis lugu on sul kui Artishoki biennaali algatajal sellega, et see on juba mitmes sinu projekt, mille keskne element on „kümme"?

Ma arvan, et mulle meeldivad suurelt ette võetud asjad, pea ees sukeldumine. Antud projekti puhul tuli kümme ka juubeliaasta mastaabist – viis tundus kuidagi vähevõitu, paneme siis juba täiega. Tänu sellele ambitsioonikusele saime ka suurprojekti staatuse ja hea rahastuse. Kuigi sel aastal on olnud üsna kõva küte, saime kogemuse ka paljude erinevate *case study*'dega. Nagu siit on juba läbi käinud, mõlgutame mõtteid selle formaadiga jätkamise üle ja nüüd on meil varasalves väga head teadmised mitmesuguste organisatsioonide, Eestimaa kohtade, kunstnike ja oludega töötamise kohta.

Kas tanklatoidust on ka hea ülevaade?

Jah! Meie põhimenüüsse kuulusidki sel aastal limps, krõpsud, õllesigarid ja juustukuubikud – mille tahes me kusagilt hilisööl kätte saime. Nagu kooliekskursioonil!

Mis olid teie enda jaoks suurimad õnnestumised?

Minu jaoks olidki kõige õnnelikumad hetked avamiskõned, kui kuulsime muuseume oma inimestele asja selgitamas. Kaasaegse kunsti väljalt on tulnud kolleegidelt palju häid ja toetavaid sõnu. Kunstnikega saime asjad kõik lõpuni aetud, suhted imelikuks ei läinud ja pigem tahaks veel koos töötada.

Ja ma pean ütlema, et mulle väga meeldis meie tiim – mulle väga meeldis Maryga seda projekti teha, me toetasime üksteist päris hästi, sai ventileerida ning oli ka palju lõbusaid ja ägedaid hetki, mitte ainult verininast-väljas-punnitamine. Lisaks oli meil ka suurepärane graafiline disainer **Viktor Gurov**, kes panustas sellesse projekti tunduvalt rohkem, kui võiks tellija ja kliendi suhtelt eeldada. Ja ka see oli tore, et kunstnikud olid ikkagi kohe nõus, meil ei olnud kedagi, kes oleks öelnud, et ta ei tule ja mingu me metsa oma jutuga.

VAATA LISAKS:
PROLOOGKOOL.EU/KUNSTNIKUDKOGUDES

Marge Monko loodud neoonsilt Võrumaa Muuseumi sissepääsu kohal. Foto: Marge Monko

ÕNN TULEB AJALOOLISELT NIIKUINII: RIIGI JA ÜKSIKISIKU SUHTEST KIRJANDUSES

Iga tekst on poliitiline, oma aja ja ühiskonna peegel. Kuidas, missugustes vormides ja rollides näeme riiki ilukirjanduses – düstoopiates, utoopiates ja nende vahele jäävas hallalas?

Kirjutas **Ave Taavet**, illustreeris **Jaan Rõõmus**

Ave Taavet on vabakutseline animaator ja karikaturist. Ta on lõpetanud TÜs etnoloogia ja EKAs animatsiooni eriala. Joonistamise kõrval on tema armastusteks reisimine ja kirjandus.

Riik on raskesti käest libisev objekt, mis ei ole taandatav ainult territooriumile, inimestele või seadustikule. Sestap saabki riiki leida vaid (kõver)peeglis, tema võimu avalduste ja kujutiste kaudu. Iga tekst on poliitiline, oma aja ja ühiskonna peegel. Küsimus pole niivõrd, *mida* me loeme, vaid *kuidas*.

Laias laastus jagunevad teosed, kus esiplaanil on riigi ja üksikisiku suhe, düstoopiateks (kriitika ja võimalikud mustad tulevikustsenaariumid) ja utoopiateks (idealism ja positiivne tegevusprogramm). Põneva hallala nende kahe äärmuse vahel moodustab ühiskondlik satiir, kus huumor annab üksikisikule koguni teatava üleoleku võimuesindajate suhtes.

Ehkki siinne valik ei ole kaugeltki täielik, valisin riigi ja inimese suhet ilukirjanduses näitlikustama teemad ning kujundid, mis korduvad ja haakuvad teosest teosesse ka – hirmuäratavalt hästi – tänapäeva kirjandusvälise tegelikkusega.

MÜÜR

Müür on maapinna suhtes vertikaalne tahke moodustis, millel on ühtaegu kaitsev ja tõkestav funktsioon. See on kõige primitiivsem moodus eraldada *meie* ja *nemad*. Müür märgib alati mingit piiri, olles seejuures lihtne ja efektiivne. Müür on läbiv kujund enamikus düstoopiates (nt **Atwood**, **Orwell**, **Zamjatin**). Selle taga asuvad nii peibutav lubadus kui ka hirmutav teadmatus. Selle lagunemine sümboliseerib riigi lagunemist, kodanike vabanemist ja ka erinevate poolte ühinemist.

„Inimene lakkas olemast metsloom alles siis, kui ta oli ehitanud esimese müüri," kirjutab D-503 Jevgeni Zamjatini ikoonilises teoses „Meie" imetlusega oma konspekti (lk 91). Kõik vene kirjandusteosed paistavad tegelevat riigi ja üksikisiku suhte mõtestamisega, olgu siis realistlikus, romantilises, religioosses, psühholoogilises või groteskses võtmes. Vene kollektiivses mälus on võimu materialiseerunud kehandiks muidugi Kremli müür. Zamjatinist pea sada aastat hiljem on tõmmanud sellele võimu siseringile veel ühe fiktiivse sõõri ümber skandaalimaiguline kirjanik **Vladimir Sorokin**, kes ülistab oma tumedas satiiris „Suhkrust Kreml" Suurt Vene Müüri, rajatist, mis Vene riigi vaenlasi eemal hoiab. Vaenlaste nimekiri on pikk: „Müür üha kasvab ja kasvab, eraldades Venemaad välisvaenlastest. […] Suure Müüri taga on ju neetud küberpuugid, kes imevad ebaseaduslikult meie gaasi, silmakirjalikud katoliiklased, häbitud protestandid, meeletud budistid, tigedad moslemid ja lihtsalt moraalitud jumalasalgajad, satanistid, kes *neetud* muusika saatel väljakutel ringi kargavad, külmetavad narkarid, täitmatud sodomiidid, kes pimeduses üksteise tagumikke rüsavad, õelad soendid, kes muudavad neile Jumala poolt antud kuju, ja ahned plutokraadid, pahatahtlikud virtuaalid ning halastamatud tehnoseksuaalid, sadistid, fašistid ja megaonanistid." (lk 14) See, kellel üldse müüride vahel õigus viibida on, jääb sõnastamata.

ÕNN

Riik, kes seab oma eesmärgiks kodanike õnne eest võitlemise, eeldab, et tema elanikud on õnnetud. Esimene samm sisemise vabanemise ja vastupanu teel on selle seisundi teadvustamine. Nii **Bradbury** teoses „451° Fahrenheiti", Atwoodi „Teenijanna loos" kui ka Zamjatini „Meies" on üks murdepunkt, millest saab alguse kangelase ärkamine, oma ühiskondliku seisundi teadvustamine. See on küsimus õnnest, mille ausa vastuse ees tekib kohmetus, mis tingib vakatamise, pilgu langetamise ja oma kinganinadesse süvenemise.

„„Kas te olete õnnelik?" küsis ta.

„Õnnelik! Milline rumalus!" Montag lakkas naermast." (Bradbury: 17)

Individuaalne õnn ei saa olla riigi halduses. Kui riik väidab end hoolitsevat inimeste isikliku, mitte ühiskondliku õnne eest, on midagi häirivalt valesti (näiteks määrused, kes ja mis tingimustel võivad omavahel koos elada, lapsi saada ja neid kasvatada). Seaduse loomuses on kõike võimalikult täpselt defineerida, aga kuna isiklik õnn ühesele määratlusele ei allu, siis on kõik püüdlad siin paratamatult piirava, repressiivse loomuga. Ja nii võivadki tekkida liikumised, „mille eesmärgiks on vabanemine Riigi õnnestavast ikkest" (Zamjatin: 37).

VÕRDSUS

Õnnetus sünnib ebavõrdsusest, ihadest ja kahetsusest. Õnnetus sünnib individualismist ja üksikisiku viljatutest püüdlustest millegi kõrgema, ilusama ja õilsama poole. Riigis lahustunud üksikisikud, kes on allutatud kollektiivse hüve teenimisele, on neist vabad. Riik on nende nirvaana ja vaibumine, enese allutamine kõrgematele struktuuridele, neis lahustumine. See ongi õnn: „Ja olgu nüüd kaks kaalukaussi: ühel on gramm, teisel tonn, ühel on „mina", teisel „Meie", Ühtne Riik. […] loomulik tee, kuidas lakata olemast tühisus ja saada suureks, on üks: unustada, et sa oled gramm, ja

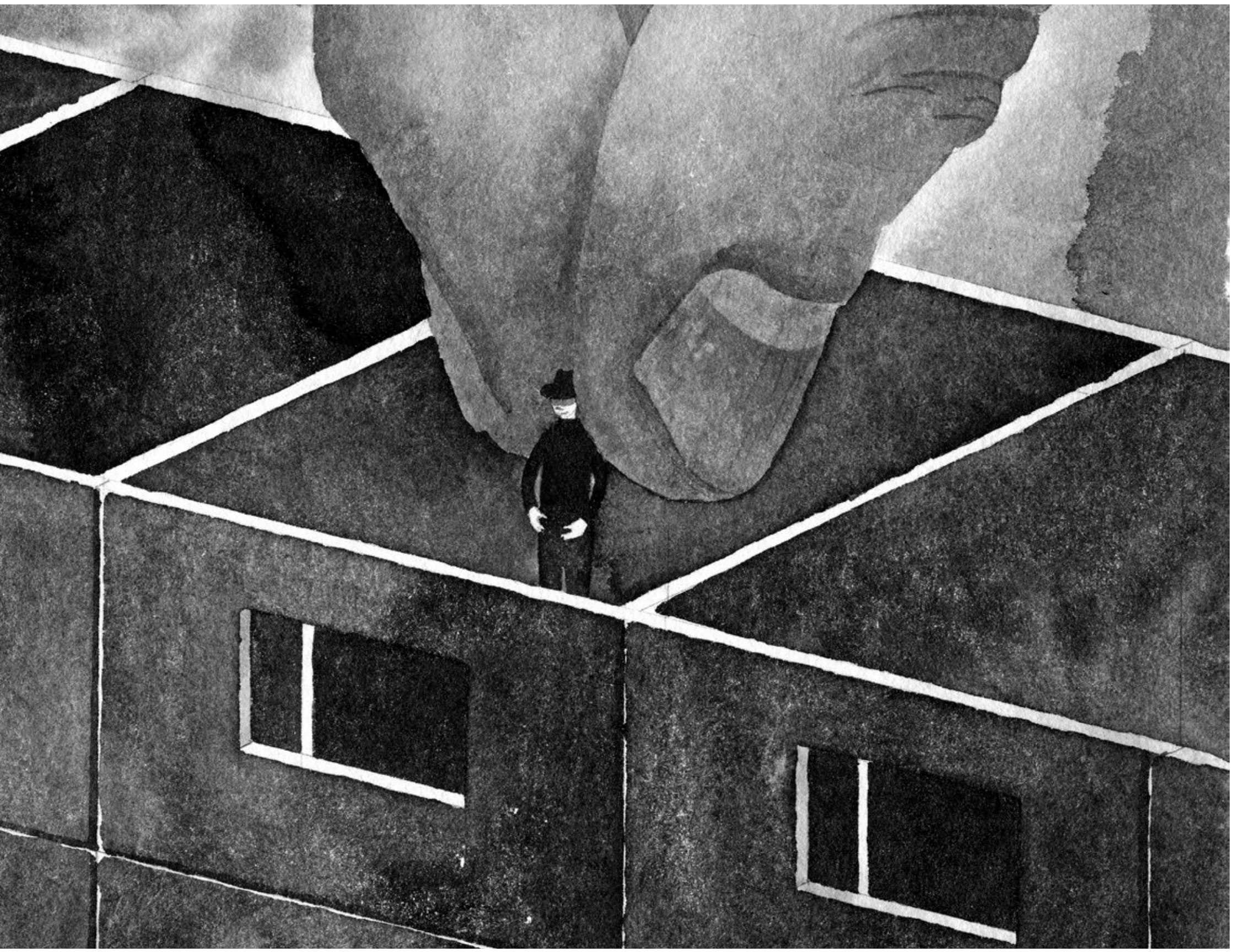

hakata end tajuma tonni miljondikosana." (Zamjatin: 112) Ühtsustunde tekkimist võib kiirendada kodanike võrdsustamine materiaalsel ja seaduslikul tasandil.

Vormiriietused, ühtlustatud režiim, võrdsed võimalused, võrdsed tasud, võrdne jõukus, võrdsed kohustused. Võrdsuse printsiibi viib äärmusteni **Kurt Vonnegut** oma 1961. aasta novellis „Harrison Bergeron", kus kõik riigialamad peavad olema võrdse ilu, intelligentsuse ja võimekusega, et ei oleks põhjust kadeduseks ega muudeks negatiivseteks tunneteks. Sel eesmärgil on loodud ametikoht puueteministrile (*Handicapper General*), kes kontrollib kodanike nõuetele vastavust ja võrdsustab vajadusel edasijõudnuid – saledatele lisatakse kilod/raskused, üle keskmise intelligentsetele paigaldatakse segajad, mis katkestavad enam kui 20-sekundilise mõttelõnga häiriva heliga, jne. Ehkki ideel on jumet, on saavutatud tulemused küsitavad, sest paratamatult aimub, et mida koledam mask, seda ilusam on nägu selle all, ja mida enam lisakilosid kaelas, seda sportlikum on tegelik siluett. Õnne otsimine võrdsuse kaudu on juba ette äparduma määratud eksperiment. Kui kõik pooled ei ole ressursside ümberjaotamisel ühel meelel, toob see paratamatult kaasa vägivalla.

VÄGIVALD

Riigil on kombeks karistada neid, kes seisavad tema kodanike ja õnne vahel. Karistada seaduse kogu jõu ja rangusega. Ühiskonna kaitsmiseks on kõik võtted õigustatud, sest riik on meie elu õis: „Hoidjad kui okkad roosil, kes kaitsevad habrast Riigi Õit jõhkrate puudutuste eest." (Zamjatin: 68) Riik on alati välisvaenlaste suhtes valvel ja eks sisevaenlasedki saavad oma jao. Hüperboolne, kuid siiski hoogne ja kaasahaarav riigivägivalla representatsioon on Vladimir Sorokini „Opritšniku päev", mis kujutab tuleviku Venemaa riikliku kaitseteenistuse esindaja tööpäeva. Reipa hüüu „Sõna ja tegu!" saatel süüdatakse mõisaid, tapetakse ja vägistatakse, käiakse piiril jamasid klaarimas ja pakutakse riigipeadele meelelahutust, järgides sealjuures piinliku täpsusega kehtivaid moraalinorme – ropendamine on riiklikult keelatud ja risti lüüakse ette rusikahoopide vahelgi.

Eriti efektiivselt legitimeerib riigisisest vägivalda, muudab selle normaalsuseks kuskil tagaplaanil etenduv vägivalla suurvorm – sõda. Üle pea vihisevad hävitajad, ärevusttekitavad uudised rindelt, vastase spioonide, luurajate ja sabotööride tabamine. See on argielu foon nii Bradbury, Orwelli kui ka Atwoodi teostes. Sõda ei ole siin isiksuse tumedate sügavike kompamise vahend või ajend humanistlike põhitõdede poole pöördumiseks, vaid elu paratamatu osa, ning rindeuudised moodustavad meedias samavõrd rutiinse ja harjumuspärase rubriigi kui ilmateated.

Vägivald sünnitab vägivalda. Ühiskondlik ebakindlus avab uksed populismile ja radikaliseerumisele. **Vürst Volkonski** kirjutas oma mälestustes proletaarlaste vägivallatsemist kommenteerides kahetsusega: „Vägivald võib iga ukse maha lüüa, kuid ta lammutab ka selle maja, millesse sisse astub." (lk 332) Radikaliseerumine, jõu kasutamine ja karmide meetmete poole pöördumine on peibutav, sest see lubab kiireid ja lihtsaid lahendusi. See on „müüri ehitamise" teine pool, kuid üheskoos moodustavad need võtted ehitusõpiku mausoleumi, mitte riigi püstitamiseks.

KUNST

Kunsti eesõigus on mitmeti tõlgendatavus. Sellele vastandub juba olemuslikult seadus, mille eesmärk on olla selge ja üheselt mõistetav. Kunst on sageli abstraktne ja igasugune sõnum võib leida pelgupaiga kunstiliste väljendusvahendite kujundlikkuses. „Muusikal on suur eelis – ta võib kõike öelda, nimetamata midagi." (Šostakovitš: 24) Sama eelis on kujutavatel kunstidel, kinol ja kirjandusel, mistõttu on neil suurem potentsiaal olla riigi vastu suunatud kriitika kanaliteks.

Kõik vene kirjandusteosed paistavad tegelevat riigi ja üksikisiku suhte mõtestamisega, olgu siis realistlikus, romantilises, religioosses, psühholoogilises või groteskses võtmes.

Kui kunstiline väärtus on taunitud, jääb alles vaid meelelahutus, mis muutub omakorda riikliku kontrolli vahendiks, täites kodanike vaba aja sisutühja suminaga. Enamikus siin käsitletud teostes on kino, televisioon, raamatud ja muusika inimeste madalaimate instinktide käsutuses või allutatud ülimale pragmatismile. Ilmekas näide riigitruust kirjanduskäsitlusest on

järgneb >

< eelneb

säilinud **Dmitri Šostakovitši** mälestustes Dostojevskinimelisest puuetega laste paranduskoolooniast, kus kasvas üles vene kirjanduse ekspert **Georgi Jonin**: „Üks naisterahvas tuli ja hakkas lugema neile valjult ette „Rohutirtsu ja sipelgat". Jonin ütles: „Me teame seda kõike. Jutustage meile parem kirjanduse uutest tendentsidest. Õpetajanna vastas: „Ärge rääkige inetusi. Mis asi see tendents veel on?"" (lk 196)

Düstoopilises ühiskonnas on just kirjandus kõige kurja juur. „Meie" D-503 langeb pattu **Puškini** büsti valvsa pilgu all, Guy Montagi amet on põletada raamatuid, „1984" Julia töötab ilukirjandusosakonnas romaanikirjutamise masinate peal… Olukorras, kus raamatud on taunitud, saavad inimestest endist kirjandusteosed. Bradbury, kelle loodud maailm on siinsest valikust üks lootusrikkaimaid, on lasknud neil raamatute vastu võitlevas maailmas edasi elada inimeste mälus. Kamp hulguseid, endised ülikoolide professorid on nüüd mälu ja loomingu kandjad: „Thoreau „Waldeni" esimene peatükk elab Green Riveris, teine peatükk Maine'is, Willow' farmis. Ja ühes Marylandi linnas, kus on ainult kakskümmend seitse elanikku, linnas, mida ei puuduta kunagi ükski pomm, asub Bertrand Russelli nimelise mehe esseede täielik kogu. Seda linna võiks kätte võtta ja lehitseda – igal inimesel on teatud hulk lehekülgi peas." (lk 154) Bradbury on ühendanud oma teoses suurepäraselt sisu ja vormi, sest on ju „451° Fahrenheitigi" raamatuna vastupanuliikumise osa ja iga lugeja saadab korda miniatuurse vastupanuakti riikliku kontrolli vastu.

Eriti efektiivselt legitimeerib riigisisest vägivalda, muudab selle normaalsuseks kuskil tagaplaanil etenduv vägivalla suurvorm – sõda.

KASUMLIKKUS

Riigi seisukohalt on inimesed ressurss ja kui ühiskondlikud huvid on esiplaanil, muutub oluliseks inimeste kasumlikkuse küsimus. Enam kui loovust või rahulolu on vaja töötavat ressurssi. Töökas kodanik on rahulik ja väsinud ega esita liigseid küsimusi, ei mõlguta liigseid mõtteid: „Tead sa, Voštšev, Riik andis sulle niigi lisatunni mõtete mõlgutamiseks – enne töötasid sa kaheksa tundi, nüüd seitse, eks elanud ja olnud vait! Kui me kõik korraga mõtlema hakkaksime, kes siis tegusid teeks?" (Platonov: 9)

Riigi seisukohalt on inimesed ressurss ja kui ühiskondlikud huvid on esiplaanil, muutub oluliseks inimeste kasumlikkuse küsimus.

Oluline on kõigi valdkondade optimeerimine – nii eluruumide pindalade, isiklike töötundide kui ka sotsiaalse kapitali. Peaasi on mitte jalgu jääda. Ja loomulikult puudutab see ka loomingut: „Luule ei ole enam ülbe ööbikulaksutus: luule on riigiamet, luule on – kasulikkus." (Zamjatin: 67) Kui Zamjatini teos jääb veel ilukirjanduse valda, siis üsna samasuguseid mõtteid avaldati ka ühel kuulsaimal kirjaniku üle peetud kohtuistungil, **Brodski** protsessil 1964. aastal Ehitajate klubi suures saalis:

„K: Aga mis kasu te tõite kodumaale?

B: Luuletasin. See on minu töö. Olen veendunud… usun, et sellest, mis ma kirjutan, tõuseb inimestele tulu ja mitte ainult praegu, vaid ka tulevastele põlvedele.

Hääl saalist: Küll praalib!

Teine hääl: Ta on luuletaja, ta peab niimoodi mõtlema." (Kohus Jossif Brodski üle: 77–79)

Kauneimaks kõigist kirjandusteostest võib pidada seda, mil on – riigi seisukohast – ka praktiline väärtus: „Meie kõik (ja võibolla ka teie) lugesime juba lastena koolis seda muistse kirjanduse suurimat meieni jõudnud mälestusmärki – „Raudteede sõiduplaan"." (Zamjatin: 15) Raudteede sõiduplaan – see on täpne, praktilise väärtusega ja kaunite, keelel helisevate nimedega koguteos.

MÄLU

Mälu on teadmised ja teadmised on jõud. Nii „Meie" kui ka „1984" peategelaste riigireetmine saab alguse memuaaride kirjutamisest. Mälu tähtsust totalitarismi tingimustes on rõhutanud oma mälestustes ka Šostakovitš: „Nõukogude Liidus on lõppude lõpuks kõige haruldasem ja väärtuslikum asi mälu. Seda oli aastakümneid jalgade alla sõtkutud ning inimesed olid õppinud loobuma päevikute pidamisest ja kirjade säilitamisest. […] Inimene, kel puudub mälu, on laip. Minu silmad olid näinud palju selliseid elavaid laipu, kes mäletasid üksnes ametlikult heakskiidetud sündmusi – ja neidki üksnes ametlikult heakskiidetud viisil." (lk 9) Vajadus ametlikult heaks kiidetud ajalookäsituse järele on esiplaanil ka raamatus „1984": „„Kes valitseb minevikku," kõlas Partei loosung, „see valitseb tulevikku; kes valitseb olevikku, see valitseb minevikku."" (Orwell: 27) Kui ajalugu on ideoloogia teenistuses, nõuab see pidevat sündmuste ja mälu ümberkirjutamist. Ebakindlus Tõe suhtes viib lõpuks selle mõiste inflatsiooni ja käibelt kadumiseni.

Üks mäluga võitlemise vahend on paikade, asutuste ja isikute ümbernimetamine. Ärgem alahinnakem sõna jõudu. Kaugemale on sellega läinud Orwell, kelle teost täiendab koguni totalitaarsele riigile iseloomuliku uuskeele sõnastik. „Uuskeel" on ökonoomne, piiratud väljendusvahenditega ja tundeneutraalne kõnepruuk. Äraspidised on ka „1984" riiklike institutsioonide nimed: Rahuministeerium, mis tegeleb sõjaga; Armastusministeerium, mis vastutab seaduslikkuse ja korra eest; Küllusministeerium, mis vastutab majanduselu eest, jne. Lisaks asutustele võib ümber nimetada ka inimesi. Nii Atwoodi kui ka Zamjatini tegelased on sunnitud loobuma oma senistest nimedest, distantseerudes sellega vanadest aegadest ja endisest minast.

LAPSED

Kõige kindlam viis riigile meelepärast tulevikku luua on aga kasvatada riigitruid lapsi. Sestap on pea iga autor pööranud eraldi tähelepanu järeltulevale põlvkonnale ja andnud nad emade asemel riigi kasvatada. Nii „Meies" kui ka „Teenijanna loos" on sünnitamine riiklikult juhitud protsess, milleks on erilubasid vaja. Lapsed eraldatakse emadest peaaegu kohe ja nad kasvavad riigi valvsa silma all.

Sellise kasvatuse tagajärjed ei lase end kaua oodata. Orwelli „1984-s" mängisid kõige tublimad lapsed Luurajaid. Laadides ragulkat päris kividega ja andes „kahtlastest tegelastest" teada riigiorganitele, olid mängul aga tihtipeale reaalsed tagajärjed. Sorokini „Suhkrust Kremlis" laseb valitseja langeda taevast suhkrust Kremleid, millest saab Punasele väljakule kogunenud lastele isemoodi armulaud – tükke Kremlist murtakse heldusega ja pisihaaval, jagatakse pere ja lähedastega. Davõdõtševi teose „Käed üles!" teismeliste poiste suurimaks unistuseks on aga püüda oma kätega kinni spioon:

„„Mina püüan ka diversante."

„Aga teile kõigile neid ju ei jätku!" hüüatas vanaema Aleksandra Petrovna õrnalt. „Kinos püütakse neid kogu aeg, televiisoris muud ei tehtagi, raamatutes sama lugu. Kui palju inimesi ilma sinutagi nende järel jookseb…"

„Ma tahan neid ise püüda!" ütles Tolik tasa. „Omaenda kätega!"" (Davõdõtšev: 27)

Ja lähenedes kirjutise lõpule, sõlmigem kokku algus- ja lõpp-punkti, müüri ja lapsed, meie tuleviku ja elu õied **Platonovi** õhukese vihikuga „Auk", kus kirju koosseisuga ehitusbrigaad püstitab müüre just laste helge tuleviku nimel. Magavat last silmitsedes püüab eestööline Safronov oma tundeid sõnadega määratleda: „Meie ees siin on praegu uneunustuses tegelik sotsialismimaja elanik […] – väike inimene, kellele on määratud olla kord ülemaailmne element. Selle nimel tuleb meil auk võimalikult suure hooga lõpule viia, et maja tuleks rutem ja et lastekoosseis oleks peagi tuule ja külma eest kivimüüriga kaitstud!" (lk 50)

KIRJANDUS

Atwood, M. [1985] 2017. Teenijanna lugu.
Bradbury, R. [1953] 2005. 451° Fahrenheiti.
Davõdõtšev, L. [1972] 1977. Käed üles!
Kohus Jossif Brodski üle. Üles kirjutanud Frida Vinogradova. – Vikerkaar, nr 9, lk 77–87, 1989.
Orwell, G. [1949] 1990. 1984. – Loomingu Raamatukogu, nr 48–51.
Platonov, A. [1987] 1988. Auk. – Loomingu Raamatukogu, nr 27–29.
Sorokin, V. [2006] 2009. Opritšniku päev.
Sorokin, V. [2008] 2012. Suhkrust Kreml.
Šostakovitš, D. [1979] 2002. Tunnistus.
Zamjatin, J. [1924] 2006. Meie.
Volkonski, S. [1923–1924] 2013. Kodumaa mälestused.
Vonnegut, K. [1961] 1993. Harrison Bergeron. – Pikker, nr 12.

ESIMENE AADRILASKMINE

Vaatas **Aleksander Tsapov**

Novembris linastus kinodes uus kodumaine lühifilmide kassett „Värske veri", kuhu olid koondatud seitsme noorema põlve režissööri – **Anna Hints, Marta Pulk, Philip Kaat ja Ali Moniri, Evar Anvelt, Kaspar Ainelo ja Tanno Mee** – uued või debüütfilmid. Kassetiformaat on vajalik, et selliseid filme oleks võimalik kinolevis näidata, muidu ei jõua väikevormid pea kunagi Eesti publikuni. Eestis, kus on kitsalt vaid filmitegemisega pea võimatu end ülal pidada ja produktsioonikompaniid elatuvad reklaamfilmidest, on tänuväärt, et leitakse vahendeid lühifilmide tootmiseks. Kuigi EV100 raames said kohalikud täispikad filmid tõuke, siis reaalsuses ei saa üksi siinne režissöör loota, et pika mängufilmi projekte õnnestub tihti ellu viia. Seda enam on tähtis, et kutseoskuste lihvimiseks ja ideede katsetamiseks saab teha 10–20-minutilisi filme.

„Värske veri" proovis kompida mitme eri nurga alt me elusid saatvaid vastuseise nii lähedaste kui ka võõrastega.

KOHALIKU VISUAALKEHA SISEELUNDID

Kui „Pank" välja arvata, ei paku ka telesarjad produktsiooni eelarvete ja stsenaariumite põhjalikkuses arvestatavat alternatiivi. **Toomas Kirsi** vändatavad „6018. õde" ja lõputud *spin-off*'id või erakapitali, nagu Apollo Kino, toodetud lahjad keskeakomöödiad võivad küll mõnele meeldida ja need täidavad meelelahutuse ökosüsteemis oma rolli, kuid tegemist on kunstilises plaanis siiski pigem B-kategooriaga. Dokumentaalfilmi vallas on vähemasti „Eesti lood" ja portreedokkide konkursid, mis pakuvad regulaarseid võimalusi n-ö kätt soojas hoida. Eesti lühifilm vääriks täiesti omaette voogedastusplatvormi, kuhu saaks koondada näiteks kõik kuni 30-minutilised anima-, mängu- ja dokfilmid. Olukorras, kus inimesed tegelevad poole oma vabast ajast sotsiaalmeedia lugude (*stories*) ja reaalajas ülekannete vaatamisega, oleks sellisel platvormil jumet. Brasiilias on näiteks riikliku kütusefirma rahastatud lühifilmiportaal, mille kataloogis on 12 000 avalikult kättesaadavat teost, ning lisaks sellele ka eraldi kaabellevi kanal, mis näitab ainult kodumaiseid lühifilme. Eestis poleks seesugust mastaapi tarvis, kuid arvestades nüüdisaegse digitaalse tähelepanumajanduse loogikat, on lühivormil väga hea potentsiaal. Lisaks lühifilmidele saaks digitaliseerida sinna ka eesti videokunsti ja muid vähem ortodoksseid loojutustamismeetodeid.

Tulles aga tagasi nimetatud uue põlve filmikasseti juurde, on sobilik vaadelda, millised on nüüdisaegse eesti filmi narratiivsed aspektid. Kui kinos Sõprus toimus filmikasseti „Värske veri" linastus ja kohtumine tegijatega, siis keegi publikust küsis, mis muutust tahaksid noored režissöörid kaasa tuua. See on vana hea ootus, et tulevad noored ja vihased, löövad ukse jalaga eest, annavad rulli keeratud manifestiga mööda kuppu ja istuvad direktori polsterdatud nahktoolile, kuniks uue lipu lehvides tuleb järgmine sats. Ükski autor ei soovinud midagi säärast välja käia ning vastati pigem stiilis „tahan teha edasi maagilist realismi". See ambitsioonitus on küsitav, kuigi sedasi sõnastatuna pragmaatiline. Keegi ei näi uskuvat, et neil on pakkuda intensiivsemat ja suuremat narratiivi ning tehnilist uuendust, mis kõik kõrvalseisva tolmuks pudendab. Ühesõnaga, puudub teatav romantiline ideaal. Lisaks sellele ei võistle kino juba ammu ainult iseendaga, vaid konkurentsi pakuvad arvutimängud, liitreaalsus, sotsiaalmeedia jne. Kogu see surisev tehnoloogiline korpus tahab endale tükki ajalooliselt filmile kuulunud lugude jutustamise privileegidest. Kõik rivaalitsevad sama piiratud arvu silmapaaride pärast. „Värske veri" tõi aga siiski välja teatavaid nüüdisaegseid pingeid ja konflikte – eelkõige teemal „oma ja võõras". Eesti ühiskond, mis tegeles 90ndatel peamiselt Venemaa-ohuga, on laskunud viimastel aastatel skisofreenilisse faasi, kus ühelt poolt reisime võõrastesse kultuuridesse aplamalt kui eales varem, kuid teisalt peame südikat vihakõnet rahvusvahelistumise vastu. Soovime matkata rattaga turvaliselt ümber maailma, aga ei ole nõus Pakistanist tulnud tarkvarainsenerile korterit üürima. Võõras olgu eksootiline teine, keda läbi karastatud turvaklaasi uudistada, mitte aga alumises korteris kana frittiv naaber.

ÄDALA 2 SISEAUDIT

„Värske veri" proovis kompida mitme eri nurga alt me elusid saatvaid vastuseise nii lähedaste kui ka võõrastega. Marta Pulk on tekitanud filmis „Omad" teatava *über*-konfrontatsiooni, kus viis arsti vastuvõttu ootavat inimest käivad läbi kogu ühiskonna konfliktispektri: seksuaalvähemused, integratsioon, konservatiivsus jne. Paratamatult ei ole võimalik kogu avalikkuse pingevälja 15 minutiga läbi töötada, mistõttu, olles küll hästi lavastatud ja vaimukas, jättis see üritus karikatuurselt didaktilise maigu. Anna Hintsi „Jää" ja Kaspar Ainelo „Pööripäev" kaardistavad aga mehelikkust selle erinevates avaldumisvormides. Mehelikkus on miski, mis on tänapäeval oluline, sest traditsiooniline maskuliinsus leiab end pidevalt uutelt umbtänavatelt. **Jesper Parve** tuuritav ühemehelokomotiiv püüab küll oma lihtsas ja mitte just eriti sügavalt läbitunnetatud soustis eesti meestele nõu anda, aga ainus nõu, mida tal peaks olema lubatud anda, on see, et ärge kunagi tema raamatut ostke. Anna Hintsi maagiline lühilugu „Jää" on nukker, kuid ilus. See lagundab tükkideks sõdurist isa püüded jääväljal oma pojale eeskuju etendada. Kaspar Ainelo „Pööripäev" langeb pigem kujuteldava maaelu pseudoarhailisusse, kus režissöör eesti kunstifilmile omaselt verbaliseerimisoskuseta meespere lambatapmisest *art house*'i stiilis klišeed välja pigistab. Filmikasseti kõige nõrgemaks tööks jääb mitte küll niivõrd idee, vaid teostuse poolest Philip Kaadi ja Ali Moniri debüüt „Reetur", milles araabia vandersell püüab looduskaunis maakohas teda jälitavate eesti kurjategijate käest vanema paarikese kodus varju otsida. Lühitrillerina välja mängitud lugu lonkab võtmekohtades montaažilt ja lühivormidele omane puändiga lõpetamine mõjub antiklimaatiliselt. Esto-araabia liinis seilab ka Evar Anvelti eesti ratturite Liibanonis röövimisest pajatav „Hea karjane". Anvelt tegeleb vastumeelselt röövimisskeemi kaasatud lambakasvataja eetiliste ja humanistlike dilemmadega, kuigi taustalugu teadmata tekib siingi küsimus, kes, miks ja kus rööviti. Projekt ise on selgelt kõige ambitsioonikam, püüdes rääkida läbi rahvusvahelise naturalistliku filmikeele lugu, mis vajaks tegelikult kindlasti täispika filmi formaati. Filmikasseti lõpetab Tanno Mee „Heleni sünnipäev", mis kujutab küllalt tundliku täpsusega lahkuminekujärgset hallutsinatoorset tühermaad. Suutmatus oma eksmehest lahti öelda viib peategelase öisele rännakule, mis toob emotsionaalsesse leina vajaliku murrangu.

Sellised säutsulaadsed resümeed iga filmi kohta pole ehk piisavad, aga kassett ise on pandud kokku vajadusest, mitte jagatud kunstilistest eesmärkidest. Kogumiku nimi on küll „Värske veri", kuid mitte meditsiinilise kujundina, mis vana verd asendades eesti filmi organismile uue vitaalsuse annab. Positiivsena kumab nii helis kui ka pildis läbi tubli professionaalsus, aga mitmel puhul tekib siiski loomulik küsimus, kas juba stsenaariumi tasandil (kõik režissöörid on ka autorifilmile kohaselt ise stsenaristid) poleks ehk pidanud kriitilisemalt oma lugu läbi mängima. Nagu juba eespool mainisin, on küll isu filmi teha, kuid osalt jääb vajaka ambitsioonist või ei suudeta tõusta oma püüdlustega samale kõrgusele. Mina olen aadri lasknud, vaatame, kas patsient sellest ka virgub.

LÜHIMÄNGUFILMIDE KASSETT „VÄRSKE VERI"
(EESTI, 2018), 92 MIN. REŽISSÖÖRID MARTA PULK, EVAR ANVELT, KASPAR AINELO, PHILIP KAAT JA ALI MONIRI, ANNA HINTS, TANNO MEE.

Eesti ühiskonna miniatuurne läbilõige polikliiniku ootejärjekorras. Kaader Marta Pulga filmist „Omad"

MAAILMALÕPUVÄSIMUSE VASTU

Kuidas rääkida keskkonnaprobleemidest luulekeeles? Miks seda õigupoolest üldsegi teha? Miks mitte jätta keskkond loodusteadlastele? Uurisime seda luuletajalt ja semiootikult, „Poeetilise punase raamatu" autorilt.

Intervjuu **Timo Maraniga**. Küsis **Maarja Pärtna**, pildistas **Gabriela Liivamägi**

Septembris ilmus luuletaja ja semiootiku Timo Marani ning Ukraina Kultuurikeskuse koostöös valminud „Poeetilise punase raamatu" teine, täiendatud trükk. Teos anti välja seitsmes ainulaadses Labora töökoja meistrite käsitsi valmistatud eksemplaris, millest ühe põhjal trükiti lisaks ka viissada faksiimilekoopiat ehk täpset jäljendit. „Poeetilises punases raamatus" ulatavad luule ja vanad kloostrikunstid käe looduskaitsele, tuues lugejale sõnumeid Eestis väljasuremisohus olevatelt liikidelt.

Kardetud maailmalõpp ei tähenda planeedi hävingut, vaid eeskätt selle maailmakirjelduse ja -korralduse lõppemist, millega me harjunud oleme.

Maarja Pärtna on avaldanud intervjuusid kirjanikega lisaks Müürilehele ka Sirbis ja Värskes Rõhus. Kevadel ilmub tema neljas luulekogu „Vivaarium".

Ütlesid „Poeetilise punase raamatu" esitlusel Tallinnas, et teos ühendab hävimisohus liigid hävimisohus kunstidega. Milline tähendus sellel kõrvutusel sinu jaoks täpsemalt on?

Usun, et ütlesin seda eeskätt semiootikuna. Olen mõtelnud palju sellele, mis viisil ja mis žanris oleks keskkonnamuutustest üldse tulemuslik kõnelda või kirjutada. Näib, et levinud maailmalõpukujutelmad ja apokalüptilised narratiivid ei tööta kuigi hästi. Inimesed on neist kas väsinud, nendega harjunud või ei võta sõnumit vastu, et mitte tunda oma jõuetust globaalsete muutuste ees. Järelikult on vaja teistsuguseid lähenemisi.

Üks huvitav tahk on siin küsimus sõnumi ja selle vormi kooskõlast. Kui näiteks avaldada kellelegi oma tundeid, aga teha seda tavakeele registris, siis pole see ju eriti tõsiseltvõetav. „Sõnad on odavad," öeldakse sellisel puhul. Pigem tahaksime me näha, et väljendus rõhutab sellise sõnumi erilisust, et sellesse on pandud aega ja pühendumust, või vähemalt jälgida tähelepanelikult kõneleja kehakeelt, mida on keerulisem teeselda.

Haruldaste liikidega on pisut samamoodi. Neid tuleb väärtustada, ka väljenduse kaudu. „Poeetiline punane raamat" pani kokku teadmise hävimisohus liikidest, luule, kujutava kunsti, käsitsi valmistatud paberi ja kalligraafia. Ja kui veel köita käsitsi ainult paar raamatueksemplari ning trükkida piiratud arv faksiimilekoopiaid, siis need erinevad erilised väljendusmodaalsused hakkavad üksteist toetama ja moodustavad terviku.

Raamatu järelsõnas on olulisel kohal „kaitseala" mõiste, mis väljendab hästi selle raamatu ideed. Kaitseala on siin ruum, mida me kultuuris või ka oma meeles pühitseme ning mille me jätame neile vähestele tähenduslikele või ebatavalistele asjadele, mis on meile maailmas tõeliselt olulised.

Millised teistsugused lähenemised sind maailmalõpunarratiivide taustal ja ehk ka nende alternatiividena kõige rohkem kõnetavad? Mis aitaks maailmalõpuväsimusest virguda?

Ega mul väga head lahendust ei ole. Intuitsioon ütleb, et praegu on toimumas üks suurem kultuuriepisteemi murrang. Kardetud maailmalõppki ei ole ju planeedi häving, vaid eeskätt selle maailmakirjelduse ja -korralduse lõppemine, millega me harjunud oleme. Siin aitab semiootiku **Juri Lotmani** arusaam kultuuriplahvatusest kui olukorrast, kus kultuur on kiires teisenemises ja alles hakkab otsima väljendusvahendeid, millega kõikehõlmavast muutusest kõnelda.

Mitmed mõtlejad osutavad, et lahendus ei ole tekstide või narratiivide tasandil, mille vohamine ise on osa probleemist. Pigem oleks lahenduseks ebastabiilse ja haavatud keskkonna osaks saamine – väikesed igapäevaelu ja ümbrusega koostegutsemist väljendavad praktikad ja lood. Näiteks **Donna Haraway**, üks posthumanismi ja keskkonnahumanitaaria olulisimaid kõneisikuid, on pealkirjastanud oma viimase raamatu kui „Raskuste juurde jäämine. Hõimuloome Khtulhutseenis"[1]. Jagan paljuski tema arusaama, et keskkonnaprobleemid on ilmselt püsiv tulevikureaalsus ning et meil tuleks näha seda kui transformatsiooni, millest õppida ja millega kohaneda, otsides seejuures uusi teiste liikidega kooseksisteerimise vorme.

„Poeetilise punase raamatu" deviis on anda hääl hääletutele. Iga su luuletus on kirjutatud ohustatud olendi pöördumisena inimeste poole. Miks oled just sellist võtet kasutanud?

Sul on õigus, „Poeetiline punane raamat" kasutab läbivalt säärast antropomorfiseerivat võtet ja ma ei ole selle üle tegelikult üldse õnnelik. Loomadele ja taimedele hääle andmine, nende võimalike vaatepunktide nähtavaks tegemine oli pragmaatiline valik, sest see on väga tõhus vahend lugejale „naha vahele" pääsemiseks. Enese vabanduseks võin ütelda, et püüdsin kasutada antropomorfismi teadlikult, toomaks esile ohustatud liikide mitmekesisust, nende erinevaid lugusid. Aga igal juhul oli see teatud kompromiss.

Paraku elame me tänapäeval suuresti digitaalses maailmas, mis on erinevatest häältest ja infost küllastunud ning kus silma jääb tihti see, kes räägib rohkem, valjemini ja ennast korrates. Ohustatud liikidel on siin vähe lootust ennast kuuldavaks teha, sest nad

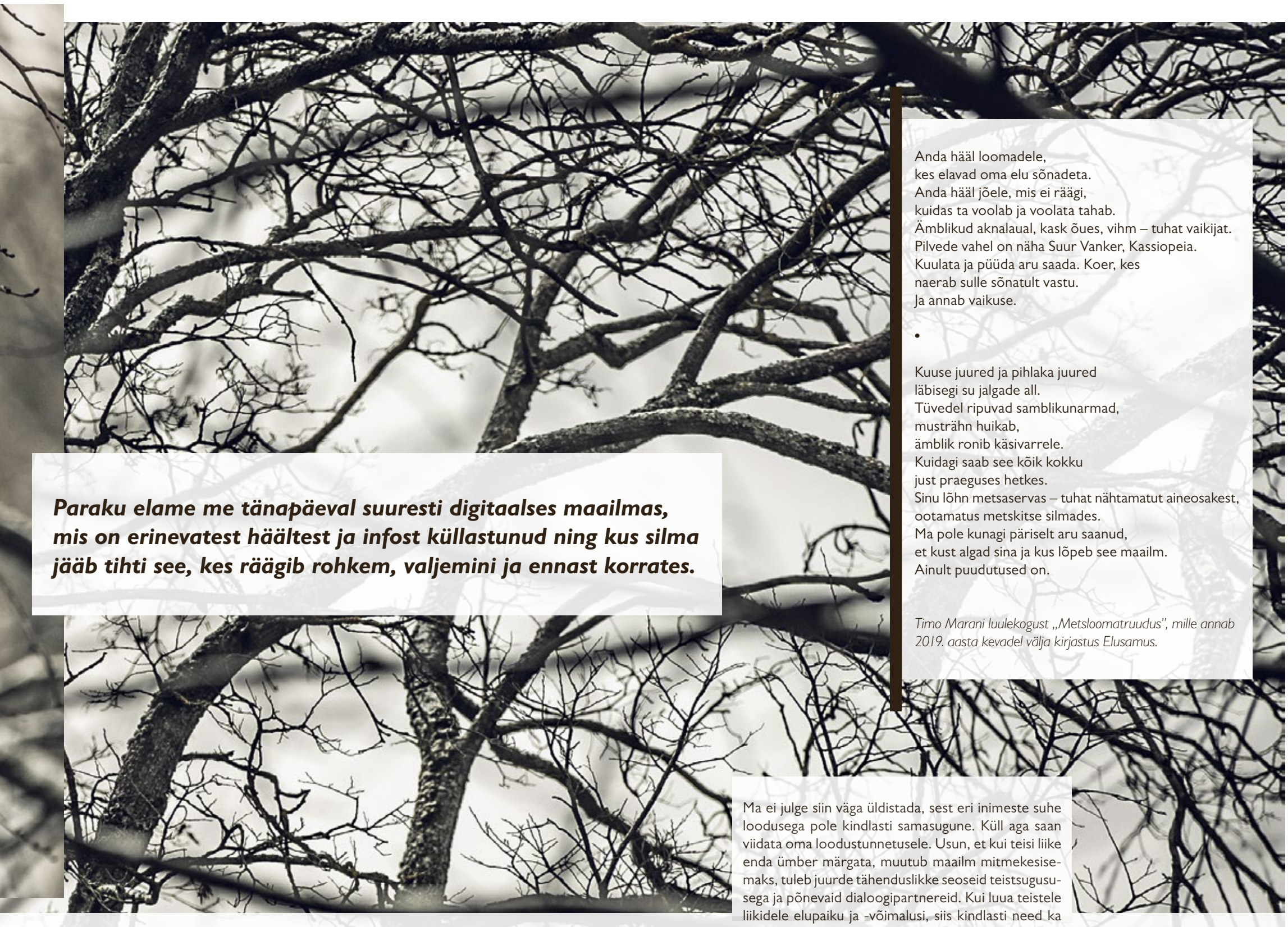

Anda hääl loomadele,
kes elavad oma elu sõnadeta.
Anda hääl jõele, mis ei räägi,
kuidas ta voolab ja voolata tahab.
Ämblikud aknalaual, kask õues, vihm – tuhat vaikijat.
Pilvede vahel on näha Suur Vanker, Kassiopeia.
Kuulata ja püüda aru saada. Koer, kes
naerab sulle sõnatult vastu.
Ja annab vaikuse.

•

Kuuse juured ja pihlaka juured
läbisegi su jalgade all.
Tüvedel ripuvad samblikunarmad,
musträhn huikab,
ämblik ronib käsivarrele.
Kuidagi saab see kõik kokku
just praeguses hetkes.
Sinu lõhn metsaservas – tuhat nähtamatut aineosakest,
ootamatus metskitse silmades.
Ma pole kunagi päriselt aru saanud,
et kust algad sina ja kus lõpeb see maailm.
Ainult puudutused on.

Timo Marani luulekogust „Metsloomatruudus", mille annab 2019. aasta kevadel välja kirjastus Elusamus.

Paraku elame me tänapäeval suuresti digitaalses maailmas, mis on erinevatest häältest ja infost küllastunud ning kus silma jääb tihti see, kes räägib rohkem, valjemini ja ennast korrates.

ei väljenda end inimkeeles ja enamasti pole neid õieti nähagi. Põderpõrnikas ei suuda võistelda oma sõnumiedastuses kuidagi nüüdisaegse hästi finantseeritud PR-kampaaniaga. Talle oleks vaja pisut kaasa aidata.

Samas on sellisel kaasaaitamisel kindlasti oma hind. Prantsuse filosoof **Michel Serres**, kelle töid ma väga hindan, kirjutab: „Ülisuured pildid ja tähed sunnivad meid ennast lugema, samas kui asjad maailmas paluvad meie meeltelt tähendusi. Viimati mainitud küsivad, esimesed käsivad. Meie meeled annavad maailmale tähendusi, meie toodetul juba on tähendus ja see on ühemõõtmeline."[2] Oht, millele Serres viitab, on see, et võimendatud sõnumid kipuvad muutma meid tuimaks, et tajuda neid peeni tähendusvarjundeid, mida loodus meile pakub.

Robert Macfarlane on öelnud, et raamatutest ei peaks ehk mõtlema kui maailma päästjatest, vaid kui millestki, mis ajendab loendamatuid väikeseid teadmata jäävaid heategusid. Ta on võrrelnud kirjutamist korallrahuga, mis kasvab aeglaselt paljude väikeste sekkumiste toel, toimimata üheainsa lahendava välgulöögi või hõbekuulina[3]. Milline on sinu jaoks keskkonnaprobleeme kõnetava kirjanduse roll kultuuris? Miks ei võiks näiteks elurikkuse kaost rääkimine jääda vaid reaalteadlaste pärusmaaks?

Ökoloogia, looduskaitsebioloogia ja teiste reaalteaduste roll on kuuendast liikide väljasuremislainest rääkimisel kindlasti oluline. Meil on väga vaja faktilist teadmist keskkonnas toimivate põhjuse ja tagajärje seoste kohta, et leevendada keskkonnamuutuste mõju nii inimesele kui ka teistele elusolenditele. Ilma reaalteadusliku teadmiseta võib mure keskkonna pärast jääda lühiajalisteks purtsatusteks sotsiaalmeedias, nagu me seda ka sageli näeme.

Samas on ka ilukirjandusel keskkonnaprobleemide käsitlemisel oma kindel roll ja sellel on minu arvates kaks põhjust. Esiteks see, et kuigi reaalteadus pakub meile hulgaliselt faktilist infot keskkonna kohta, puuduvad sel head meetodid ja vahendid, et suunata inimese üldiseid väärtusotsuseid ja eluvalikuid. Selleks viimaseks on vaja üldistust, emotsiooni ja empaatiat ning siin on kirjanikul palju paremad töövahendid. Algas ju ka nüüdisaegne looduskaitseliikumine **Rachel Carsoni** „Hääletu kevade" (1962) ilmumisega, mis tõlkis teadusliku teadmise pestitsiididest tavainimesele tähenduslikku keelde.

Teine põhjus on seotud kujutlusvõime, uudishimu ja arusaamaga looduse imetabasusest. Kirjandusel on võime avada meile teiste loomaliikide ja keskkondade kummalisi kaugeid maailmu väljaspool meie endi füüsilist ligipääsu või meeleelundite ulatuvust. Teisisõnu, me ei saa kõiki haruldasi loomaliike näha või puutuda, küll aga võime endale ette kujutada nende unenäolisi maailmu. Näiteks seda, kuidas kaheksajalg liigutab oma haarmeid täpselt ainult lihasjõul, kuidas ta muudab värvi vastavalt meeleolule ja keskkonnale, kuidas ta liigub edasi mööda merepõhja oma kehast veejugasid välja paisates. Ja kas pole ka põhjus, miks inimene üldse pöördub kultuurist väljapoole loodusesse, seotud laiemalt huvi ja uudishimuga teistsuguse vastu?

Usun, et uudishimu kindlasti motiveerib tähelepanelikumalt enda ümber ringi vaatama. Ehkki maailm ei saa tõenäoliselt kunagi ideaalseks, tahaksin siiski pisut utoopilist kujutlusvõimet ergutada. Mis muutuks, kui hakkaksime vaikijaid enda kõrval senisest enam arvesse võtma?

Ma ei julge siin väga üldistada, sest eri inimeste suhe loodusega pole kindlasti samasugune. Küll aga saan viidata oma loodustunnetusele. Usun, et kui teisi liike enda ümber märgata, muutub maailm mitmekesisemaks, tuleb juurde tähenduslikke seoseid teistsugususega ja põnevaid dialoogipartnereid. Kui luua teistele liikidele elupaiku ja -võimalusi, siis kindlasti need ka asustatakse ja inimese ümbrus muutub elurikkamaks.

Võib-olla ei pea inimene siis sel määral iseenese olemasolu sõnu ja tegusid aina üle korrates manifesteerima, sest teised elusolendid vastavad talle ja annavad talle tähenduse. Võib-olla muutuksime me tervemaks ja leiaksime – eriti nüüdse digitaalse maailma kasvava kiirustamisega võrreldes – rahu.

Kirjandusel on võime avada meile teiste loomaliikide ja keskkondade kummalisi kaugeid maailmu väljaspool meie endi füüsilist ligipääsu või meeleelundite ulatuvust.

[1] „Khtulhutseen" on Donna Haraway loodud mõiste-alternatiiv antropotseenile, mis tähistab aega ja olukordi, kus keskkonnakatastroofide põgenikud (nii inimesed kui ka teised loomad) loovad ellujäämiseks uusi seoseid ja koostöövorme. Mõiste on tuletatud õuduskirjaniku H. P. Lovecrafti teoste müütilise olendi Kthulhu nimest. Haraway, D. 2016. Staying with the Trouble: Making Kin in the Chthulucene.

[2] „Imperious images and letters force us to read, while the pleading things of the world are begging our senses for meaning. The latter ask; the former command. Our senses give meaning to the worlds; our products already have a meaning, which is flat."
Serres, M. 2011. Malfeasance: Appropriation Through Pollution?, lk 51.

[3] Miller, D. 2018. „Protest Can Be Beautiful": Jackie Morris and Robert Macfarlane. – Public Books, 03.09.

Timo Marani uurimistööd semiootikuna toetab Eesti Teadusagentuur (PUT1363).

UUS EESTI BIIT

IIRIS

Foto: Jörgen Paabu

Küsis **Mariliis Mõttus**

Oktoobris uue singli „Star" ilmutanud ning vaikselt värske kauamängiva poole triiviv lauljatar IIRIS räägib isiklikust popmuusika valemist ning sellest, miks on lihtsam kurba muusikat kirjutada.

Ajakirjanduses on päris palju sinu loometeed kajastatud, nii osalemist üritusel „Eesti laul" ja saates „Kaks takti ette" kui ka õpinguid Inglismaa ülikoolis. Need kõik on ilmselt sulle endale väga tähtsad sündmused, kuid mis on teised verstapostid, mida sa oma kujunemisel muusikuna oluliseks pead?

Mäletan, et väiksena tantsisime emaga Enya järgi ja leidsin isa kassetid, millel olid Vennaskonna hitid. 10-aastasena sain endale ise sünnipäevaks plaadi valida ja selleks oli Daft Punki „Discovery", mis on album, mida olen Björki diskograafia kõrval elu jooksul arvatavasti kõige rohkem kuulanud. Björki muusika ja mõtted avastasin 13-aastasena. 15-aastasena kirjutasin esimese klaverisaatega laulu.

Aasta hiljem sain pärast „Kahte takti ette" tuttavaks produtsendi Ago Teppandiga ja hakkasime tegema Elmar Liitmaa ja Ergo Ehte stuudios Rockhouse minu sooloplaati „The Magic Gift Box". 2011. aasta Tallinn Music Weekil võitsime bändiga TMW Artist Awardi ning osalesime Agoga kõikidel paneelidel, kus räägiti, et kui tahad tõsiselt muusikaga tegeleda, siis sul on vaja mänedžeri. Ühel paneelil lasti meie demo „Gummybear" ning seal oli ka noor Toomas Olljum. Toomasele demo meeldis ja sealt algas meie koostöö.

Järgmised suuremad mõjutajad olid Bathsi „Cerulean", Bat for Lashesi „Two Suns" ja Grimesi „Visions", mis inspireeris mind biite tegema. 2013. aastal astusin Goldsmithsi kolledžisse Londonis, kus tutvusin Max Doohani (*IIRISe produtsent* – toim.) ja teiste kursusekaaslastega ning kuulsin esimest korda Jon Hopkinsi plaati „Immunity". Lisaks hakkasin Logicu asemel Abletoni kasutama. Kohtusin rohkemate naissoost laulukirjutajate/produtsentidega ja moodustasin tüdrukute punkbändi Peppermint (mis osutus lõpuks mu isiklikuks projektiks, sest kõik olid ametis enda asjadega).

Pane kõrv peale: facebook.com/iirismusic

Lähme nüüd selle igipõlise jutu juurde, et loomeinimesed on omamoodi piinatud geeniused. Oma looga „Star" jõuad sa äratundmispunkti, kus rõõm tuleneb väikeste asjade väärtustamisest. Kui oluline on sinu jaoks luues melanhoolia olemasolu või mil määral tunned, et seda pole üldse vajagi? Või kas su muusikaloomise protsess on pigem elufilosoofia asetamine muusikasse?

95% lauludest, mille olen elu jooksul teinud, on melanhoolsed. Kurbi laule on palju kergem kirjutada kui rõõmsaid. Kurbus rebib su haavad lahti ja paneb sind elu intensiivsemalt tunnetama. Muusikaloomise protsess on olnud minu jaoks pigem keeruline. Alles pärast seitset aastat hakkas see kergemalt tulema. Esinemine on olnud alati lihtsam osa. Pikka aega tundsin, et laval olen ma nagu päris „mina" ja lavalt maas mitte. Olen õppinud end muusikategemise ja muusikuna tegutsemise kaudu päriselus väljendama ning tunnen, et aja jooksul hirmu erinevatest kihtidest loobudes olen aina rohkem see, kes ma olen, ilma õpitud käitumismallideta. Kunstniku tee on ikkagi müstiline ning minu jaoks on loomine ja esitamine rituaalid, mis aitavad hetkes viibida. Kontsertidel soovin saada ekstaatilist kogemust ja olla täiesti vaba. Laulude kirjutamine ongi ju kõige ausam kogemuse mõtestamine, seega elufilosoofia pidev kujunemine. Minu sisemised arusaamad on ainus asi, mida ma tõeliselt tean – kuidas ma seda kogemust ja mõtet tõlgendan ning mis loo ma otsustan oma mineviku põhjal luua.

Rada7-le antud intervjuus mainisid, et Londonis popmuusikat õppides hakkasid sa mõistma paremini seda, miks mingi asi töötab ja miks mitte. Kas sa oskad võtta lühidalt kokku, mis peab sinu jaoks muusikas olemas olema, et see tunduks õige? Pidades silmas nii sinu enda kui ka teiste loomingut.

Eks see ole subjektiivne. Õppisin pigem tunnetama ja märkama teravamalt, mis mulle meeldib, ning seda paremini edastama. Praegu tundub, et mida vahetumalt oskad end edasi anda ja mida puhtam „kanal" oled, seda „parem"/ausam tuleb ka kunst. Kuigi minu jaoks kehtivad mingisugused loogilised reeglid, näiteks selleks et tervik oleks hea, peavad kõik selle osad olema kvaliteetsed ja „head". See on nagu kokkamisel: mida värskemad ja kvaliteetsemad on komponendid, seda maitsvam on tulemus. Minule kui popiarmastajale on kõige tähtsamad meloodiad, biit, sõnad, *vibe*/tekstuur, akordid – sellises järjestuses. Igas minu jaoks heas laulus on tükike tõde ja ausust. Praegu on poplaule kirjutades olnud eesmärk saada ühte laulu üks emotsioon ja üks mõte, hoides seda kõike lindistamishetkes. Sõnaliselt on olnud mu taotlus, et iga lause toimiks isoleeritult.

Mis teemasid sa oma albumil käsitleda kavatsed?

Üksildust ja kuuluvust.

Mis eesmärgid sa endale praegu seadnud oled?

Push'ida singlit „Star" nii palju, kui oskan, anda järgmine singel aasta lõpuks *master*'isse, korraldada kontsert Londonis, arendada esinemised ekstaatilisteks semispirituaalseteks kogemusteks, käia ära New Yorgis.

DJ-ANKEET

PAVLIUK

Foto: Ken Mürk

Jaan Pavliuk on 18-aastane melomaan. Juba nooremas eas tundis ta huvi jaapani kultuuri ja muusika vastu ning kui ta enda jaoks hiljem *house*'i, *techno* ja elektro avastas, tundus loogiline need tükid omavahel ühendada. Juhuse tahtel leitud mõttekaaslastega otsustati katsetada selle aasta mais Tallinnas Jaapani-teemalise peosarjaga Gaijin, mis on toimunud nüüdseks neli korda ning kasvanud iga korraga aina suuremaks.

Debüüt: 2017. aasta suve algul Karusselli poes Pärnus. Kevin Park kutsus mängima ja õnnestus vist esimest või teist korda üldse tehnikat puudutada. Sai palju sünkroonimisnuppu vajutatud ja madala helikvaliteediga piraaditud *house*'i mängitud, ent sellegipoolest oli väga hea kogemus. Sellest punktist edasi hakkasin aina rohkem muusika kogumise ja esitamisega tegelema.

Muusikas oluline: Meloodia ning selle kujunemine erinevate helide abiga. Alati on huvitav kuulata, kuidas artist kasutab trumme, sämpleid, rütmi ning muid helielemente tervikpildi ja meeleolu loomiseks.

Kuula meie veebiväljaandest ka Pavliuki Müürilehele tehtud miksteipi või pane kõrv peale aadressil soundcloud.com/pavliuk.

Muusikas ebaoluline: Trendide järgimine ja liigne reeglitest kinnipidamine.

Mida mängin: Seda, mis meeldib ning mis sobib esitamiseks vastavasse keskkonda. Erilisi žanripiire ei sea, aga *house* ja disko jäävad südamele kõige lähemale.

Eredaimad mängumälestused: Iga mängimine on mingis mõttes eriline ja huvitav, aga kui välja tuua suurim *wow*-hetk, siis see on kindlasti Gaijin Spring, mis selle aasta maikuus EKKMi Kohvikus toimus. Korraldasin elus esimest korda üritust ning ei osanud midagi oodata, suure närviga läksin pulti ning 10 minutit ei julgenud pead tõsta. Kui lõpuks rahva poole vaatasin, nägin puupüsti naeratavaid nägusid täis saali ning olin heas mõttes šokeeritud. Teine ere mälestus on sellest korrast, kui Myspace01 ja Erjjekuga Peatuse välisterrassil varajaste hommikutundideni igasuguseid veidrusi mängisime ning päikese tõustes alles kell 8–9 lõpetasime. Rahvast oli palju ja üleüldse oli perfektne ilm ja *vibe*.

Lugu, mida mängiksin oma parima sõbra pulmas: Rainbow Team „Bite the Apple". Paremat lugu ei oska ettegi kujutada.

Koht, kus tahaksin kindlasti mängida: Eks neid kohti on palju, ent siiani on kõige rohkem silma jäänud Dekmanteli festival Hollandis. Jaapanis tahaks ka muidugi kord elus mängida.

***Guilty pleasure*:** *J-core* ja igasugune „veider" jaapani muusika. DJ Genki, Camellia, XI, Aran.

Alt üles vaatan…: Artistidele, kellel on kindel siht ja kes teevad oma loomingut ülimalt hästi. Kindlasti ka oma sõpradele ja lähedastele.

Viis klassikut:
Soichi Terada & Nami Shimada „Sunshower"
Marcus Mixx „M+M Theme"
Yōko Oginome „Is It True"
Junko Ohashi „Dancin'"
A Small Phat One „Music For Pushchairs"

Viis hetkekummitajat:
Kyoto Love Hotel „Ghost Parlour"
Hugo Massien „Where Your Body Begins"
Rhythm of Paradise „Paradise"
Binh „Ten-Ten"
Toshiki Kadomatsu „Tokyo Tower"

Tehnilist: Kasutan enamasti USB-pulka, viimasel ajal olen ka vinüüle mängima hakanud. Tulevikus on plaan täielikult vinüülidele üle minna.

Lõppsõna: Lõpp hea, kõik hea.

Üritusel „Kohtumine loojaga" oli novembris külas Hendrik Sal-Saller. Foto: Argo Karuse

VIHJE

Telliskivi Loomelinnakus asuv lokaal Kivi Paber Käärid on käivitanud vestlusõhtusarja „Kohtumine loojaga". Iga kord on kohal üks külaline, kes räägib ausalt ja vabalt oma loomingulisest teekonnast ja kõigest, mis seda ümbritseb. Järgmine üritus toimub 19. detsembril. Vaata lisaks: *facebook.com/kivipaberkaarid*

Erki Pärnoja – Saja lugu
(Made In Baltics, 2018)

Kuulas Vootele Ruusmaa

Selle aasta aprillis avas Jazzkaare festivali žanriülene kontsertlavastus „Saja lugu", mis kõneles saja eestlase lugu ja kuulus EV100 muusikaprogrammi. Erki Pärnoja heliteos sidus Jaak Printsi lavastuse poeetiliseks rännakuks kaasmaalaste jutustuste põhjal, mille kirjutas kokku dramaturg Laur Kaunissaare. Kaupo Kikkas jäädvustas nood eestlased ka mahukasse fotoraamatusse.

Plaat ise on kui palverännak tuttavate soode, metsade ja vahelduvate aastaaegade ringis Maarjamaal. Voolavalt karge muusika ei rõhu, pigem kannab tõstetud kerguses edasi eestlasele omast arusaama (elu)rütmist, oma aegruumist. Pärnoja heliteoses on dünaamikat, mis vaheldub erinevate maastikupiltidega, millesse on kätketud kandvad meloodiajoonised. Puhkpillide kõlavärvid pakuvad kahisevat värskust, tuletades meelde tuulepealset maad ja meremüha (eriti „Paganamaa" Meelis Vindi soolos). Keelpillid lisavad haprust, milles sahiseb läbilõikav tuul või mis muundub järgmises loos hoopistükkis pehmeks uduks.

Albumil kuuldav on võetud üles *live*-situatsioonis, mistõttu on salvestusele jäädvustunud Tallinn Shipyardi angaari omakõla ja avarus, see liidab omakorda materjalile uue mõõtme.

Erki Pärnoja „Saja lugu" on ainulaadne kauamängiv, mis tuletab meelde, kui palju on meie ümber lugusid ja inimesi, kes neid meile jutustavad. Soovitan kuulata, selleks aega võtta ning mõtiskleda oma maa ja kaasmaalaste üle.

Ancient Methods – The Jericho Records
(Ancient Methods, 2018)

Kuulas Oliver Paadik

Duona alustanud, kuid mõned aastad tagasi Michael Wollenhaupti sooloprojektiks saanud Ancient Methodsi loomingu võiks asetada mõtteliselt teljele, mille ühes otsas on *industrial* ja teises *techno*. Sellise telje keskpunkti ümbruses tegutsedes on AM balansseerinud juba kümme aastat osavalt mõlema žanri kokkupuute piiril, tegemata seejuures liiga suuri kõrvalekaldeid kummalegi poole. Kui lisada veel esimesega risti olev y-telg, mille üks ots määrab tunnetuslikul skaalal ära minevikulisuse ja teine modernsuse, võiks tekkinud koordinaatteljestiku nullpunkti ümbrust nimetada isegi AMi formaalseks definitsiooniks. See isikupärane agressiivse *sound*'i ja ajaloolise temaatika kombinatsioon, mida Wollenhaupt on varasematel EPdel ehitanud, on kristalliseerunud täispikal albumil „The Jericho Records" tugevaks kontseptuaalseks tervikuks.

Nagu pealkirigi reedab, on plaadi alusmaterjaliks Vanast Testamendist pärit Jeeriko linna langemise lugu, mis on Wollenhaupti käsitluses jaotatud 14 peatükiks. Kuigi meeleolu mõningal määral varieerub, jäävad plaati kandma domineeriv ja halastamatu 4/4 bassirütm ning *distortion*-pedaalide müriaadi töödeldud helid ja vokaalid. Siiski lubatakse ka väiksemaid ekskursse ja kuulaja juhitakse vahepeal nii muslimgauze'ilikele radadele („The City Awakes") kui ka *ambient*'likele helimaastikele („In Silence"). Olgugi et AMi suunitlus on laiemas perspektiivis ikkagi klubimuusika, suudab ta antud albumiga huvi hoida ka argisemates situatsioonides kuulates. Täitematerjal siin puudub.

Kuradi Saar – Kuradi Saar
(2018)

Kuulas Helena Juht

Juba edukas Elephants From Neptune esitas endale väljakutse teha emakeelset muusikat. Nii kerkiski veest eriprojekt Kuradi Saar, millel ei ole suurt midagi pistmist kosmiliste elevantide varasema stiiliga, ent mis on läbinisti Eesti – tume ja müstiline.

Emakeeles laulmine on väärt idee. Sõnadesse on pikitud rahvatarkuseid, millega mängitakse nutikalt. Saab kuulda majapidudest, valetamisest ja konfliktidest ning jutuks tuleb isegi „Eesti muld ja Eesti muda". Pealtnäha on teemadeks lihtsad asjad, kuid sõnad on sügavamad. Just need meisterlikud kujundid annavad muusikale eepilise mõõtme. Palades on energiat ja pinget, mida kruvivad rohked pillisoolod ja kajav vokaal. Katsetatakse nii bluusi, progeroki kui ka psühhedeelilisema kõlaga. Kõik üheksa lugu on oma iseloomuga, kuid album mõjub siiski stiilse tervikuna.

Plaati kuulates saab mängida äraarvamismängu: millistele eesti artistidele tehakse kummardus? Teiste jäljendamine võib olla libe tee, aga bänd suudab jääda püsti ja paneb Gunnar Grapsi või Ruja stiilivõtted enda kasuks tööle.

Kuradi Saart peaks kindlasti kuulama *live*'is või mööda hilissügist Eestit ringi sõites. Tegu on muusikaga, mis viib kuulaja Kuradi saarele, kus igapäevase reaalsuse asemel on igikestev rokipidu. Loodan, et see eriprojekt ei ole pelgalt EV100 lainel tehtud ja materjali tuleb veel.

Korgiklann – Kadriorgia
(Pudru Kuul, 2018)

Kuulas Mihkel Noot

Käesoleva aasta räpialbumite arvustuste juurde kuulub kohustuslikus korras ebamäärane võrdlus nubluga, kes avas laiale avalikkusele teadaolevalt ainuisikuliselt eesti SoundCloudi räpi väravad. Kuigi Korgiklann tegutseb žanriliselt samal mänguväljakul, on „Kadriorgia" sisult pigem A-Rühma „Laulmata jäänud laulud", Loogiliste Poiste „Musklis mässaja LP otsib hantlinärijat" või Rullnokkade „Ruulib täiega" kui „Mina ka" või „Öölaps".

Kadriorgia nime all mäletab vanem generatsioon Kadrioru lossis natuke rohkem kui kümme aastat tagasi toimunud koosviibimisi, mille korraldamise eest vastutasid tolleaegse presidendi Arnold Rüütli lapselapsed. Meedias „Kadriorgiaks" ristitud skandaal taaselustatakse sama pealkirja kandval 11-loolisel kassetil, mis, nagu kõnealused peodki, näib olevat motiveeritud tahtest teha midagi provokatiivset ja keelatut.

„Kadriorgia" sisu ja formaat (kassett) annavad algusest peale mõista, et produkt oli sünnist saati suunatud kitsale ringkonnale: „Nikupidu Toompeal", PlayStation 2 avamenüü helidest sämpeldatud „Licid" või *dancehall*'i sugemetega „Invaliid (käru-rattad-ragisevad)" kõnnivad väga kitsal joonel objektiivselt hea muusika ja meelelahutusliku prügi vahel.

Ometigi on „Kadriorgia" liiga hüpnotiseeriv, räige ja mitmetahuline, et seda mitte soovitada. Niivõrd kontrakultuurilist kunsti leidub kohalikul muusikamaastikul häbiväärselt vähe. Korgiklanni lugudest kumab lisaks nooruslikule uljusele läbi ka kamaluga originaalsust, mis mõjub SoundCloudi räpi kui peamiselt trende matkiva žanri puhul igati värskelt.

Mart Avi – OtherWorld
(2018)

Kuulas Joosep Ehasalu

Öösel käivitus mu unenäos fail OtherWorld.avi. Ühe sopase Tihemetsa tiigi äärde, kus ma lapsepõlves kala püüdsin, oli kerkimas Avi isiklik restoran, mis meenutas atmosfäärilt kangesti eelmisel aastal nähtud Vice'i videolugu fiktiivsest toidukohast Shed, millel õnnestus TripAdvisoris Londoni restoranide arvestuses esimeseks tõusta. Huvitaval kombel kaks päeva hiljem – jälle uni. Seekord esineb Avi kunagises telesaates „Kahvel". Näib, et „OtherWorld" hulgub sügaval minu alateadvuses ja vajutab riukalikult teatud õigeid nupukesi. Kuidas ometi? Mulle tundub, et Avi tuleb sisemiste sõlmede lahtiharutamisega hästi toime ning suudab oma mitmekülgse sisemaailma muusikasse transmuteerida. Tulemus on lihtsalt nakkav. Leiab viiteid arvutimängudele („Planescape", „Half-Life"), vilksab läbi ainukordseid helisutsakaid ning toimub ohtralt žanrilisi painutusi (mütsaka rütmimaastiku vahele võib ragiseda ootamatu *death metal*'i riff). Kõik on kuidagi tuttav, kuid samas nii võõras. Ilus, ent samal ajal hirmus. Album kondab mitmel meeletasandil, mille erinevad killud põneva mosaiigina kokku tulevad. Visuaalselt uhub muusika sind sügavasse ookeani, mille rõskest koopast võid leida endale tiivad. Vahatades need enda külge, lupsad kalana veest välja kõrguva päikese suunas. Tiivad aga sulavad ning järgmisel hetkel potsatad kaktuse otsa ja eemaldad *tribal*-rütmide saatel endalt okkaid.

Olen rahul oma alateadvuse uue residendiga, kes on leidnud fiktiivse trammitee, vegan-pagariäri ja modernse klubimaja kõrval oma koha. Soovitan soojalt.

Metro Luminal – Üheksast viieni
(Vaiguviiul, 2018)

Kuulas Karel Leet

Kümme aastat on möödas ajast, mil kinodesse jõudis Sass Henno samanimelise romaani ainetel valminud René Vilbre film „Mina olin siin", mille *soundtrack*'i tuules saabus kuulajateni Metro Luminali nii vana tuttavat kui ka seni avaldamata muusikat sisaldanud eklektiline kogumikplaat „Sassis". Vahepealse aja jooksul on pressitud bändi omanimeline debüütalbum vinüülile ning valitud 100 kõigi aegade parima eesti plaadi esikümnesse, antud on hüvastijätukontserte ning kaante vahele on saanud ansambli asutajaliikmest juhtfiguuri Rainer Jancise nägemus Metro Luminali tegevusest läbi kolme aastakümne.

Möödunud kuul esitleti aga uut plaati „Üheksast viieni", mille üldmulje paistab silma dünaamilise terviklikkusega, sest Rainer Jancise töö kitarri, instrumentaalseadete, laulusõnade, salvestamise ja miksimise vallas on ennekõike märk laiemast pühendumisest muusikale. Nagu varem, mõjuvad kummastavast valust ja rahulolust kantud laulusõnad pildilis-viirastuslikena. Endiselt leiab tuttav-olulisi teemasid-detaile, nagu armastus, surm, sall ja lilled. Varasemaga võrreldes on kasvanud märgatavalt intertekstuaalsus ja metafoorsus – sõnavara ja kujundiloome kaudu vihjatakse korduvalt erinevate rahvaste kultuurist või pärimusest tuttavatele elementidele. Lüürilisele väljenduslaadile on lisandunud sümbolistlik-allegooriline, mis pingestatakse sageli suurema või väiksema ulatusega satiiri või groteskini.

Muusika mõjub ergult ka siis, kui see pole hoogne või vali. Nii vokaalsete kui ka instrumentaalpartiide jaoks on jäetud liikumis- ja arenemisruumi, koormamata lugusid iseennast ülekavaldavate manöövrite ja manipulatsioonidega.

PIDU, MIDA EI TASU MAHA MAGADA

Urulu. Foto: Jolanta Valeniece

SVETA KUTSUB MAJAPEOLE!

14. detsembril toimub Sveta Baaris järjekordne nime Sveta's House kandev pidu, mille peakülaliseks on Urulu USAst.

Taylor Freels *alias* Urulu *alias* Kepler Sound District *alias* Jonny Conga *alias* Señor Friction on läbi ja lõhki California poiss, kellel on kaasasündinud anne leida päikselisi meloodiaid ja liita neid nutikate rütmilahendustega. Urulu *house*-muusika kaubamärk on transatlantiline, mis tähendab, et ta suudab ühendada Londoni ja Berliini rütmitunde talle kodumaise California heatujulisusega. Peale kõige selle on Urulu ka innustunud DJ, kes segab oma settides Detroiti ja Chicago *house*-muusika toodanguid uute, tulevikku suunatud kõladega.

Õhtule lisavad vürtsi kohalikud plaadikeerutajad Raul Saaremets, Kask ja Köster.

ENNU RATTA NÄÄRITISKO

Siinkohal avaldame Müürilehe toimetusse saabunud pöördumise: „Kallid Ded Morozid ning Snegurotškad, päkapikud ja põhjapõdrad ning teised toredad tegelased. Käes on aeg hakata heaks lapseks ning planeerida jõulupidustusi. Ennu Rattal on au teile säravas rõõmus teatada, et taas on tulemas Ennu Ratta Nääritisko ning suur jõulumöll, mis toimub 14. detsembril Telliskivi Loomelinnakus F-hoone kahes saalis. Käredamat ja valjemat nääritümmi serveerib nagu ikka Mart „pühaöö" Juur, mahedamat hinge ja *funk*'i mikserdab kokku Heidy „helbeke" Purga, suure kingikotiga on kohal Kersten „päkapikk punanina" Kõrge, aga see pole veel kaugeltki kõik. Vaata vahel sussi sisse ehk Ennu Ratta Facebooki, sest üllatusi jätkub kõigile."

TUMEMUUSIKA TALVEPEOD

Detsembris toimub Tallinnas kaks tumedamat formaati austavate muusikasõprade üritust. Neist esimene, sarja Beats From The Vault aasta viimane pidu saab teoks 15. detsembril EKKMi Kohviku kahes ruumis, mis kannavad sel puhul nimesid Krematoorium ja Kabel. Albumikuulamistund on sedapuhku pühendatud mehhiko artisti Hocico 2002. aasta üllitisele „Signos De Aberracion". Puldis lammutavad, kuid ka meelitavad Syn/\psi pidude juhtnina DJ K-109 Soomest, Tartu tumepidude Bat Sounds eestvedaja DJ Naked Reagan, kodumaine gooti- ja industriaalipioneer DJ Aivar Meos (World Clinic) ning muidugi ei puudu BFTV enda residendid DJ 4-got-10 ja DJ Neon D.I., kes mängivad mõlemas tantsuruumis.

Selle aasta talvisel pööriööl ehk 21. detsembril toimub klubis Barbar ka nelja *live*-artistiga pidu The Rite Of The Longest Night, kus esineb üle kiviaja *outdustrial*'i ja *darkwave*'i kooslus Forgotten Sunrise ning lavale astuvad ka Helsingi retro- ja elektrobänd Sekret Teknik, *ambient*-maastikel eksperimenteeriv Tont ning kohapeal sündiv *dark/techno* simmaniduo Dajek & Pulsar.

ISOLA 2

Tallinnas Heliose kinos startinud peosarjal ISOLA täitub detsembris teine aastaring, mida tähistatakse 7. ja 8. detsembril klubis HALL koos Norman Nodge'i (Ostgut Ton) ja Delta Funktioneniga (Delsin, Radio Matrix).

Esimesel õhtul üles astuv Nodge on Berghaini resident-DJ, kelle esmased kokkupuuted klubikultuuriga jäävad aastasse 1994, mil ta DJ ja promootorina Berliini ööellu sukeldus, ja kes on olnud *techno*-valdkonnas mentoriks sellistele nimedele nagu Marcel Dettmann ja Marcel Fengler. Sama aastakümne lõpus plaadikeerutamises väikse pausi teinud Nodge naasis aga mõned aastad hiljem Dettmanni õhutusel dekkide taha ning hakkas ka ise muusikat produtseerima. Kuigi igapäevaselt töötab Nodge advokaadina, on FACT Magazine ristinud ta öise vööndi mõistes Berliini *techno* suurimaks *bad ass*'iks.

8. detsembri õhtu peakülaliseks on aga Tresori resident ja plaadifirma Radio Matrix omanik Delta Funktionen, kes sai tuntuks oma karmikoeliste ja kontseptuaalsete *techno*-produktsioonide poolest. Tema muusikavalikust ja mõjutajate hulgast leiab aga nii Chicago *house*'i ja Detroiti *techno*'t kui ka *Italo*'t ja elektrot. Oma DJ-sette võtab ta kui filme, mis toovad publikuni võimalikult palju värve ja emotsioone.

Lisaks välismaistele külalistele on puldis Artur Lääts, Micaela Saraceno, Kenn-Eerik Kannike, Mihkel Maripuu ja *live*'iga Djerrexxions.

VIKERMAJA

8. detsembril heisatakse Genialistide Klubis taas vikerkaarelipp ning heterosõbralik VikerMaja pidu valgub läbi kahe korruse. Esimeses saalis mängib mõnusa *vibe*'iga *house*'i-lugusid DJ Loora ning etteaste teevad ka Generaadio majalised uZaZa & marmar, kelle erialaks on sündimuusika, popp ja maagia. Suures saalis võtavad kohad sisse ühed Maarjamaa kõige tihedama graafikuga DJd Kersten Kõrge ja Tanel Mütt. Lisaks saab peo esimestel tundidel testida oma HIV-staatust.

KUULA IDA RAADIOST

FLOORSHOW

„Floorshow" muusikavaliku raskuskeskmeks on postpunk selle erinevais ilminguis. Lisaks kõlab muusikat, mis mingit nurka pidi antud žanri külge haakub või mille tekitatud õhuvõnked „Floorshow" meeleoluga sobivad. Saatejuhi eriline kirg on otsida, leida ja mängida vähetuntud või lausa obskuurseid bände 70ndate lõpust ja 80ndaist. Kunagi tähistas „Floorshow" erinevates Tallinna keldrites toimunud üritusesarja, aga kõigepealt oli see muidugi The Sisters Of Mercy lugu, mis ilmus The Psychedelic Fursi kitarristi John Ashtoni produtseeritud singli „Alice" teisel poolel. Need nimed iseloomustavad saadet võib-olla isegi ilmekamalt kui kogu eelnev jutt. Saadet juhib fs. Järgmine „Floorshow" on eetris 10.12 kell 19.

Foto: Sander Rajamäe

VITAMIIN K

Kas tunned end väsinuna? Mõttelõng jääb lühikeseks? On võimalik, et kannatad kunstipuuduse all. Leevenduseks on „Vitamiin K"! Igakuises meelelahutuslikus kunstisaates antakse ülevaade viimase aja (*sleeper*-)hittnäitustest, vesteldakse nii proffide kui ka asjatundmatute külalistega ning vahel küsitakse mõnelt noorelt tegijalt, kes tema on. Saadet juhivad Lilian Hiob ja Siim Preiman. Järgmine „Vitamiin K" on eetris 21.01 kell 17.

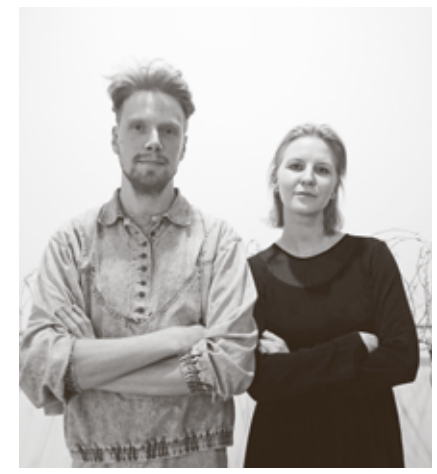

Foto: Sandra Nuut

IDA

KUULA RAADIOT AADRESSIL *IDAIDAIDA.EE*

UUS TARTU KUNST

KADRI ASMER

Küsis **Aleksander Tsapov**

Noori Tartu kunstnikke aitab tutvustada

TARTMUS Tartu Kunstimuuseum Art Museum tartmus.ee

Kadri Asmer on kunstiajaloolane ja -kriitik ning kuraator. Tartu Kunstimuuseumis avatakse 12. detsembril tema kureeritud näitus „Isekeskis. Naine kujutamas naist", mis eksponeerib eesti naiskunstnike teoseid kümnenditest 1920–1980. Näitus keskendub naiste elu stseenidele, mida kunstnikud on kujutanud või tõlgendanud kunstikeele kaudu.

Millal ja miks sa tundsid, et kunstiajalugu on miski, millega soovid end siduda?
Sellega on seotud kaks väga konkreetset lugu. Mul on põhikooli algusest alles üks koolitöö, kus tuli kirjeldada oma tulevast mina. Täpset elukutset ma toona nimetada muidugi ei mõistnud, aga see pidi seisnema piltide vaatamises. Hindeks sain kolme miinuse koos kommentaariga, et piltide vaatamise eest palka ei maksta. Lapselikul moel oli see teadmine niisiis kuskil olemas, aga ma ei osanud seda sõnastada ja äratundmiseni läks muidugi kaua. Alles vahetult enne ülikooli astumist tuli kindel arusaam, mis suunas edasi minna. Käisin Tartu Kunstimuuseumis näitusel, kus oli eksponeeritud **Aleksander Vardi** „Montmartre õhtul" (1938). Pärast seda loobusin plaanist astuda kirjandusteadust õppima ning tahtsin esimesel võimalusel Pariisi näha ja saada kunstist teada kõik, mis vähegi võimalik. Viimase punktiga ma, muidugi, alles tegelen.

Oled detsembris Tartu Kunstimuuseumis avatava näituse „Isekeskis. Naine kujutamas naist" kuraator. Millest tekkis idee teha väljapanek eesti naiskunstnike töödest kümnenditest 1920–1980?
Ettepanek tuli Tartu Kunstimuuseumilt. Teema kõnetas, sest minu jaoks on kunstiajalugu olnud alati pigem sootu nähtus ja ma ei ole tahtnud käsitleda kunstiteost, lähtudes autori soost. Nägin selles intriigi. Kas naiskunstnike looming on siis meeskunstnike omaga võrreldes olemuselt teistsugune? Soovisin just selle küsimusega natuke tegeleda ning enda (eel)arvamusele kinnitust leida või vastupidist näidata. Nüüd, vahetult enne näituse avamist julgen jätkuvalt arvata, et ontoloogiliselt on kunstiteos ikkagi kunstiteos, olgu autoriks mees või naine. Küsimus on pigem sotsiaalses taustsüsteemis ning sellest tulenevalt motiivivalikus. Kui antud ekspositsioon markeerib teatud eristusi, siis just viimasega seoses. Naiskunstnike loomingus tõusevad naisi kujutades esile tugevamalt teatud tüüpi teemakäsitlused (naine emana, naine koduses interjööris, naine kohvikus jne). See ei tähenda, et meeskunstnikud neid motiive ei kujutaks, vaid naiskunstnikel on naised tugevamalt just nende märksõnadega seotud. Meeskunstnike loomingus seostub naine ehk eelkõige aktiga.

Tegemist on kindlasti ajaloolise näitusega, mille rõhuasetus on Tartu kunstnikel. Piiratud ruum nõudis ka ajalisi piiranguid ja sellest tingituna kuuluvad näituse hilisemad tööd 1980ndatesse. 1990ndaid on teadlikult välditud, sest siis jõuab siinsesse kunstiellu feministlik teooria, mis lammutab ja annab naiskunstnikele täiesti uue hääle, varasemast intensiivsema ja pöörasema.

Foto: Tanel Asmer

Mis avastusi näituseks valmistumine sulle isiklikult tõi?
Huvitav oli vaadelda, mis on need tüüpsituatsioonid ja ruumid, kuhu naiskunstnikud naisi asetavad. Kõige enam on aga jäänud domineerima mulje, et naiskunstnike loomingus ei ole naine idealiseeritud, vaid väga vahetu ja oma olemuselt aus. Naine ei kehasta nende jaoks müütilist Venust või pühakust Maarjat. Kui modernistlikus kunstimaailmas ja meeskunstnike loomingus liigub naisfiguur teljel „mütoloogilise armastuse kehastus – rõhutatud erootilisus/seksuaalsus" (seda juba alates näiteks **Gustave Courbet'** ja **Édouard Manet'** loomingust kuni **Eduard Wiiraltini**), siis naiskunstnikud ei astu n-ö servale, äärealadele. Naist kujutades on nad püsinud meeskunstnikega võrreldes järjepidevamalt ja märgatavalt rahulikumal meelel telje keskpunktis.

Kas oled tundnud, et eesti kunstiajaloo kirjutised on naiskunstnikke alakäsitlenud? Meesgeeniuse müüt on ju kultuuris visa känguma.
Kui meesgeeniuse müüt on valdavalt meessoost kirjutajate loodud, siis lugu naiskunstnike ajaloolisest alakäsitlemisest on eelkõige naissoost kunstikriitikute murekoht. Tõsi on ka see, et küllalt on neid meeskunstnikke, kes on eesti kunstiajaloo kirjutistest välja jäänud ning pole veel väärilist tähelepanu saavutanud. Seega ei olegi asi ehk niivõrd soolises ebavõrdsuses, vaid just ajastule iseloomulikes jõujoontes: kui varasem kunstikriitika armastas kirjutada rohkem meeskunstnikest (põhjus on näiteks ka selles, et väga palju naiskunstnikke tegutses edukalt hoopis rakenduskunsti vallas ning maalikunstis oligi neid meestega võrreldes arvuliselt vähem), siis alates 1990ndatest on see tendents liikunud väga tugevalt just naiskunstnike suunas. Mitmed eesti kunstiteadlased (nt **Katrin Kivimaa**, **Tiina Abel**, **Juta Kivimäe**, **Tiiu Talvistu** jt) on teinud tänuväärset ja süstemaatilist uurimistööd, et 19. ja 20. sajandi baltisaksa ja eesti soost naiskunstnikud saaksid käsitletud nii publikatsioonides kui ka näituseprojektides ning nende looming oleks fookuses.

Ludmilla Siimu maal „Rand", 1972, Tartu Ülikooli kunstimuuseum

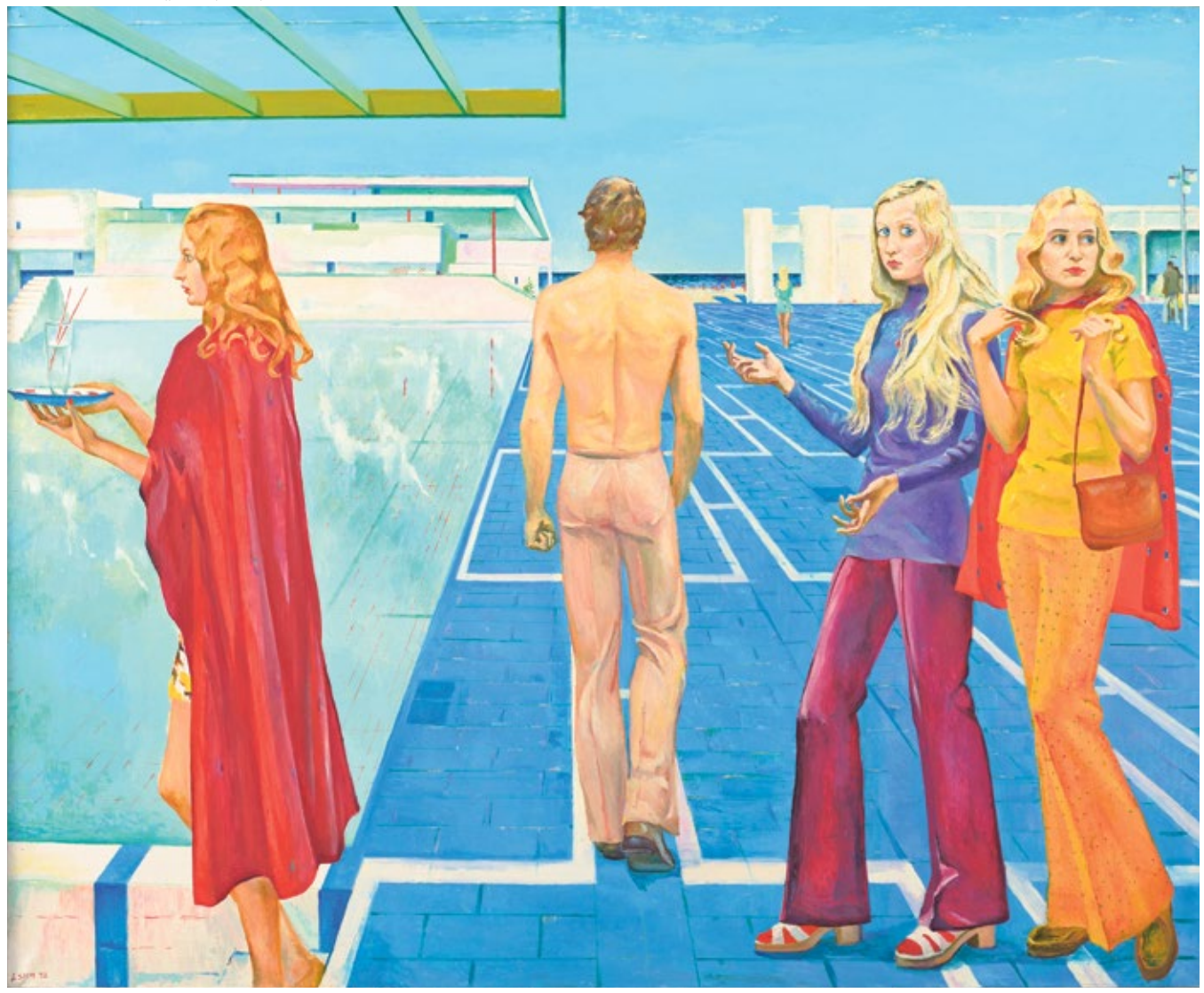

Eesti kunstiajaloo ja -teaduse osakonnad on sooliselt tugevalt naiste poole kaldu, niisamuti kunstiinstitutsioonid. Millest see sinu arvates tuleneb? Kas see on kõrghariduse laiem tendents või kunstispetsiifiline, arvestades palgaootusi jne?
Üldistusi teha on riskantne ja see teema vajaks täiesti eraldi sotsiaalteaduslikku uurimistööd.

Töötades aga Tartu Ülikoolis kunstiajaloo osakonnas, võin muidugi kinnitada, et 90% meie tudengitest on naissoost. Pigem siis küsiksin, miks poisid kunstiajalugu õppima ei tule – tegemist on väga mitmekülgse ja keeruka erialaga, mis eeldab nii võimet näha aja- ja kultuurilugu sirgjooneliselt mööda ajatelge kui ka selle tuhandeid kihistusi esemelises kultuuripärandis, keskkonnas ja linnaruumis, muutunud mõttemaailmades, esteetikas, filosoofias jne. Võib-olla tuleb siis vastuseid otsida hoopis gümnaasiumite õppekavadest ja sellest, millisel moel neis kunstiajalugu käsitletakse ning tutvustatakse. Või siis vaadata tõepoolest triviaalsemaid põhjuseid, nagu kultuuritöötajate palganumbrid…

Kui sul oleks võimalus võtta vastu üks otsus Tartu kunstielu edendamiseks, siis mis see oleks?
Tartu kunstieluga on hästi, siia on koondunud palju andekaid inimesi ja näitusetegevus on kohati nii aktiivne, et keeruline on kõikidele neist jõuda. Siiski, üks maja on ikka puudu, üks nüüdisaegsete tingimustega ja kunstimuuseumiks ehitatud maja, aga sellest kõnelemine mõjub juba korduste kordusena. Nüüdki näen, kuidas kolmanda korruse saalis lõpevad seinad enne kui maalid, ja viltuse maja ruumid on kunstinäituste jaoks kohandatud, mitte neile loodud.

MINA, MINA, MINA: *MINDFULNESS* KUI EGOISTLIK PRAKTIKA

Mindfulness ehk teadvelolek on viis stressi ja ärevuse ennetamiseks ning nendega toimetulekuks. Kuidas aga kasutada teadvelolekut nii, et sellest ei saaks kapseldumine, vaid enese arendamine laiemal tasandil? Miski, mis muudab ühiskonda paremaks.

Kirjutas **Kadi Viik**, illustreeris **Lilian Hiob**

Stressi on ühiskonnas palju ning see näib aina kasvavat. Kui põhjuseks pole töö- või eraelu, vananemis- ja surmahirm, siis ühiskonnas toimuv peaks ka kõige paksunahalisemale inimtüübile muret tekitama. The New York Times kirjutas möödunud suve alguses, et kui **Donald Trump** sai presidendiks, kuna Ühendriikide valijad olid ärevil, siis pärast valimisi haaras paanika juba teisi – neid, kes teda ei valinud[1]. Ka need, keda USA presidendi sõnumite sisu endast välja ei vii, leiavad, et viis, kuidas ta neid edastab (koidikul säutsudes), äratab tähelepanu, sest see osutab juba ise tegija ärevushäirele – nii käitub keegi, kes ei maga, kelle mõtted pöörlevad turbokiirusel, kes ei suuda rahuliku ja vaiksena püsida, keda ärritavad teised inimesed, nende mõtted ja televiisor ning kes peab kell kolm hommikul telefoni haarama ja…

Ükskõik kuidas ma oma tundeid ka ei vaatle, ei suuda ma mõista, kuidas aktsepteerimine ja hirmu minnalaskmine on adekvaatne vastus demokraatlikku ühiskonda ähvardavale ohule.

Asi ei ole enam ammu USA valijates[2]. Kogu ülejäänud planeet on pinges. Tuleme sealt tagasi *mindfulness*'i juurde, mis on üha enam populaarsust koguv ärevust leevendav vahend. Mediteerimisest on saanud ainuüksi USAs miljarditööstus[3]. Eriti turustatakse seda naistele kui viisi hallata stressi, teha rohkem või tõrjuda negatiivseid mõtteid. Leia vaid oma rakendus, kursus, joogalaager või osta raamat!

Full disclosure: olen tegelenud mediteerimise ja joogaga umbes kaheksa aastat, sellest kolm viimast iga päev. Mõnikord teen seda vastumeelselt, mõnikord ootusärevalt, sageli neutraalselt nagu hambapesu. Jooga mõjusid tunnen tavaliselt kohe, kas võimlemise ajal või vahetult pärast, mediteerimise tulemust näen aga aeglaselt ja kohati üldse mitte. Olen vist läbinud kõik etapid: enese süüdistamine, pahandamine, frustratsioon, „miks ma üldse aega raiskan", lootus ja pettumus. Aga selle vahel on hetki, mil näen muutunud mõtte- või käitumismustreid, arengut ja rahu. Olen lugenud raamatuid, käinud tunnis, isegi paaris laagris, kasutanud rakendusi ja uurinud põhjalikult oma koera, kellel on hämmastavad mediteerimisoskused. Nii et *mindfulness*'i üle arutledes ei ole ma neutraalne. Olen ise sügavalt selle sees ja nii-öelda huvitatud pool.

Olukordades, kus ärevus ei ole individuaalne probleem, ei peaks seda ka individuaalselt lahendama.

Kadi Viik toimetab Feministeeriumis ja juhib koos Aet Kuusikuga IDA Raadios saadet „Ära kaaguta!". Vabal ajal tegeleb ta lugemisteraapiaga ja on oma rakenduse andmetel mediteerinud 13 000 minutit.

SEKULAARNE MEDITEERIMINE

Kõikides usundites on olemas idee teadlikust kohalolekust või sisevaatlusest, kontemplatsioonist. *Mindfulness* on inspireeritud budistlikust mediteerimisest ja elufilosoofiast, kuid läänemaailmas on rohkem levinud MBSRi (*Mindfulness-Based Stress Reduction*) võtted, millest on eemaldatud religioossed elemendid. Mingis mõttes on see sümpaatne. Sekulaarne mediteerimine teeb selle kättesaadavaks kõigile sõltumata usutunnistusest või selle puudumisest. Teisest küljest on mediteerimise algsest kontekstist puhastamine toonud kaasa ka probleeme.

Matthieu Ricard, budistlik munk, heidab ette, et sekulaarne *mindfulness* pakub tüüpiliselt *mindfulness*'i „ilma moraalita". **Roman Krznaric** võtab Ricardi argumendid oma Time Magazine'is ilmunud artiklis lühidalt kokku: „See on „mina-mina-mina"-*mindfulness*, mis võib olla sinule hea, aga mis tingimata ei tee sind heaks."[4] Budistlik traditsioon pakkus eetilist raamistikku, milles olid kesksel kohal kaastunne, empaatia ja hoolitsemine. Paljudes sekulaarsetes lähenemistes need aga puuduvad ja selle asemel on *mindfulness* pakendatud „meie hüperindividualistlikule ajastule" sobivasse vormi.

Näiteks tutvustab Anne & Stiil „pööraselt poppi" *mindfulness*'i oma lugejatele järgmiselt (ning jagab ühtlasi lühikesi harjutusi).

> *Ärksameelsus tähendab olla hetkes kohal ja kontaktis asetleidvaga, seda vastu võttes, aktsepteerides – lahkuse ja huviga enda ja oma kogemuse suhtes. See aitab stressi ennetada, keskenduda ja rohkem ära teha, samuti tõrjuda negatiivseid mõtteid. Kui sa ei muretse mineviku või tuleviku pärast ega anna endale pidevalt negatiivseid hinnanguid, on olevik üllatavalt meeldiv![5]*

See lühike kirjeldus peegeldab Krznarici öeldut. Lahkus ja huvi ulatuvad justkui ainult iseenda ja oma kogemuseni. Puudu on ümbritsev maailm ja kaastunne nende suhtes, kes samuti siin elavad. Lisaks varjamatule egoismile on kirjeldus kantud saavutusvajadusest, mis on üsna tavapärane turundusvõte mediteerimise müümisel stressi käes vaevlevatele Lääne inimestele ja nende tööandjatele. Sa suudad rohkem ära teha! Üks Anne & Stiili pakutud harjutustest on seega triikimine neile, kes ei salli triikimist.

> *Ole hetkes, tunneta, kuidas triikrauda sõrmedega hoiad, kuidas see liugleb riidel, kuidas sa seisad ja hingad. See on nagu tasuta meditatsioonilaager! Ja vajalik saab tehtud – ilma negatiivsete mõteteta, et miks ma pean seda tegema ja miks need riided nii kortsus on.*

Igaks juhuks mainin, et mul ei ole triikimise vastu midagi. Aga mul ei ole kunagi pähe tulnud mõte mediteerida selleks, et suudaksin rohkem tasustamata kodutöid ära teha. Ma mediteerin, et see pidune loomaaed, kes minu peas pidevalt kädistab, ei segaks mind nii palju. Aga ma ei ole kindel, võib-olla on endale vastumeelse ülesande ärategemine *mindfulness*'i abiga laiemas plaanis hea. Suur osa eneseabikirjandusest õpetab nimelt hülgama tegevusi, asju – ja inimesi –, mis „võtavad energiat" või tunduvad ajaraiskamisena. Tee teadlik valik ja jäta ära kõik, mis on igav. Kas inimene ei paku pinget? Ära raiska oma aega. Kas tegevus ei ole piisavalt huvitav? Lõpeta ära. Kas tekst on tüütult pikk ja mõte kipub rändama? Jäta pooleli. Lastele korrutatakse mantrat, et ainult rumalatel on igav, ise aga väljutatakse ennast igavatest olukordadest või tuimestatakse nutitelefoniga.

ESKAPISTLIK PRAKTIKA

Omamoodi huvitav on ka see, et selliste eneseabivõtetega üritatakse maailmast ära lõigata need, kellel on justkui kõik enam-vähem korras. Kuidas aga tulevad ärevusega toime kõik ülejäänud? Need, kellel pole järgmise kuu üüriraha ja kelle jaoks on mediteerimisrakenduse eest 55 eurot välja käia sama ulmeline kui lapsetoetuse eest kohvikapsleid osta?

Septembris sattusin nägema Instagrami piltpostituste sarja. Postitaja on minu kunagine kirjutamiskursuse juhendaja, innukas mediteerija. Aeg on valimiseelne ärevusseisund Rootsis, kus natsiliikumise juurtega Rootsi Demokraatidele prognoositakse väga head tulemust (tulemus oli prognoositust kehvem, kuid valitsemine on Rootsis praegu sisuliselt halvatud). Ühes postituses kirjutab minu kunagine juhendaja: „15 päeva valimisteni: ma näen, aktsepteerin, tunnistan hirmu ja lasen sellel minna." Alla lisab ta teemaviited #valimised #armastus #vabadus #mindfulness #acceptance #lettinggo.

Juurdlen tema postituse üle tükk aega. Pildiks on ta valinud suvalise kaadri metroovaguni sisemusest. Inimesi on vähe ja nende põhjal, kes mulle paistavad, ei oska ma midagi järeldada. Sama hästi oleks pilt võinud esitleda autoparklat koos ühe Škoda ja pooliku Fiatiga. Ükskõik kuidas ma oma tundeid ka ei vaatle, ei suuda ma mõista, kuidas aktsepteerimine ja hirmu minnalaskmine on adekvaatne vastus demokraatlikku ühiskonda ähvardavale ohule, mis on populismi ja vaenamise tõttu seestpoolt lõhkemas. (Ühes teises postituses saadab ta armastust parempopulistidele. Sellest ma saan isegi pisut aru, sest enda eluga rahul olev ja armastatud inimene tunneb äkki vähem ebatervet huvi selle vastu, mis soost või rahvusest inimesi teised armastavad.)

ÄREVAKS TEGEV TEGELIKKUS

Omaette küsimus on see, kuidas olukorra aktsepteerimine maailma parandab. Kas raev ja hirm pole mitte kasulikud, et muutusi esile kutsuda? Niimoodi vaadates on ärevus vajalik ellujäämiseks. **Laurie Penny** kirjutab oma USA valimiste päevikus („Bitch Doctrine", 2017), et ups, fašismi polegi võimalik peatada pelgalt Facebooki sulgemise või sügavalt hingamisega. Võib-olla saad nii enda enesetunnet parandada, aga küsimus on selles, kas enda enesetunde parandamine sellises olukorras on üldse mõistlik. Ärevus võib olla täiesti adekvaatne reaktsioon maailmas toimuvale. Penny sõnul ei olnud ameerika terapeudid ja psühhiaatrid kindlad, kuidas üldisele ärevustaseme tõusule presidendivalimiste ajal ja järel läheneda. Ärevushäiret käsitletakse üldjuhul kui individuaalset probleemi, ülereageerimist igapäevastele asjaoludele. Aga Trumpi tulek ei ole igapäevane asjaolu ning sellega seotud ärevus on kõike muud kui ebaadekvaatne. See puudutab otseselt inimesi, kes peavad nüüd kartma oma elu ja tervise pärast, sest pead tõstnud võõraviha õigustab vägivallakasutust nende peal, keda süüdlastena nähakse.

Olukordades, kus ärevus ei ole individuaalne probleem, ei peaks seda ka individuaalselt lahendama, näiteks ebaterve töökeskkonnaga organisatsioonides töötajaid mediteerima pannes. Nende tööandjate

hulk, kes oma töötajatele mediteerimisvõimalusi pakuvad, aina kasvab. Võib-olla need tööandjad soovivad head. Nende töötajad ongi kimpus stressi, tervisehädade ja unetusega. Või nad mõtlevad hoopis kasumile, sest loetletud hädad vähendavad töötaja tootlikkust. Võib-olla suudaksid nad mediteerides „rohkem ära teha" nagu Anne & Stiili naised. Raamat „The Mindful and Effective Employee" lubabki aktsepteerimise ja pühendumise teraapia ehk ACT abiga töötajate tulemuslikkust ja tootlikkust suurendada. Selles on midagi iroonilist. *Mindfulness* muutub tööandja jaoks töötajate rahustamise meetodiks, viisiks panna neid aktsepteerima, minna laskma… ja võib-olla nad ei soovi paremaid töötingimusi, õiglasemat töötasu, väiksemat koormust, ei nõua rööprähklemise lõpetamist. Võib-olla neile hakkab triikimine meeldima. Võib-olla nad ei küsi enam, miks nende töö on täiesti mõttetu.

Mindfulness annab võimaluse luua oma peas ruum, mis lubab olukorrale mitte pelgalt reageerida, vaid sellele vastata.

MOTIVATSIOONI OLULISUS

Ja mis saab siis, kui need tööandjad esindavad näiteks sõjatööstust? USA sõjaväes mediteeritakse. Lisaks mereväelastele teevad seda jahimehed (raamatupoes on müügil „The Mindful Carnivore") ja riskifondihaldurid („Mindful Money Management"). Siin on paslik meelde tuletada, et *mindfulness*'i võtted on saanud alguse vägivalla ja rikkuse kogumise hülgamisest. Kas nüüd aitavad samad võtted tapjatel parematel tapjateks saada? Rikkal veel rikkamaks? Isegi turvaärimees **Urmas Sõõrumaa** on kolm nädalat Tais pimedas istunud ja mediteerinud. Kas sellest tõusis ka midagi head kellelegi peale tema enda ja tema äride?

Vastuse mind vaevanud küsimustele leian **Dan Harrise** raamatust „10% Happier", kus ta sarnaste küsimuste üle juurdleb. Harris kirjutab, et aktsepteerimine ei võrdu passiivsusega. Mõnikord oleme põhjendatult rahulolematud. *Mindfulness* annab võimaluse luua oma peas ruum, mis lubab olukorrale mitte pelgalt reageerida, vaid sellele vastata. Budistlik lähenemine ütleb, et inimene ei saa kontrollida seda, mis tema pähe tuleb, sest meie mõtted tekivad mingist salapärasest tühjusest. Aga inimene saab kontrollida seda, kuidas ta mõtetega toime tuleb.

Psühhoterapeut **Linda Esposito** on öelnud, et inimesed, kes tema teraapiadiivanilt kõige kiiremini minema saavad, on need, kes on teiste suhtes kaastundlikud, empaatilised ja hoolivad[6]. Kes ei keskendu ainult iseendale ja enda sisemusele, vaid suuremale heaolule. Kes tajuvad, et neil on selles oma osa. Nii võikski teadlikule ärkvelolekule läheneda – see on miski, mida praktiseerida selleks, et olla parem inimene, et siis midagi korda saata. Ja see ei ole miski, mida teha pelgalt enesearenguks, võtmes „mina-mina-mina".

[1] *Williams, A. 2017. Prozac Nation Is Now the United States of Xanax. – The New York Times, 10.06.*
[2] *Milbank, D. 2017. President Trump actually is making us crazy. – The Washington Post, 22.09.*
[3] *De Maine, B. 2017. Meditation is becoming a billion-dollar industry. – Collective Hub, 10.04.*
[4] *Krznaric, R. 2017. How We Ruined Mindfulness. – Time, 26.05.*
[5] *Pööraselt popp mindfulness ehk ärksameelsus – mis see on? – Anne & Stiil, 14.07.2016.*
[6] *Making mindfulness simple again with Linda Esposito. – The Slow Home Podcast with Brooke McAlary, 17.07.2017.*

Nimeta laupäevaõhtud Hopneri maja dieles
Vanaturu kael 3, Tallinn

Pop-up kohvik avatakse kell 17
Kontserdi algus kell 18
Pilet 5.-

15.12 Pirjo Jonas (sopran), Ivo Posti (kontratenor) & ansambel Floridante barokkpillidel

2019
19.01 Mikko Perkola (vokaal ja viola da gamba, FI)

16.02 Kadri Tegelmann (metsosopran, NL/EE) & Floridante

20.04 Kädy Plaas (sopran) & Reinut Tepp (haamerklaver)

01.06 Maria Listra (sopran), Marta Paklar (sopran) & Floridante *NB! Kontserdi algus kell 21*

FLORIDANTE

EESTI KULTUURKAPITAL HOPNERI MAJA

Ivo Nikkolo
ivonikkolo.andmorefashion.com

TALLINN SUUR-KARJA 14 | VIRU KESKUS | ROCCA AL MARE KESKUS | MOETÄNAV | T1 KESKUS
PÄRNU RÜÜTLI 18
TARTU TASKU KESKUS